

FINNUGOR FÜZETEK.

ADALÉKOK A FINNUGOR NYELVEK ISMERETÉHEZ ÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSÁHOZ.

17. SZÁM.

FINNUGOR JELZŐS SZERKEZETEK.

FEJEZETEK

A MAGYAR ÖSSZEHASONLÍTÓ MONDATTANBÓL.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MARCZIBÁNYI-DÍJÁVAL

JUTALMAZOTT PÁLYAMUNKA.

IRTA

KERTÉSZ MANÓ.

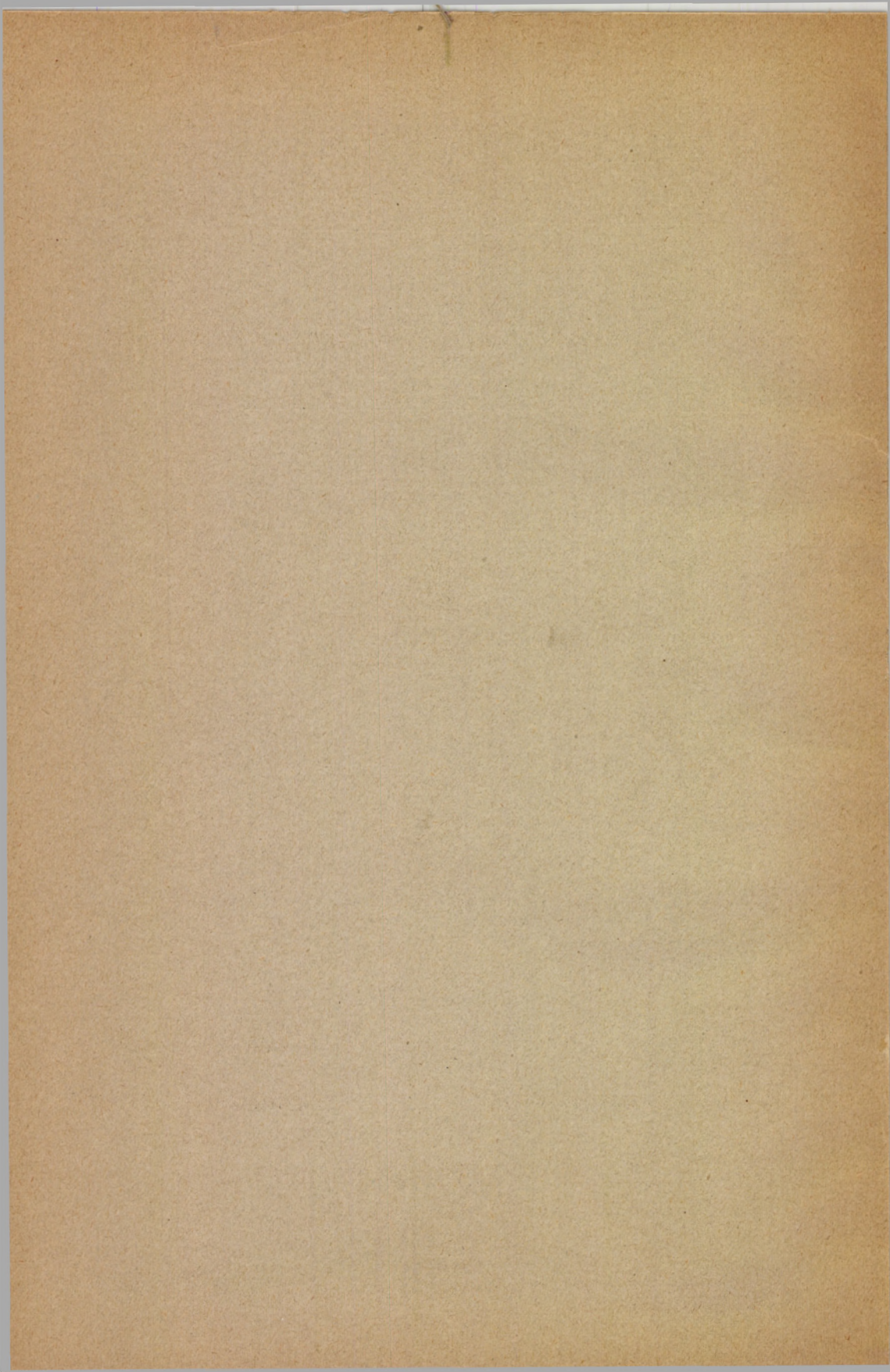
Különnyomat a Nyelvtudományi Közleményekből.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1914.

Ára 1 kor. 80 fillér

FINNUGOR FÜZETEK.

ADALÉKOK A FINNUGOR NYELVEK ISMERETÉHEZ ÉS ÖSSZEHASONLÍTÁSÁHOZ.

17. SZÁM

FINNUGOR JELZŐS SZERKEZETEK.

FEJEZETEK

A MAGYAR ÖSSZEHASONLÍTÓ MONDATTANBÓL.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MARCZIBÁNYI-DÍJÁVAL

JUTALMAZOTT PÁLYAMUNKA.

IRTA

KERTÉSZ MANÓ.

Különnyomat a Nyelvtudományi Közleményekből.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

1914.

A magyar egyszerű mondat finnugor sajátosságairól való eddigi legfontosabb ismereteink a jelző és a jelzett szó viszonyára vonatkoznak; nyelvünknek ilyen ősi sajátossága az, hogy a melléknév jelzői szerepben változatlan marad és hogy a számnévi jelző után a jelzett szó mindig egyes számban van. A mit újabban SIMONYI az igenévi szerkezetekről megállapított, jórészt az is erre a mondatbeli viszonyra tartozik.

Nem a véletlen játéka, hogy legjelentősebb összehasonlító mondatnyi ismereteink ebből a körből valók. Azt mondhatnók, hogy a jelző és a jelzett szó viszonya a legállandóbb mondatbeli viszony. Az igének és határozójának egymáshoz való viszonyát pl. a jelentésváltozás, főleg a rokonértelmű igék analógiája olyan nagy mértékben befolyásolja, hogy ezen a téren szinte a siker minden reménye nélkül fognánk az összehasonlító kutatásba. A régi magyar nyelvből és a népnyelvből száz számra lehetne összeállítani az ilyen kifejezés-párokat: *azon törődöm — azzal törődöm; attól függ — abban függ*; ha el tudjuk is dönteni, hogy e kifejezések közül melyik az eredetibb, ki mondhatja meg, hogy már a történet előtti korban nem szorította-e ki egy új határozós viszony a régi szerkezetet. A határozós viszonyok változása igen könnyen történhetik s az ilyen változásban nagy szerepe lehet a véletlennek. Ez a körülmény az oka annak, hogy nyelvészeti irodalmunknak azok az alapos dolgozatai, a melyek egy-egy rokon nyelv határozóival foglalkoznak, a magyar összehasonlító mondatnyelvi szempontjából szinte teljesen eredmény nélkül maradtak.

Más a jelző és a jelzett szó viszonya. Ha e kifejezés helyett: *attól függ* — azt mondták a régiek: *azon függ* — akkor csak egyetlen igének a határozójához való viszonya változott meg. De pl. akkor, ha a magyar a számnévi jelző után a jelzett szót többes számba kezdené tenni, nem egyetlen szónak a másikkhoz való viszonya változna meg, hanem a számnévi jelzőnek és jelzett szavának a viszonya: tehát egy olyan viszony, a mely szinte minden mondatunkban előkerül, s ez a sokszor való előfordulás természetesen útjában áll annak, hogy a változás általános és végleges legyen.

Ez a gondolat már eleve azzal biztatott, hogy ha a magyar mondatnak vannak még eddig ismeretlen finnugor sajátosságai, azokat bizonyára legnagyobb számmal a jelzős szerkezetek közt találhatjuk.

A magyaron kívül átvizsgáltam a vogul, osztják, zürjén, votják, mordvin és cseremiszi nyelvet, s munkám főbb eredményeit az itt következő kilencz fejezetben adom.*)

*) A magyar anyagban felhasználtam a NySz. és az OklSz. adatait. Magam gyűjtöttem a népnyelvi és újabb irodalmi példákat, ugyancsak a régiségből: TOLDY, Régi M. Pass. cz. kiadványából, a Régi M. Költ. Tárból, a Tört. Tárból és a Leveles Tárból való adatokat; az oklevelekből származó adatokat az OklSz., a többi a NySz. szolgáltatta.

A rokonnyelvi szövegeket nem írtam át; csupán MUNKÁCSINAK nehezkes vogul *ñ*-jét helyettesítem *ŋ*-vel. A PATKANOW szövegeiből vett példákban az IOSzj. hangjelölését alkalmaztam.

A rokonnyelvi források rövidítései: MUNKÁCSI, Vogul Népköltési Gyűjtemény I—IV. (VNGy.). — PÁPAY JÓZSEF, Északi-osztják Népköltési Gyűjtemény (ONGy.). — Ua., Északi-osztják nyelvtanulmányok (PÁPAY, Nyelvt.). — PATKANOV, Die Irtysch-Ostjaken und ihre Volkspoesie II. (PATK.). — LYTKIN, Syrjänische Sprachproben, SUS. Aik. X. (LYTK.). — MUNKÁCSI, Votják népkölt. hagyományok (MUNK. Votj.). — WICHMANN, Wotjakische Sprachproben, SUS. Aik. XI₁, XII₁. (WICHM. I., II.). — PAASONEN, Proben der mordwinischen Volksliteratur, SUS. Aik. IX, XII₁. (PAAS. I., II.). — GENETZ, Ost-tscheremissische Sprachstudien. I. Sprachproben, SUS. Aik. VII. (GEN.). — PORKKA, Tscheremissische Texte mit Übersetzung, SUS. Aik. XIII₁. (PORK.). — WICHMANN, Mutatv. az urzsumi cseremiszek nyelvéből, NyK. XXXVIII. (WICHM. Cser.). — A finn és a lapp nyelv ide tartozó jelenségeinek a tárgyalása külön értekezésre marad, mert a finnben néhány jelzős viszonynak a történetét kell előbb tisztázni.

I.

A magyar nyelvnek megvan az a feltűnő mondattani saját-sága, hogy a főnevet valóságos melléknévi értékkel tulajdonság-jelzőül alkalmazza.

Alig van egy-egy nyelvnek olyan jellemző saját-sága, a mely szórványos esetekben elő ne kerülne olyan nyelvekből is, a melyek semmi rokonsági viszonyban sincsenek vele. Így a főnévnek tulajdonságjelzőül való alkalmazására is szolgáltatnak példát némely indogermán nyelvek, pl. a szanszkrit, az iráni, a görög,¹⁾ a latin költőknél²⁾ is találkozunk néha vele, az angolban pedig különösen gyakran, de a magyar nyelvben a főnévnek ez a mondatbeli szerepe olyan gazdag és sokoldalú, hogy kétségtelenül ősi saját-ságnak kell tartanunk. Megerősít bennünket ebben a feltevésben a rokonnyelvek tanúságtétele, a melyek a főnévi jelzőnek ugyanazt a használatát mutatják, mint a magyar nyelv. Ha a finnugor nyelvek szókészletének etimologiaja egészen tisztán állana előttünk, bizonyára megtalálnók bennük ennek a mondatbeli viszonynak azt a fontos jelentés-tani fejleményét is, a melyet a mi nyelvünk története mutat, hogy t. i. egyes ilyen jelzőül használt főnevek eredeti kategóriájukból kiszakadnak és valóságos melléknévvé válnak. Az ellenkező jelenség: a melléknévnék főnévvé válása nagyon közönséges minden nyelvben, de a főnév adjektíválódására alig tudnak az indogermán nyelvek kétségtelen példát mutatni.³⁾

A magyarban különösen a személy- és állatneveknek lehet tulajdonságjelzője az olyan főnév, a mely nemet, vagy kort jelent:

Isten Jóbnak hét szép *fiú magzatot* Arábiabéli társátul adott (RMK. IV. 58); Isten után van neköm két *küs fiu gyermeköm* (KRIZA, Vadr. 38); Züle ég zep *ferfiu germőköt* (Guary-k. 44); A városnak minden *ferfiu és leány gyermeki* (LISZNY. Krón. 244); *Férfi személy* (Mon. Írók, VIII. 120); *Fery fiu embőrőc* soc gonoz binnece miatta esnece pocolnac vermebe (Guary-k. 49);

1) BRUGMANN-DELBRÜCK, Grundriss II : 69.

2) KÜHNER, Ausführl. lat. Gram. I : 357.

3) A német *fromm* ilyen: ófn. *fruma*: vorteil.

Az aszszony ember *férfi emberből* vétetett: virago de viro (MA. Bibl. I. 3); Három *leánzó* magzatot is adott (RMK. IV. 58); Sok *leany yffyak* gyeytôttek kazdagssagokat (Érdy-k. 415); Eccer csak lebetegedett, gyönyörű szép *lyánygyermeket* hozott a világra (Népk. Gy. IX. 216); Elment a szomszédba *leánypajtás*hoz (uo. I. 164); Feje fölött szűz alakja látszott ékes *nőszemélynek* (AR. II. 180); Siet szabaditni a vár *nővezérét* (uo. 402); *Leántárs*aival el-kikészült vala (RMK. II. 32); Őszve hía *aszszony barát*it (TEL. Evang. II. 458); Az ő szomszéd *aszszonybarát*i áldgyák vala őtet (SZOK. Bals. 55); Hogy bucsut vöhessek *asszon barát*imtól (KRIZA, Vadr. 316); *Asszon feleségem* nyisd ki az ajtótat (uo. 136); *Asszony-házastok*nak példájul adhatjátok (RMK. II. 27).

Minth *anya* orozlan halot el zagga[t]uan elő hertelenkedeek (Peer-k. 24); Ime te kyalod, yŵ the hozyad ylwen az *anya* zamaron (Érs.-k. 79); Az *eme disznó*nak tsótsős hasát a malatzok szopják (COM. Jan. 36); Az ő bőffentésével rőhögő *him* disznó (uo. 36); Mint a *him szarvas*, kit vadász sérte nyíllal (AR. Toldi, IV. é.); Van az én istállóban egy barna *ménló*, egy barna kancza, két szürke *kanczacsitkó* s egy pej *kanczacsitkó* (KRIZA, Vadr. 399); Megjárta, mint Csúri Ferkó a *tinóborjuval* (Nyr. I. 179).

Ne adj nekünk ur isten, *gyermek fejedelmeket* (THALY, VÉ. I. 91); De te *gyermeközvegy*, Szigfrid után sirtál (AR. II. 253); Az illen *gyerek ember* szájába még nem való a macska farka (Nyr. II. 374); Szép feslő bimbókat, *csemetelányokat* öltöztettek talpig fejérbe az asszonyok (MIKSZÁTH, Besz. könt. 92); Azért a *gyermek apróddal* juta a táborba (RMK. II. 77). Ilyenek még: *gyermek erdő*, *gyermek ló*. — Nemsokára haza jött a *legény fiuk* is (Népk. Gy. I. 441); Hát ez a szép *legény fia* volt (uo. II. 160); Jó *legény-barátunk*, kenyeres pajtásunk (uo. I. 176); Kár a vén embernek *csikó-lóra* ülni (uo. I. 226); Mint büszke *csikó mén*, ha ereszti jászol (AR. II. 240).

A rokonnyelvi szövegek a *nemek*nek főnévi jelzővel való meghatározására szolgálnak a magyarhoz hasonló példákat:

Osztják. *Tōrām manēm íaūrēm pàrdēs, χυῖ-í-a űrēm* 'az isten nekem gyermeket adott, férfi gyermeket' (PÁPAY, Nyelvt. 7); *χοῖτῖ jῖtῖ jēžək χο οrτl* ultem 'miképen támadt ara-

nyos fejedelemhős [férfi fejedelem] vagyok' (ONGy. 35); *kēne-püip χui-čāvēr* 'hasenmännchen mit leichtem hinteren [hím-nyúl]' (PATK. 196); *χoi-vqj* 'männliches tier' (ONGy. 164); *χui-sos* 'das hermelinmännchen' (uo. 62); *χōrəŋ niŋ űaurēm twiŋs, iix-űaurēm* 'a χ.-falvi nőnek gyermeke születtett, fiúgyermeke' (Nyelvt. 160); *poχ-űaurēm* 'fiúgyermek' (PATK. IOSzj.); *sūiuy niŋ-kvlay* 'borjas rénszarvas-
tehen [nőrénszarvas]' (Nyelvt. 35); *nēŋ-űaurēm* 'leánygyermek' (PATK. IOSzj.); *nēŋ-čāvēr* 'nöstény nyúl', *nēŋ-luk* 'nöstény süketfajd', *nēŋ-cuka* 'nöstény kutya vagy farkas' (uo.); *īmet tunt* 'gänseweibchen', *īmet vāsa* 'entenweibchen' [anya lúd, anya récze] (PATK. 86); *īma-tunt, īma-vāsa* (PATK. IOSzj.).

Vogul. *Karkām la'ilep nētä jurtanä* 'ügyes lábú nőtársai' (VNGy. III. 455); *Sqrni-qtēr an nē-luntätēl* 'Aranyater nöstény lúdjával' (uo. I. 54); *ux níw'-āmpān ql, ux níw'-mišākān ql* 'egy nöstény ebük van, egy nöstény macskájuk van' (uo. IV. 351); *χum-lunt* 'hím lúd' (SZINNYEI, NyH.³ 148); *χum-űaurēm ul āsān namtuwē* 'de fiúgyermeknek nem atyjától kell-e nevet kapnia' (VNGy. I. 4); *jāmēs jānit χum-űaurēm tit ti nē'iles* 'egy jó nagyságú férfigyermek tűnt im elő' (uo. IV. 340); *jāmēs-poql koätētät űqor-vuj, süpēl-vuj šiniy-toqs* 'jobb kezében idei csikó [csikó állat], másodfű csikó [zsírjával] bőséges tál' (uo. II. 229); *nājār-pou khār-lut khargúltql* 'a fejedelemfi örzi a csödörlovakat' (uo. IV. 348); *āmp khār-āppū űqts, mišāχ khār-mišāχ-pū űqts* 'az eb kan ebfit vetett, a macska kan macskafit hozott' (uo. IV. 351).

Votják. A sajtáságos magyar *asszony ember, némbér* (nőember) kapcsolatnak pontos megfelelőjét szolgáltatja a votják: *olo-kin kišno-murt monä tatčē keltiz* 'valami asszony ember engem itt hagyott' (MUNK. Votj. NGy. 81); *kišno-murtlän šolikez* 'az asszony-embernek büne' (uo. 53); *tuž koškāmit vedin-kišno-murt ulām* 'ott egy nagyon rettenetes boszorkánynémbér élt' (uo. 81); *nos-ik nēljōs-murtāz adžo* 'ismét egy leány embert látnak' (uo. 94); *vorgoron no nēljōsmurt* 'der junge mann und das mädchen' (WICHM. II. 92); *sōram vaŋem kwiŋ pi-kazakmi, š. v. vit niŋu-kazakmi* 'meine drei mitgebrachten brautführer [fiú-vőfély], meine

fünf mitgebrachten brautjungfern' (uo. I. 73); *šišimdon-no šišim pi-dusimā val-ug, š. š. nil-dusimā val-ug* 'hiszen hetvenhét fiúkedvesem volna, h. h. leánykedvesem volna' (Votj. NGy. 229); *aššeies ogzi aji-tšöž kariskillam, ogzi mum-i-tšöž* '[die flüchtlinge] verwandelten sich, der eine in einen enterich, der andere in ein entenweibchen [apa-kacsa, anya-kacsa]' (WICHM. II. 93). Hasonlók még: *ta ađami-āmes-piälän užez* 'ez az én embervőmnek a műve' (Votj. NGy. 78); *baka-āmes-pi noš-ik gurtaz bertām* 'a béka vő ismét visszatért falujába' (uo. 78); *baka-varmajälī žeč diš-kut dašaško* 'béka apósomnak jó ruhát készíték' (uo.).

Cseremis. *irē-m ükššžž kēššālan kumjana modaš lektēs* 'a fiatal anyaméh naponként háromszor kirepül játszani' (WICHM. Cser. 219); *gengga tanet ulō rēn, oβedo rođem kaje* 'hast du eine frau zur freundin [asszony szeretőd], geh' zu ihr um die mittagszeit' (PORK. 46); *üder tanet ulō rēn* 'hast du ein mädchen lieb [leány szeretőd]' (uo. 46); *jōngga-tānēn mo tanžž? üder-tanlan mo šuldales* 'ányg szeretővel micsoda barátság? leány szeretővel mi érne fel' (WICHM. Cser. 236); *üder ajšam ulō* 'leány gyermekem van', *erje ajšam ulō* 'fiú gyermekem van' (GEN. 14); *aβa lu det larkales* 'die entenmutter [az anya lúd] schnatternd schwimmt' (uo. 78).

A kornak és a nemnek főnévvel való megjelölése, a mint látjuk, nyelvünknek jellemző fgr. sajátága. Természetes, hogy az *anya-méh*, *gyermek-ember*-féle kifejezésekben a jelző és jelzett könnyen válhatik valóságos összetett szóvá; azt hiszem, bátran is tekinthetjük ezeket a jelzős szerkezeteket minden fgr. nyelvben összetett szavaknak. De nagyon érdekes, hogy a magyarban az összetétel tagjai megőrizték mozgási szabadságukat; fel lehet a tagokat cserélni, a jelzőből lesz jelzett szó, de ekkor természetesen az egész kifejezés értelme megváltozhatik. A különbség legkönnyebben úgy szemléltethető, ha a kifejezéseket valamelyik indogermán nyelvre fordítjuk: *gyermek leány* 'ein junges mädchen' — *leány gyermek* 'ein weibliches kind'.

Rendkívül gazdag a magyarban a főnévi jelzőnek olyan használata, a mikor a jelzett főnév valamilyen tulajdonságra nézve a jelzői főnévhez van hasonlítva. Különösen gyakori jelzőül a *kutya*, *eb*, *fene*, *ördög*, *here*, *gaz* szó:

Tán az *kutya* *Csinos Ágrágyi* van itt (Népk. Gy. II. 63); egy fesuén *ageb* *gazdát* szolgálók (HELT. Mes. 311); de hamis vót a *kutya* *lelke* a vezérnek es (KRIZA, Vadr. 408); azért sanyargat az isten minket, hogy megesmérjük *fene bűneinket* (RMK. IV. 3); *fene habwrsagh* sokh eghazakath puszteitot el (Peer-k. 39); ez a *fene vén ember* sincs idehaza (KRIZA, Vadr. 151). Természetes, hogy latin fordítása az ilyen jelzőnek melléknév: Ez *fene ember* leszen 'hic erit ferus homo' (HELT. Bibl. I. G.); mi *ördög pap* vagy te (RMK. V. 228); olyan e rossz világ mint a *tündér hívság* (KISV. Adag. 185); ezeket nem tartják a mi édes *tündér hazánkban* (MIK. Tör. L. 302); Clastromba lakó *here papok* (MEL. Sz. Ján. 242); nem sok *pálmája* van a *here embernek* (KISV. Adag. 488); *salak emberekbül* egyget se vegyünk-bé (GVAD. RP. 257); Hazud abba a *gaz csacska* (KRIZA, Vadr. 177). Valóságos összetétellé vált már a *gazember*, *rongyember*. — Ama régi igaz jó főemberek olyan *gizgaz gróffocskákat* nagyságotolni nem akartak (CSEREI, Hist. 303). *Dib-dáb* PPB. szerint = unnütz zeug: legyen irgalmassággal hozzá és holmi *dib dabját* adassa meg nyavalyásnac (MON. Okm. XIX. 112); de jelzőül is: sok *dib-dáb agyaskodásokat* hintegetett Calvinus írásaiban (PÁZM. Kal. 417); az itt való *déb-dáb marhákat* mind eszveverettem (THALY, RF. I. 93); jaj be nagy *mahumed ember* vagy (Nyr. I. 136).

Az osztjákban és a vogulban is megtaláljuk a főnévi jelzőnek ilyen értelemben való használatát:

Osztják. *a m'p'-xu žum manèm . . . ioritálləl 'eb emberem engem . . . visszatart'* (FÁPAY, Nyelvt. 131).

Vogul. *j̄rin-tiniŋ āmp·χum* 'azt a drága apádat, te eb férfi' (VNGy. III. 471); *āmp j̄ārēn vorin ti vislēm am* 'a te *kutya* szamojéd erőszakosságodat im én eltűrtem' (uo. IV. 73); *ness ati, āmp j̄ārēn* 'semmi egyéb, mint egy *kutya* szamojéd' (uo. IV. 72); *jäi nuriŋ āmp-uj* 'atyai bosszúncat kihívó eb állat' (uo. III. 451); *āmp-ujim* '*kutya* állatom' (uo. III. 286); *satá-khqmēn mīnēn āmp-pop* 'menj a pokolba *kutya*

pap' (uo. IV. 366); *järä nurem xqlä-arit* 'atyja iránti bosszúm okozó dög leánya' (uo. III. 447); *xqlä ujnē amki qñšēm ĩaurēmakēm älä ti tajwēs* 'az a dög állat a magam szülte gyermekecskét majd hogy meg nem ette (uo. III. 456) [*xqlä* 'holt test, dög'].

A magyarban aztán sok más olyan formában is megtalálható ez a finnugor sajátság, a milyenre a többi rokon nyelvből nem idézhetünk megfelelőt; ennek oka részint a meglévő rokonnyelvi szövegek egyoldalú volta (szinte mind költői termés), részint az, hogy a magyar nyelvben a fejlettebb műveltségi állapotnál fogva nemcsak új mondatszerkezetek keletkeztek, hanem az ősi mondat- és jelentéstani sajátságok is sokszerűbbekké és gazdagabbakká váltak.

Így jelzőül használja a magyar az állapotot, foglalkozást jelentő főnevet: *Barát kincstartónak* szertelen csudáját (RMK. III. 10); minden nap hét *betyár emberrel* viaskodtak (Népk. Gy. IX. 226); lakik ott a falu végén egy *gazda embör* (KRIZA, Vadr. 485); alkalmas értékű *gazdaember* (Nyr. X. 122).

Ez *vendég atyafyaknak* az zolgalat latom, hogy igen nagy zűkseg (Virg.-k. 60); vitézködéc sokat *vendég földeken* (GörCs. Máty. 2); szeretője búsul, ő is sír hijába, *vendég katonának* minnek járt nyomába (Népk. Gy. I. 235); el is fogadta az apját és a *vendég királyfit* (uo. I. 363); gondolva, hogy *zarándok jövevény* számára elég egy veszendő sátor (Ar. III. 261); *rab gólya* (Ar.); *rab oroszlán* (PET.); az *fogoly emberről* elég törvént állatna (RMK. IV. 195); imé egy *jövevény hajóra* találok (GyöNGY. Char. 23); emezeknek a *jövevény lányoknak* helyet adott (Népk. Gy. IX. 85).

Az ilyen *-vány*, *-vény*-képzős főneveknek nagyon gyakori a jelzői használata; hasonlóképpen az *-ék* képzőseknek: Lukács Pál Ninive városának *romladék falairól* azt bizonyítja (MOLN. JÉpül. 244); különbömbféle nemzetbéli *moslék hadak* (Erd. Tört. Ad. IV. 234); rémítő fegyverrel a rác *z moslék nemzet* felessen érkezett (Kecsk. Tört. IV. 410); az Panoka köntösét oda küldtem valami *maradék béléssel* (Lev. Tár II. 277); az *maradék údóban* 'quod reliquum est temporis' (SYLV. UT. II. 122); tudakozám az fogságból megszabadult *maradéc sidóc* felől 'interrogavi eos de Judæis, qui remanserant et supererant de

captivitate (KÁR. Bibl. III. 37); ki *aprólék dologban* alnoc, fő dologban is tökéletlen (Mon. Apol. 309); *aprólék bűnőknék* rosdájával megmotskoltatott (Pós. Igazs. I. 146); azelőtt az ispánok szoktak volt az falukon *ajándék nyesteket vagy rókát* szedni (M. Jogt. Eml. III. 60); *ajándék lónak* nem nézik a fogát 'geschenkte man gaul sieht man nicht ins maul'; *nyáladék ember* (Nyr. III. 427); sírt vele minden hős: de legott Czerkónak nevetett, hogy törpe s ily *habarék szónok* (AR. II. 339).

A főnévnek ez a gazdag melléknévi jelzőszerű használata könnyen érthetővé teszi azt az indogermán nyelvekben szinte elképzelhetetlen jelenséget, hogy a jelzős főnév is lehet egy másik főnévnek jelzője: Hat ezer *iffiu legény fogoly* küldetett Achájába rabul munkára (Zvon. Post. I. 186); az hetven esztendő *ag lant barátok* magokhoz hasonló kofa apátzákat vennének (PÁZM. Kal. 313); ki hihetné, hogy egy Papban annyi csalárdság szorulhatna, mint ebben a nagy *aglant Sám-bárban* (Pós. Választ. 235); *fejetlen láb tudományoknak* egyben zagiualása (BAL. CsIsk. 23); három dolgot ígér a ti *fejetlen láb* irástok (uo. 39); mit ér az ily *anyámasszony legény* (TOMPA, Fejér Kati); ej, megmérgeződik az őz, hogy egy ilyen *macskabéka teremtés* ilyen kicsibe veszi őt (Az őzhús cz. meséből); *beteg asszony galambom* (Népk. Gy. II. 49); két út van előttem, mejikön indújak? két *szép leány szeretőm*, mejiktől búcsuzzak (KRIZA, Vadr. 16); *özvegy leány kis Szombathely*, kuruczok mátkája (THALY, Adal. II. 142); tudom, ha megkérlek, oly nehéz dolgot ad az a *sütni való boszorkány mostohád* (AR. III. 301); az két emberen kívül az egynihányka *közlegény katonánál* több nem esvén el (Mon. Írók XVIII. 105); kedves udvari *jó ember szolgálja* (KÖL. Idv. 5); a fejedelem a lengyel urakkal 's *főember-szolgáival* leült (THALY, RT. 71); megölette maga bátyját, Báthori Boldizsárt, kivel *atyafi gyermek* volt (KEM. Élet 18); edgyiknec az attya másiknac az annyával egy és *atyafi gyermek* (Com. Jan. 119).

Vogul. *Tapél-ajkü Êkwä-pî' pîris nūpél lāwi* 'T. öreg így szól az Asszonyfia fiúcskához' (VNGy. II. 116); *vāta χum jamés āšékém* 'kereskedő ember jó atyácskám' (uo. IV. 41); *jāni' χum āšém* 'öreg férfi atyám' (uo. IV. 74) *ajāy χum sāt pîjém* 'fegyveres ember hét fiam' (uo. II.

160); *jqmés xum āsēmne* 'jó férfi atyámtól' (uo. IV. 32); *jqmés ātēr jā'ikēm, jqmés nāj ša'nikēm* 'jó úr atyácskám, jó úrasszony anyácskám' (uo. IV. 5); *uj-ār'i moxikwē, uj-ār'i šisikwē* 'állat-leány magzatocska, állat-leány szülöttecske' (uo. III. 302); *ti naŋ jqmés ātēr jā'i-pīkēn jot* 'ezen jó úr bátyáddal együtt' (uo. IV. 43); *jāni' xum japā-pālt jūw ta šālte'im* 'idős férfi nagybátyjához bemegyek' (uo. IV. 31).

Osztják. *xei, iilap xui moxi-sa uātli-igi* 'hej! apátlan ember fia Vatli-öreg' (Nyelvt. 135); *iizel xoi ām'β-iix* 'apja embere ebfi' (uo. 162); *kēlən xo ār šasēm* 'hírhordó férfi sok cselédem' (ONGy. 21); *kēlən xo šasēm xoša* 'hírhordó férfi cselédemhez' (uo. 31); *voč-ūgi ēnepe esēm* 'das haupt der stadt, mein älterer bruder [városfő bátyám]' (PATK. 92); *lēti loŋx, jēsti loŋx* 'ār poŋena kātłaptasen' 'evő bálvány, ivó bálvány sok fiaddal megfogattad' (ONGy. 268); *ēnmāltem ort aŋijem, šen-kāltem ort-imem* 'nevelő fejedelemhős bácsikám, ápoló f. asszonyom' (uo. 36).

Mordvin. *bojar, avat jalgam sašt* 'die bojarinnen, meine freundinnen sind gekommen [bojár asszony barátaim]' (PAAS. I. 156); *možot praš Ivan'ka bojar ava tejtēret laŋks* 'vielleicht ist I. auf deine tochter, die herrin gefallen [úrasszonyod leányod]' (uo. II. 3); *bojar ava avatiń pšei pējil* 'deiner mutter, der herrin, ein scharfes messer [úri asszony anyád]' (uo. I. 78); *eli paro bojar čorat laŋks, son možot tombavš* 'oder vielleicht (ist er) auf deinen sohn, den grossen herrn (gefallen); er ist vielleicht angestossen worden [nagy úr fiad]' (uo. II. 3); *paru bojar tetätiń pšei sablā* 'deinem vater, dem angesehenen herrn einen scharfen säbel (in die brust)' [nagy úr atyádnak]' (uo. I. 78); *paro bojar svatonok, ošon' bojar svatonok, idikaja stol' ekšēt* 'guter herr, unser brautwerber, stadtherr unser brautwerber, gewinne dir den platz hinter dem tische [nagy úr kérőnk, város ura kérőnk]' (uo. I. 136); *nej kudoń p'ravtiš pokščanok* 'alterchen, du oberhaupt des hauses' (uo. I. 116).

Ezeket a mordvin mondatokat olvasva önkéntelenül is a

régi magyar ének csendül fel bennünk: *Boldog Asszony anyánk*, régi jó patronánk!

A főnévnek ily módon való szereplése aztán egészen érthetővé teszi, miért olyan bizonytalan a magyarban a főnév és a melléknév kategóriáját elválasztó határ. De vannak mondat-tani jelenségek, a melyek a két kategoriának szinte teljes egymásba olvadását még feltűnőbbé teszik. Ilyen az, hogy egymásután több főnév is állhat minőségi jelzőül: Egy *jüvevény bitang ökör* árát adta kezünkben (Mon. TME. I. 302); *csőcselék és gyűlevész gaz* sokaságok (GKAT. Vált. II. 1333). — Éppen így a főnév melléknévi természetét mutatja az is, hogy a főnévi jelzőt a jelzett szavától egy vagy több melléknévi jelző választhatja el: *hym oktalan alath* az ty elastromtok hataraba be ne menyen (Virg.-k. 138); nagy szarvad nőt az *aglant ránk* *csos homlokodban* (SÁMB. Isp. 4); megevé *maradék kevés szalon* *náját* (PET. János vit. IV.); *fűzfa, taplós és gyermekekhez is* *illetlen* *distinctio* (MATKÓ, BCsák. 69); *gyermek és iatekos* *feleletire* Daudid Janos deaknak rövideden meg felelec (Mon. Apol. 438).

A főnévi jelzőnek, akár csak a melléknévnek néha módhatározó a közelebbi jelzője: az vizből lőtt bortt kostolván *igen fő* bornak találta (ZVON. Post. I. 303), — mintha csak azt olvasnók: *igen jó* bornak találta; a szükség *igen fő* tanító mestere az imádságnak (MAD. Evang. 142); eledel, és öltözet körül *igen fő gondviselő* volt (ILLY. Préd. II. 161).

Az is természetes mármost, hogy az ilyen jelzőül használatos főnevek közül sokat melléknevek módjára fokozni is lehet: a *főveb parlamentumnak* belső secretariussa (FAL. NU. 256); sok *leg fő* katona (Gyöngy. KI. 38); mennél *gazzab* ember, annál inkább (ILLYEF. Jepht. 25); mondom tű nektec, ez haza mene, hazaba *gazb* leve (BORN. Evang. IV. 83); számár felelet, még *számárab* a ki Posaházival dicséri (SÁMB. 3Fel. 672); a kin ez nem fog, jele hogy *kőnél köveb* (FAL. SzE. 148); nynchen *poklab* az hazug embernel (PESTI, Fab. 74. b); nem *fenéb* ennél az oroszlán (ZRINYI I. 88); de mi vagyon *fenéb* iszonyu medvénél (uo. II. 104).

Az eddig ismertetett finnugor jelenségektől már csak egy lépés van addig, hogy egyes főnevek mondatbeli használatuk révén eredeti kategóriájukból kiszakadnak és valóságos melléknevekké válnak. Néhány ilyen jelentésbeli fejlődést akarok itt ismertetni; természetesen csak olyan szavakat tárgyalok, a melyeknek az etimológiája kétségtelenül meg van állapítva, vagy a kategoriaváltozás a nyelvtörténeti adatokból kimutatható.

Az életkorra és nemre vonatkozó főnévi jelzők a legáltalánosabbak a fgr. nyelvekben. A magyarban is ebből a jelentéskörből mutatható ki a legérdekesebb kategória-változás. Ilyen mindenek előtt a *fiatal*. Ha nem is fogadhatjuk el MUNKÁCSI etimológiáját, mely szerint a *fiatal* = m. *fia* + kel. tör. *tal* ('zweig, stengel, ast'; — ÁKE. 275), a nyelvtörténeti adatokból kétségtelen, hogy eredetileg növényi hajtást jelentett; MOLNÁR ALBERT nem is értelmezi másképp, mint: *novellus, german, stirps*, PPB.-ban pedig *junger Baum, neuer Stamm* a megfelelője: Úgy őrzi s neveli Isten a gonoszok szerentséjét, mint a jó gazda békerített kertében neveli és őrzi a szép *fiatalokat* (PÁZM. Préd. 24); mint az *tőkében oltatott fiatal*, meg foganodnék az keresztyénség (PÁZM. Kal. 471); az férfi az erdőn le vágja az *cserfa fiatalt* (MesésK. 31); ültess egy *baraczk fiatalt* (RADV. Csal. III. 93). — Jelzőül először természetesen csak fa-, növénynevek előtt használták: a lelec az *fyatal fanac* moga zerent fel emelkedhetic (Vitk.-k. 7); a *fiatal nevendékeket* és fattyú ágakat martiusban (ültetik, LIPP. PKert. III. 112). Ebben a mondatbeli helyzetben aztán könnyen bővíthetett a jelentése a német *jung* egyértékességé, különösen a mióta metaforikusan *fiatal emberről, fiatal leányról* is kezdtek beszélni. A *fiatal*-nak az emberre való alkalmazása nem lehet nagyon régi, a XVII. század első feléből való a legrégibb adatunk: *gyermekded fiatal authorok* (TOLN. Vigaszt. 147).

Az *ifjú* *) eredeti jelentése *jüngling*; ez derül ki a nyelvtörténeti adatokból: *fölserdült ifjú* 'ephebus' C.; *nevedeken ifjú* 'adolescens, jungling' (Com. Vest. 118); *kywl pwtzoyttya ewketh tör es belöl feelelőm, yffyat es zyzeth* (Jord.-k. 261). — Jelzőül használva mondják: *ifju legény* (MA. SB. 356); ezt az

*) Eredetére nézve vö. SZINNYEI, NyH.³ 58 és NyK. XLI. 233.

ifjú Volter egykor bírja vala (RMK. II. 27). — A következő lépés az, hogy a női nemre is alkalmazzák: az vén asszonyok is isteni bölcseségre tanítsák az *ifju menyeket, leányokat* (RMK. V. 217); ki vagyon már téve Miskolcz városába szép *ifju asszony* a siralomházba (TOMPA, A miskolczy bíró). — Ezzel aztán a melléknévvé válás folyamata be is fejeződött és az *ifjabb, legifjabb* formák közkeletűekké váltak.

Az állatok nemére vonatkozó *hím* is bizvást tekinthető ilyen főnévből vált melléknévnek. Hogy eredetileg főnév, azt a vogul *zum*-mal való egybevetés bizonyítja, hogy pedig melléknévvé vált, az kitetszik abból, hogy eredeti jelentése megszűnik és a *mann*, *vir*-jelentését éppen az ilyen jelzős használat következtében elvesztette s a magyar nyelv kénytelen volt a *vir* fogalomra egyéb elemekből új szót alkotni (*férfi*, vö. MUSZ. 516). — Ma már csak jelzőképpen használatos a *hím*: *hím szarvas*, vagy legföljebb így: az állatok *hímjei*.

A *nöstényt* ma már valóságos melléknévnek érezzük. Etimológiája nincs tisztázva, de a *nő*-vel való összefüggése kétségtelen. BUDENZ olyan kicsinyítésnek tartja (*nő-cs-kény*), mint a milyen a n. *Weibchen* v. a latin *femella*. Alig is lehet más, mint kicsinyítő képzés, mert főnév volta még a kései szótári értelmezésekből is kiviláglik: *femina* (C.), *femella* (MA.), *Weiblein* (PPB.), *nő, nöstény, asszony*: *femina* (PPB.). Csakhogy a sűrű jelzői használat következtében elszigetelődött a *nő* szótól és ma már csak állatokra vonatkozik: az *pwztabol yewe el eegy nesteen zarwas* kysded fyawal (Érdy-k. 544); semmi némű *nöstény állatot* nem szabad tartani (Mik. TörL. 235).*) A *nöstény* melléknév volt (femineus, weiblich) ma már egészen tisztán érzik.

A *ravasz*-nak eredeti *róka* jelentését nem csak a rokonnyelvek bizonyítják (eser. *raβəʒ*, md. *riwés* stb. l. SZINNYEI, NyH.³ 147), hanem a magyar nyelvtörténet is: Meñnetec es mongatoc a *rauaznac* 'vulpi illi' (Müncsh.-k. 144); sok lika vagyon erdön a *ravasz*nak: ninesen birodalma rajta agaraknak (RMK. I. 201); Harom zaz *rawazath* foga (Jord.-k. 341). —

*) Van adatunk arra is, hogy a *nöstény*-t komoly írásban emberre is alkalmazzák: *Se férfi se nöstény személy* egyik féltől is se ne raboltassék, se el ne adattassék (Mon. Írók VIII. 120).

Melléknévvé válik és a *ravasz*nak (*rókának*) csak egyik tulajdonságát (*versutus, astutus, listig*) jelenti a jelzői használat következtében: az ördögnek mordekon *rouasz szolgai* (BORN. Evang. I. 93); vajh! te *ravasz világ*, mely hűtlen te vagy (RMK. III. 13).

Érdekes e tekintetben a *jámbor* szó története; már SYLVESTER JÁNOS *jó ember*nek, tehát jelzős főnévnek elemezte; első emlékei is főnév voltáról tanuskodnak, mert neki magának vannak melléknévi vagy főnévi jelzői: ha ez *nagy zent jámbor* eelyen yghen feelt (Érdy-k. 10); monda neki az *pap jámbor* (Virg.-k. 25); vala egy *zerzetes yambor* (Érdy-k. 593). — HORGER ANTAL közlése szerint a *jámbor*-nak Erdélyben bizonyos használatban még ma is megvan a főnévi jelentése. Egyébként a mi a *jámbor* < *jó ember* származtatást illeti, azt teljesen tisztázta SIMONYI, a mikor kimutatta, hogy a *jó ember, vir bonus* a középkorban Európaszerte használatos megtisztelő cím volt (M. Nyelv¹, I. 129, Nyr. XVII. 486). Újabban különösen érdekes adalékokat szolgáltatott hozzá, egy XIII. századbeli magyarországi latin emlékből mutatván ki ezt a kifejezést: *ubi cum essent quidam boni homines, de provincia Zounuc, scilicet Michael comes de villa Pou et alii boni homines* (Várad Reg. 26, Nyr. XLI. 188). — Hasonló a kfn. *guot man*, fr. *bonhomme*. Még csak az etimológiájának se kellett elhomályosodni, hogy jelzőül szerepelhessen, ismerve az ilyen magyaros kapcsolatokat: *beteg asszony galambom, főember szolgám*; meg is találjuk a jelzői használatát már a kódexek korában: vala egy időben *nemynemew jámbor ember* (Érdy-k. 338b); *zerze nemely jámbor vytezt*, *kynek vala neue Karoly* (MargL. 181). — Eredetének elhomályosultával valóságos melléknév lesz, már CALEPINUS is *probus*-nak értelmezi s a régiségben meg a népnyelvben egyformán melléknévvé érezzük: én is megismerem *jámbor hűségedet* (RMK. II. 32); az *jámbor vén ember* ő gyermekiért mindennap imádkozik életjékért (RMK. IV. 59); bizony mindjárt nyitom, édes *jámbor uram* (Népk. Gy. I. 229); *jámbor jó anyám* szavának hittem, mind a szentírásnak (KRIZA, Vadr. 159).

Mai nyelvérzékünk szerint két *derék* szavunk van: egyik a *rumpf*, *leib* jelentésű főnév, másik a *praecipuus, insignis* jelentésű melléknév. Sajátságos, hogy mennyire izolálódott egymástól

ez a két szó, pedig alakjukban teljesen megegyeznek; tudtommal csak a dunántúli nyelvjárásokban történt némi alaki elszigetelődés is, mert azt mondják: *derekam*, *derekadat*, de: a csirkéim má igen *derékek*. — A melléknévi jelentés a jelzős viszonyból sarjadt ki. A *derék* szó, mint a test legnagyobb és egyik legfontosabb részének a neve, jelzőül használva kezdetben azt jelentette, a mit ma a *fő*, *fontos* szavunkkal fejezünk ki: az *deereek yārth wt* mondatyk orzaag wtnak (Érdy-k. 35); Amhád passa irkezik az császár *dirík erejével* (Mon. Írók III. 95); no már, hallgassátok az *derék krónikát* (RMK. III. 10); *derék ostrom* vecsernye korig tarta (uo. 154). — Az ilyen kapcsolatokban mint: *derék szép seregét* ott két felé osztá (uo. III. 21) — már kezd az eredeti jelentés elhomályosulni és már nem *főszeregre* gondolunk, hanem *erős szép sereg*re; *derék ember*: a nép ajkán még ma is csak erős, jól megtermett ember és csak az irodalmi nyelvben és a köznyelvben jelenti egyúttal a jóra-való, becsületes embert is.

Aránylag nem nagy multú jövevényszavaink néhányja is átment ezen a kategoriaváltozáson. SIMONYI meggyőzően mutatta ki, hogy a mi *dús* szavunk a velencei *doge* megfelelője (Nyr. XXIX. 49). MURMELLIUS értelmezése szerint *consul*: *Dus*; az Érdy-k.-ben meg éppen a *velencei dús*-ról van szó: vala kedeeg keesla kyalne azzon Bwrgwndyay Sydmond kyal attyaffyanak leanya kynek Wylhelmus vala neue kyt neemet ezazaar tett *venecczeben dwfaa* (Érdy-k. 395b). — Aztán jelent nagy urat, vezért, fejedelmet: *romái dusnak* nemzecsegeből támada (Debr.-k. 212); *Mathé duzs* mindiarást hadat támaszta (HELT. Krón. 64). — A *dúsok* természetesen gazdagok, a mint sokszor ott is van a *gazdag* szó a *dús* jelzőjéül: vala neminemű nag, *kasdag duznac* eg fia (Tel.-k. 84); egy *kazdag dus* leányát vőtte vala (VALK. Gen. 32). — Mivel a gazdagság a *dús*nak egyik sajátossága, nagyon könnyen vehette fel maga a *dús* szó a *gazdag* jelentést az ilyen kapcsolatokban: vala Constantinapolban egy yeles *dwz polgar* (Érdy-k. 447). A jelentésváltozás a XVI. század elején már befejeződhetett, mert CALEPINUS a *dúst* már *locuplēs*, *opulentus*, *perdives*-nek értelmezi.

A *fukar* szó, a mint ismeretes, a XVI. században Magyarországon oly hatalmas bankár családnak, a *Fuggerek* nevének

köznévvé válásából keletkezett (a Fuggereket t. i. magyarosan *Fukarok*nak hívták, vö. Nád. Lev. 51); természetesen a generalizálódás úgy történt, hogy a szó eredetileg a *Fukarok* foglalkozását jelentette; C. és MA. értelmezése szerint *fukar*: *publicanus*, *dardanarius*; ADÁMI szerint: *wucherer*, *aufkäufer*; *pénzváltó*, *bankár*, *bérlő* jelentés derül ki az összefüggő nyelvemlékekből is: nemde az *fukarok* is ezent cselekedike 'nonne et *publicani* hoc faciunt' (FÉL. Bibl. 7); a kinec ház helyec és ahoz tartozó szántó földec s rétec árendáltatnak, *fukar*, *közös*, *árendás* (Com. Jan. 72). A *fukar* szó jelzői használatában is jó ideig megtartja eredeti jelentését: *fukar publikanus* (Tof. Zsolt. 30); ezeket az ő országoknak vámos adójokat féltik az *fukar* *arendával bíró* *pápista* papok (TOLNAI, Vigaszt. 207). — Csakis ebben a mondatbeli helyzetben vehette aztán fel a *fukar* szó a sok pénzűek, gazdagok egyik gyakori tulajdonságának a jelentését.

A *trágár* főnévi eredetét etimológiája is mutatja: a kfn. *tragaere*, *bajor trager* a megfelelője (SCHMELLER értelmezése szerint: *einer, der mit kleinigkeiten handelt und dieselben von markt zu markt trägt oder damit hausiert*; vö. LUMTZER-MELICH, *Deutsche Ortsn. u. Lehnw.*). MA. a *trágárt circulator*, *agyrta*, *scurra*-nak magyarázza, de már a PPBl.-ben van melléknévi értelmezése is: *scurrilis*, *spurcidicus*.

Ezec *tsúfokodó trágárok* *tseletsapásai* (PÁZM. Préd. 1219); ilyenek a *rothatt beszédű nyáladék tragarok* (CsÚZI, Cseh. Edom. 216). Az összefüggő emlékek, a mint látjuk, a *scurra*-nak éppen a csúf, illetlen beszédét emelik ki; így aztán világos a jelzős szerkezetből a kategoriaváltozás: *tragar* *szo* es ektelen czelekedet (BORN. Préd. 91); e volna am a *tragar beszednec* éggvik (TEL. Fel. 70); *szájok üres és tiszta minden gonosz, trágár*, *hamis és hivalkodó beszédektől* (MATKÓ, BCsák. 278).

Még tovább lehetne szaporítani e szavak sorát; ilyen a *garázda*, a melynek *lis*, *iurgium* az eredeti jelentése; ilyennek tekinthető már a *bitang* is (kfn. *biutunge* 'erbeutung, beute', vö. LUMTZER-MELICH), mert ma már csak *bitang marháról* és a költővel *sehonnai bitang emberről* beszélünk. Nemkülömben melléknév a *huncfut*, *huncut* is, pedig etimológiája is (*hundsfoot* vö. LUMTZER-MELICH) és egy csallóközi népnyelvi használata is (törvénytelen *gyerek*) a főnévi eredetet kétségtelenné teszi.

Vizsgálódásunk eredményekép tehát még egyszer megállapíthatjuk: 1. A fgr. nyelvekben a nemet, kort, állapotot jelentő főnév egy másik főnévnek a minőségi jelzője lehet. 2. Ennek a mondatbeli viszonynak az a mi nyelvünkre nézve a fontos jelentéstani következménye, hogy a főnév és melléknév kategóriáját elválasztó határ nagyon ingadozó, sőt némely ilyen jelzőül használt főnév egészen melléknévvé válik. Ezek az eredmények egyúttal a mondattani elvnek a jelentéstani és etimologiai kutatásban való fontosságát is igazolják.

II.

Az előbbi fejezetben megállapítottuk, hogy a főnév egy másik főnévnek valóságos melléknévi értékkel tulajdonságjelzője lehet. Ezt a tételt úgy is fogalmazhatjuk, hogy a főnévi jelző a fgr. nyelvekben megelőzi a jelzett szavát; mert hiszen főnévi jelzővel az indogermán nyelvekben is találkozunk, csak hogy itt a jelző követi a jelzett szavát, vagyis appositíós viszonyban van vele. Ha pl. németre akarjuk fordítani ezt a vogul mondatot: *jāni' χum āšā ul voss ālnūw* 'csak öreg ember atyja ne élne' — akkor ilyen appositíós fordulattal kell élnünk: 'wenn nur sein vater, der alte mann nicht leben würde'. — A fgr. mondatban tehát a főnévi jelző előtte áll a jelzett szavának, a németben és a többi indogermán nyelvben külön hangsúlylyal bíró appositíóként követi.

Ha mármost az ilyen fajta kapcsolatokat vizsgáljuk, mint *István öcsém, János bátyám*, az első pillanatra világos, hogy itt a tulajdonnév a jelző és a családi állapotot jelentő szó a jelzett szó: melyik öcsém? István öcsém. Melyik bátyám? János bátyám. Vagyis a jelzőül szolgáló tulajdonnév a magyarban megelőzi a jelzett szavát; ugyanezt tapasztaljuk a többi vizsgált rokonnelvben is. Joggal tekinthetjük tehát a magyar jelzős szerkezetnek ezt a szórendi sajátosságát ősi tulajdonnak, a mint hogy ősi közös vonása az indogermán nyelveknek az ellenkező szórend: *ma soeur Jeanne, my brother John*.

Az itt következőkben először a személynevekre vonatkozó magyar nyelvi anyagot állítom össze:

Megelőzi a személynév a megtisztelő megszólítást

jelentő szót*): attyanak *Adoryan wr* vala newe (Érdy-k. 593b); [az] ezüst miről való registromot az *Vsalyj Péter uram* irta (Tört. Tár Új f. XII. 539); mostan voltam Possomba az Nagyságos *Révay Ferencz uramnál* (uo. 537); kérem szépen *Beke Kálmán uramat* (Népk. Gy. II. 65); *Bakos urat* viszik a temetőbe (uo. I. 226). Ilyen természetűek ezek is: irjon Nsgod *Bán uramnak* ő nsgának (Tört. Tár Új f. XII. 539); kapitány *uram* üzente (Nyr. I. 229); szépen kérem *komiszárus uramat*, ne löje ki alólam a lovamat (Népk. Gy. I. 227).

Zenth Margith Azon napian saccoit megh (Ol. Nád. 45); *zent Margit azzont* ev neky feleségevl agya (MargL. 28); az *Maria azzonyal* adoth marhanak zamanak Registroma (OL. D. 26, 367); en *Katherina Azzon* (Körmend I/1 nr. 45); zerelmes *magdalna azzon* (OL. D. 24774); az vitézlő J. G. ösfivá tötte az megmondott *Zsófi asszonyt* (Szék. Okl. V. 78); Adám György *Ilona asszonnyal*... békeességben vagyon (MA. NLJ. 303); *Izabella asszon* ezt jó néven vevé (RMK. III. 13); asztalnál ül vala gyöngye *Judit asszon* (KRIZA, Vadr. 8); hol jártál *Erzsébet asszony* (Nyr. I. 229); *Pözzsi asszony* édösöm, te vagy mindön kencsöm (KRIZA, Vadr. 117); puszta malomba cserfa gerenda, rajta sétikál *bagoj asszonka* (uo. 120); en ky volnek az *Hollosi Dorko azzon* (Nyr. XXVIII. 21); az én feleségem *Morgondai Borbára asszony* (Szék. Okl. V. 140); *Káldy Gergelne asszonyom* jobágyi vagdal-tak volt valami szombathelyi embereket meg (Tört. Tár Új f. XII. 544); feleségemnek *Forgázhj Margit aszonynak* ezeket hagyom (uo. 594); felesegenek *Sarhain Magdolna Aszonnak* (Ad. Zempl. Tört. VI. 182); *Fjilep deákné asszonyom* én reám ismét új panaszt tett (Tört. Tár Új f. XII. 541). — Ez az aszszony kis-aszszony korában ment vólt gróf *Bethlen István urfihoz* (Bod. Pol. 205); *Miklós urfi* szépön kéri (KRIZA, Vadr. 5); *Csák Justina leány aszszont* magamnak örökös társnak eljedgyzettem (Nyr. XIV. 132); *Anna leányasszony*, meg az öreg Kata, titkos beszéd közt a padkán fosztogata (TOMPA, Szuhay M.).

Előtte áll a személynév a családi viszonyt jelentő szónak:

*) Vegyesen közlöm a puszta keresztnévvel és a kereszt- és vezetéknévvel való példákat.

Atyám, anyám: Ez volt az lónak szőréből csinálva, kin *Ábrahám atyánk* ült előszer (TOLDY, RMPass. 156); Istennek Szent Annyja, kiben *Ádám atyánk* mocska nem találtatik (Tört. Tár Új f. XII. 600); s midőn *Ádám apánk* felhorkantott (Népk. Gy. II. 16); jaj, szegény szent *Domonkos atyánk*, hogy veszenk, hogy sillyedenk (RMK. V. 230). Ide tartoznak: szentséges *pápa atyám* (uo. 226); *mönny-ê kiráj atyádhoz* (KRIZA, Vadr. 438); *anyám, anyám, édös anyám!* *Gyulainé édös anyám* (uo. 3); *Balog Ferenczné édös anyám* (uo. 107).

Fiam, lányom: A mairatus talán *Miklós fiamat* illetné (Tört. Tár Új f. XII. 608); *Juczi lyányát* strázsára állítsa kend (Népk. Gy. I. 231); *Boriska, Boriska szép lyányodért* jöttünk (Népk. Gy. I. 148).

Atyámfia, bátyám, öcsém, hugom stb.: *Gasparnak Boldisarnak* hagyom szalaban *kanisaj lazlo attyamfya* Josagat (OL. D. 24323); szegény *Esterhás Dániel uram bátyám* ága (Tört. Tár Új f. I. 609); halljuk meg csak mindnyájan, mit beszél tökføjü *Salamon bátyánk* (RMK. V. 211); *János bácsinak* megesett a szívi rajtok (Népk. Gy. IX. 102); guggolva lappang *Vas Benedek bátya* (TOMPA, Szuhay M.); *Fehér László édes bátyám*, élel-e még vagy meghaltál (Nyr. II. 287). — *Csobánczban* succedáljon *Esterhás Ferencz uram öcsém* ő kegyelme (Tört. Tár Új f. XII. 609); *Keszi Pál öcsémnek* jártába köttébe' egy futó ló tűnik minap a szemébe (TOMPA, Szuhay M.); *Fehér Anna édes hugom* (Nyr. II. 287); majd találkozol a *Hold testvéremmel* (Népk. Gy. IX. 25); hol vagyon, hol vagyon *Erzsébet szép mátkám* (uo. I. 181). — *Kongóné komám asszony* (KRIZA, Vadr. 165); nincs *Vásárhelyt* olyan asszony, ... mint *Gombosné komám asszony* (Népk. Gy. II. 46); kérem gróf *Draskovich Miklós sógor uramat* (Tört. Tár Új f. XII. 617); *Dömötör Józsi küssebb gazdám* (KRIZA, Vadr. 94).

Hasonlóképpen a tulajdonnév után következik az ilyen távolabbi viszonyt jelölő szó: *barátom, pajtásom, jóakaróm*: *Nyika kovács jóakaróm*; Hej, haj! *Sobri pajtás!* Hogyan tetszik a mulatás (Népk. Gy. II. 56); csak egy maradt rajta, az is kottyog rajta, hej *kovács jó barátom* igazijjon rajta (uo. I. 304); a szekérmesterségnek főinspectióját és directióját feljúlirt *lovászmester hívünknek* kegyelmesen concedáltuk (Tört. Tár Új f. I. 162).

Ide tartoznak a jelzőül használt állatnevek: *Sajó kutyám*, jaj de mélyen aluszol (Népdal); *Morzsa kutyám*, hegyezd füled (PETŐFI, Anyám tyúkja); *Basa kutyám* lánczon vagyon, gazdája is fogva vagyon (Népk. Gy. I. 238); *Csehó Pista Bársony lovát* nyergeli (uo. 231); *Szellő lovam* pandur kézen gazdáját nyeríti szépen (uo. 239).

Éppen így jelzője a személynév a hivatal, foglalkozást jelentő szónak: Sándor ő népével méne városban, az *Jupiter isten* nagy templomában (RMK. IV. 87); *Augustus császár* az sidó népnek ugymint felső fejedelme (MA. Scult. 68); *Szulimán császárnak* nagy sírtában írata (RMK. III. 9); kéré *László királyt*, hogy megtoltatnéc szömbe velle időnni (HELT. Krón. 42); vala *Bela kyralnac* huganak Anna azzonnak leánya (MargL. 145); ez leuel kamarahaznarol ualo *Mathyas keral* engedelme (Ol. D. 156911); *János király* fia kibudosásáról (RMK. III. 7); végre bémönt *Mirkó kiráji* is (KRIZA, Vadr. 438). — *Marcianus fejedelem* tisztül tartanája császártól a tartománt (Debr.-k. 9); meg békéléc az *Albirt fejedelemmel* (HELT. Krón. 35); néhai méltóságos, nagyemlékezetű *Báthory Sófia fejedelema*sszony ő nagysága (Gazd. Sz. VII. 405).

Az nagy *Memhet basát* képében bocsa (RMK. III. 9); *Parmenió hadnagy* balfelől vala (uo. IV. 94); *Festus tisztartóhoz* kiméne mulatnia (uo. IV. 197); adák ütet *Poncius Pilatos ispán*nak (TOLDY, RMPass. 13).

Ó mely bódogok . . . kiket szemeid ezenképpen néznek, miként *Péter apastalt* (TOLDY, RMPass. 99); mind ezeket megbizonittá ünönmaga *Izsajás prófétának* miatta (uo. 68); miként *Dávid próféta* miatt megmondattott vala (uo. 130); *Fabian papa* oli igen nagi aitatossaggal vala a martirokhoz (Debr.-k. 133b); *Gergely papa* jra zent Damancos atyankat az zentek keziben (Dom.-k. 149); es küldé ütet kötözvén *Anndás Kaifás pispökhöz* (TOLDY, RMPass. 51); *Losonczi János predikátor* ortott egy mesgyét (Can. Vis. 142); Jézus nevét kiáltá *Litkey szerzetes* (MIKSZ. A beszélő köntös 8).

Alvinczi Péter ítélőmester uram (Tört. Tár Új f. XII. 616); az igaz papságnak tiköre, melyet a *Sztárai Mihály mester* mostan szerzett (RMK. V. 210); az egyéb aprólék marháról valót írta *Kisfaludy Márton deák* (Tört. Tár Új f. XII. 539); *Tooth*

Peter sellér keze ki zegheth (OL. UC. 56/33); *Török Miklós bíró gazda* (Nyr. II. 287); *Antal varga* ő komját hitta vendégségben (THALY, VÉ. I. 344).

A tulajdonnév jelzői viszonyában semmiféle változást sem okoz az, ha a méltóságot, foglalkozást jelentő szónak még más jelzője is van. A fentiekben ilyen mondatok már előfordultak, itt csak külön akarom a figyelmet erre a jelenségre irányítani: *Jézus Krisztus örök isten* ótalmaz gonosztól (RMK. II. 221); jertek által jó révésznek, ki népei vagytok? *Lengyel László jó királyé* (Gyermekvers); kérem alázatosan koronás királyomat a felséges *Leopold római császárt* (Tört. Tár Új f. XII. 617). — A nem appositív, hanem jelzős viszonyt kétségtelenül igazolja az egy főhangsúlyon kívül az is, hogy a mondatbeli viszony ragját csak a foglalkozást jelentő szó veszi fel: *Lengyel László jó királyé*, *L. László jó királynak*; *Jézus Krisztus örök istent* (az indogermán nyelvekben mindig külön hangsúly: *J. Chr., der ewige gott*).

A magyarban is állhat a személynév a családi viszonyt, hivatalt jelentő szó után, csak hogy akkor a két szó között appositív viszony van, a mi kiviláglik abból, hogy mindegyik felveszi a viszonyragokat: *nőm öngedőm édős fiam Gyula Márton* (KRIZA, Vadr. 3); az vitézlő *J. G. ösfivá* tötte az megmondott *Zsófi asszonyt* az *ő fiával Pállal* (Szék. Okl. V. 78 — e h. az *ő Pál fiával*); *Kys Lyanyomnak soffinak* hagyom maramarosbely *Josagomat* (ZOLNAI, Nyelveml. 256); az Fásang Gáspár *leányával Katussal* (MA. NLJ. 98 — e h. *Katus leányával*).

A rokonnyelvek a személynévek dolgában a magyarral teljesen megegyező viszonyokat mutatnak:

Vogul. *Nom-Tōrēm pəjréχś-poqlt nonχwē χōηχēs* 'Nom-Torem úrhoz hágott föl' (MUNK. VNGy. II. 230); *Toxtēn-pqilēy Marko aηk jēri* 'a «Buvár-madár falvi» Markó nőcske (asszony) éneke' (uo. IV. 97); *χātēl-ēkwā χūrēm luwēl toχ ti mini* 'úgy halad a napasszony három lovával' (uo. I. 25); *ti Apiké jəməs pī' ās āli* 'hiszen ott van még ez az Apika szép fiú' (uo. IV. 61). Éppen mint az ismert székely balladában: *Julia szép leány* egykoron kiméne.

Atyám: *Sqrni-Kworēs āšēmnel totēm lanχēm ti* 'S. K. atyámtól hozott üzenetem ez' (VNGy. I. 35); *Sqrni-*

Kworés jǎ'ikém 'S. K. atyuskám' (uo. I. 40); *Numi-Tǫrém jǎ'ikém postilemä* 'N. T. atyácskám ébredése' (uo. IV. 4); *Numi-Tǫrém āšém-ültä* 'N. T. atyám felől' (UF. XI. 18); *Numi-Sorñi āšém läwsém...* 'N. S. atyám rendelte...' (uo. 52); *Polém-tǫrém āšém ũrnätä* 'P. isten atyám bálvány sátra' (VNGy. III. 337); *Kirä ājkä āškém* 'Kirä öreg atyácskám' (uo. IV. 1); *Numi-Tǫrém χum āplém* 'N. T. férfi apuskám' (uo. III. 297); *Numi-Voikén χum āplémné pojksé'im* 'N. V. férfi apuskámhoz imádkozom' (uo. III. 312); *Numi-Tǫrém jāřen pupi' sāt pišéntel nay lül-sälñ!* 'N. T. atyádat bálványka hét fogásoddal álld' (uo. 42); *Numi-Tǫrém āšä kwolän* 'N. T. [az ő] atyja házába' (uo. II. 101); *Numi-Sorñi āšän, N. S. jāřän* 'N. S. atyátok' (UF. XI. 56); *Nuη-Törém jāřänné* 'N. T. atyjuktól' (VNGy. IV. 103); *Sqrni-Kworés iäřēn ti pösäls* 'S. K. atyjuk im elhunyt' (uo. I. 41); *Jepim Ivanis pērnä-jäišiském* 'J. I. keresztapácskám' (uo. IV. 84).

Hasonlóképpen van, ha az atya szónak még más jelzője is van: *Numi-Tǫrém jāñi' jāřänné* 'N. T. fölséges atyátoktól' (VNGy. II. 69); *Numi-Sorñi ön āšémné tš' sätwäsém* 'N. S. fölséges atyám ide idéz engem' (uo. II. 1); *Kiräke jāmés āšém jānmältēm kit χaptäřēm* 'Kirillke jó atyám szerzte két rénökröcském' (uo. IV. 4); *ti Kirä ājkä jāmés āškém* 'ezen K. öreg jó atyácskám' (UF. XI. 95).

Anyám: *Sémel-mē-oqηkw tǎrmel* 'a fekete Földanya fölé' (VNGy. IV. 116); *Söpēr-nāj āηkw ti tǎrätöstä, Kami-nāj āηkw ti saykémtestä* 'S. asszony anyát ő lebocsátotta, Kami-asszony anyát ő megteremtette' (uo. I. 77); *Surmiη ēkwä šāñémné juw joχte'im* '«Réntorok szőrfonalbetéttel varró asszony» mamuskámhoz haza érkeztem' (uo. IV. 62); *χoli-Kaltés šāñikén* 'reg-Kaltes anyácskád' (UF. XI. 83); *Sqwēñ-Mā āηküw* 'Kérges-Föld anyánk' (VNGy. I. 100); *Ārsēñ χātēl nāj-āηküw* 'Aranyos Nap fejedelmi anyánk' (UF. XI. 69); *sawēñ mā āηkwänné jolä ta'ini* 'kérges föld anyjukhoz zeng alá' (VNGy. II. 209); *Sqrni-Šis šāñēn ti pösäls* 'S. S. anyjuk im elhunyt' (uo. I. 41).

Bátyám: MUNKÁCSI a gyűjtötte vogul szövegekben az *ājkä* szót mindig öreg-nek fordítja; pedig főnévi természetű,

egész joggal lehet bácsi-nak, bátyó-nak fordítani: *Tqmpūsem paulij puu Kirä qjkä* 'T. falvi gazdag Kirä bátyó' (UF. XI. 95); *akw'-mat ért tulmax-qjkä šältapi* 'egyszercsak egy rozomák bácsi lép be' (VNGy. I. 49); *χū-pēri-χū qjkām* 'χ. p. χ. bátyám' (uo. III. 389); *Ajäs-tqrem qjkä akiän-palt* 'Ajász-isten bácsitokhoz' (uo. II. 9); *Ūs-qtrēŋ akit ańśuxnē laχ pattawē* 'a városfejedelmi nagybácsi öregnek hírt visznek' (uo. IV. 177); *Ajäs-tqrem qjkä akiänl nalu jāmīlē'im* 'Ajász-isten bácsijuk a folyó felé lépdelenek' (uo. II. 9); *om Oqs-ōtēr ańśux ōsem* 'én az obi fejedelem bácsi vagyok' (uo. II. 232); *pūp akirēm qmrešli* 'pap bácsikám zengedez' (uo. IV. 69).

Néném: *χal šolīs ūpēm* 'nöstény hölgymenyét néném' (VNGy. III. 351); *kal' tūlmax ūšikēm nēilāli* 'nöstény rozomák nénikém jelentkezik' (uo. III. 27); *kaj-squr opi nāj* 'nöstény nyúl nénéd asszony' (uo. III. 204); *vorāp nē-ūpā* 'magtörő holló [az ő] nénje' (UF. XI. 77); *qln süppā kukkuk nē-ākwā luji* 'ezüst szájú kakuk nénje asszony éneklí' (uo. 69).

Fiam, lányom: *Toma-pīrēm qat uj nampā χum* 'Toma fiam, hat állatról híres férfiú' (VNGy. III. 457); *sās-nārāŋ-χum pīrā* 'nyírhéjbocskoros férfi [az ő] fia' (uo. III. 64); *Sqrni-qtēr pīrā kwonā kwālēs* 'S. a. fia [S.-Kworesnek a fia] kiment' (uo. I. 41); *Sqrni-Kaltēs āritā kwonā kwālēs* '[S.-Šis'-nek] S.-Kaltēs leánya kiment' (uo.); *Lūsχej χum-pīris* 'L. legényke' (uo. IV. 53); *χātēl vortēm vorti ma'il Jivēn χumrēm* 'naptól barnított barna mellű Iván legénykém' (uo. IV. 50); *mān Mikolkwē jqmēs pikēm ti joχts* 'kicsiny Mikolka jó fiacskám ím megjött' (uo. IV. 63); *Polēm-tqrem jāni* 'pīrān sirējā jolā-pūwēs' '[Numi-Tāremnek] P. t. idősebb fia a kardját lefogja' (uo. II. 100); *Ulōna āwēn ā moskēn* 'ha Ilona leányodat nem adod' (uo. IV. 348).

Testvérem [atyámfia, atyámlánya]: *Kuosi jāim-pū* 'Kuoszi bátyám' (VNGy. IV. 98); *Numi-Tqrem jāi-pīrā lāwi* '[Joli-T.-nek] N. T. bátyja mondja' (uo. I. 128); *Numi-Tqrem jāi-pīkwē* 'N. T. testvére' (uo. I. 129); *Sqrni-qtēr jāi-pīrā kwonā kwālī* '[az ő] S.-a. testvére kikel [a házból]' (uo. I. 40); *Sqrni-Kaltēs jāi-āritā* '[az ő] S. K. nőtestvére' (uo. I. 39); *Kaltēs ēkwā jāi-āritā* '[az ő]

K. asszony testvére' (uo. II. 98); *Jepim Estépanis vis kāsém* 'J. E. kis öcsém' (uo. IV. 108).

Ipam: *χul-qtér vāpsä-nūpel lāwi* '[a világügyelő férfi] χ. a. ipához szól' (VNGy. II. 123); *Kul-qtér upätél an ti ali* 'K. a. ipával most is él'; *Tūr-qtér upän χāntélés* 'T. a. ipának szót fogadott' (uo. I. 123); *taw ness ēssēmawēs Kul-qtér upätél* 'csak úgy elszégyelte magát K. a. ipjával' (UF. XI. 70); *Serpin-ōtér jis upēm* 'S.-fejedelem öreg ipam' (VNGy. IV. 110).

Sógorom: *an Šēs-moxi-kwolin χum pāntékém* 'im Hancsgöngyölegházas férfi kisebbik uracsám' (VNGy. III. 382); *man Vāséké pāntékém ürentém* 'kis Vaszilijka sógorkámat várom' (uo. IV. 13).

Érdekes az ilyen jelzős szerkezet, ha páros kifejezésről van szó (apám-anyám, fiam-lányom); ilyenkor a két személynév egymás mellett áll és a családi viszonyt jelentő szavak szintén párosan, de dualisban követik: *Sqrni-Kaltés, Sqrni-qtér ārijji-pīri qāseē* (VNGy. I. 38); *Tunrä-šaxl ēkwäi-qjkäi* 'āsārem-šāñārem-pält' (uo. 120).

Ez a szerkezet természetesen nincsen meg a magyarban, mivel dualisunk sincsen; a két mondat fordítása a magyarban így hangzik: S. K. leányuk és S.-a. fiuk van. — A tundrahalmi asszony anyámhoz és öreg ember atyámhoz. — A magyar tehát feloldja a páros kifejezést, de magának a jelzős szerkezetnek a lényege mindkét nyelvben ugyanaz.

Barátom: A mint említettem, a rokonsági viszonyt jelentő szó éppen úgy viszonylik a személynévhez, mint a személynévet helyettesítő egyéb szóhoz (Pál barátom, Kovács barátom): *χājin rus χum-pi rumatēn joxtés* 'az üstökös orosz ember barátjuk eljött' (VNGy. II. 105); *sōmapaulin āri χāl-p-ūsij vāta-χum rumatā māes ērēm ērā* 'a «sapkafalvi» leánynak az ő berjozovi kereskedő kedveséről énekelt éneke' (uo. IV. 65); *noχsij jārēn χum rumatā joxts* 'nyusztos szamojéd férfi kedvese megjött' (uo. II. 106); *pānēmari rumakēm takwi lujiātianā* 'kántor kedveském maga énekelget' (uo. IV. 69); *kēr alpīp sāt mēnkw rumanēm* 'vastestű hét ördög barátom' (uo. II. 62). — Éppen

így, ha a barátom szónak más jelzője is van: *Pet Kapitanič jätel rumäm* 'Kapitanič Péter jó barátom' (uo. IV. 11); *mañ Mikoläkwé jämés jurtém* 'kis Mikola jó társam' (uo. IV. 44); *aj Vaséké jämés jurtémnél* *älä voss tātawém* '[hogy] kis Vaszilka jó társamtól messzire elvigyenek' (uo. IV. 75); *pājjer-pē mām rumätä-pält* 'az úrfi[-nál az ő] kis szeretőjénél'; *Īrēt nājđerēn jōjtsēt* 'Iret fejedelemhez értek' (uo. IV. 347); *Ulōna nājđer-äu ju-tiŋ kēnsäntiu* 'Ilona fejedelemleányt kéri, hogy megegyék' (uo. IV. 348).

Valamint a magyarban a tulajdonnév jelzőül áll a név szó előtt, azonképpen a vogulban is: *Sarniŋ nē namén akw' ti pājén pati* 'Aranyos nő neved épp úgy oda lesz' (VNGy. I. 58); *am namiŋ qter namém* 'az én neves fejedelem nevem' (uo. III. 307); *naŋ Tūr-χqtäŋ-Ās-χqtäŋ-voikēn-qter namén man mõnt ta älēmnuwū* 'a te T.-χ.-A.-χ.-v.-a. nevedet mi akkor majd magasztalnók' (uo. II. 134); *Polem-tārēm namēl ti ünli* 'Polem isten néven uralkodik' (uo. I. 37); *ux ju puxlätēχtni lēχ-mäs ämēχ pūm ilměstēm khompälēŋen* 'az egy «bezárkózni» szó miatt odaadtam a magam fiát a manónak' (uo. IV. 362).

Az indogermán nyelvekben ez is fordított szórenddel: 'der name Schmidt', 'le nom Pascal'.

Osztják. Atyám: *Num-Törôm āsem, Num-Jēlēm jirem* 'N. T. atyám, N. J. apám' (ONGy. 13); *Vön-Törôm āsem* (uo. 254); *tam Gavvila in Kusmowič ketnaχ jirem* 'dieser G. K., mein stiefvater' (PATK. IO. 210); *Num-Jēlēm jiren sārñi qłtnēŋ ar χatl puštāl ewilt* 'N. J. apádnak aranyos sok napot nyitása közben' (ONGy. 26); *Num-Jēlēm jirēmen elti* 'N. J. apánkhoz' (uo. 45); *Num-Törôm āseuna* 'N. T. atyántól' (uo. 42). — Éppen így még egy jelzővel: *Jēlēm ön jirem* 'J. fenséges apám' (uo. 26); *Törôm vön āsem ēsām sārñi šurēp šurēŋ χāt* 'T. fenséges atyám alábocsátotta arany tetőrúdú tetőrudas ház' (uo. 248); *Nānk-χus-χoi vērēŋ ūrt iga jirēmna(!)* 'zu meinem vater, dem blutigen heldengreise N. χ. χ.' (PATK. 42); *Soŋ-χus-χoi tārēm ūrt jirem* 'S. χ. χ. der starke held, mein vater' (uo. 82).

Anyám: *Kaldàs-ànggi màşşal* 'K.-anya regéje' (PÁPAY, Nyelvt. 169); *Kaltvş-ayki kaj-sqwal* 'K.-anya idéző éneke' (ONGy. 268); *vqj sōçotlala jēwor çontlvn imen* 'rénbika tépő farkas hajnal asszonyod' (uo. 18); *sāt Kaltvş nērəy nāj* 'bűvös K. haragos istenasszony' (uo. 268).

Bácsi: *soçtem-piri-lovat-ort akem oltal* '«kopasztott makkréce magasságú fejedelemhős» bácsikám van' (ONGy. 13); *uazəy òrt-igi uul iğal lauəl* 'a városi fejedelem bácsi idősebb fia szól' (PÁPAY, Nyelvt. 21); *kāt oxpi mēy'k-igi kāt tustl* 'a kétfejű manó bácsi két szakálszöre' (uo. 55). (Az *igi*-t PÁPAY öreg-nek fordítja; én bácsi-nak, mert a szó főnévi természetű; vö. *iğal manəm iubina* 'az ura elmente után'; uo. 157.)

Öcsém, bátyám, testvérem: *oxsātpi-tibarlos apsiñè* 'Rézhüvelyes Tyiberlosz öcsike' (PÁPAY, Nyelvt. 53); *oxsātpi-tibarlos apsemən at çoił* 'O. T. öcsénk hadd nyugodjon' (uo. 55); *novi-lqş-mil-ponmay-ort isəm* 'hófehér sapkát tett fhős öcsém' (ONGy. 150); *nīmalna-jqçlan nīmləy-kən-ort isəm* 'hótalpon járó hótalpas gyors fhős öcsém' (uo. 107); *loçna-jqçla-loçəy-kən ort turem* 'hóczipőn járó hóczipős gyors fhős öcsém' (uo. 113); *çū səsəltem tav tançem jütmay ūrt ežem* 'lange getrocknetes pferdebein brechender held, mein bruder' (PATK. 22); *pusteipe-nārep tonç ežem* 'held mit dem scharfspitzigen säbel, mein bruder' (uo. 24); *oçol-āyen-çusi-nay-tuşəy-uççəl jajem* '«szán orra módjára görbült vörösfenyő szakállas száj» bátyám' (ONGy. 150); *lantəy-Ās tajəl-çojajem* 'táplálékos Obfői ember bátyám' (uo. 107).

Fiam: *jästöt Ār-məğ-çoi, kale-çoi pageta* 'da sagte er dem Ā. m. ç., k. ç., seinem sohne' (PATK. 84); *Kāri-nay-kār-sewəl ort poçel* '«Kérges vörösfenyő kérge (színű) hajfonatos fejedelemhős» fia' (ONGy. 106).

Egyéb rokonsági viszony: *Pukkar igi çanmən sidi lauəl* 'Pukkar öreg nászod így szól' (PÁPAY, Nyelvt. 153); *Pukkar-igi çanməm çoça iñədi-sà* 'Pukkar-öreg nászomhoz is elmenjete' (uo. 151); *Poi-līpetta kaplatçui jesnājemna vaideptīdem* 'von meinem schwager P. l. k. ç. wurde ich eingeschlāfert' (PATK. 132); *N'alçūlltšam*

χilîîè 'Nyílforgács unokácskám' (PÁPAY, Nyelvt. 14); *uâtli-igi kòžàîu uûza!* 'Vatli öreg gazdánk üdvözlégy' (uo. 153).

Nevem: *numpayen uul xoîna «nâlualltsam» nêman sisi ât laulla* 'náladnál idősebb ember «Nyílforgács» nevedet mondja majd' (PÁPAY, Nyelvt. 8); *χû-îila-palvp ort nêmem* 'messze halló fülű fhős nevem' (ONGY. 108).

Votják. Atyám: *tinîd tau kariskom, mardan-ataîe* 'dir danken wir, vater Mardan' (WICHM. I. 130); *mardan-ataîlen porjosin kiketi ožmaškemez* 'vater Mardans zweite fehde mit den tscheremissen' (uo. II. 99).

Anyám: *T'suptsîi mumîîe, Pîzep mumîîe* 'meine mutter Ts., meine mutter P.' (uo. I. 134); *T'suptsîi mâtuskaîe* 'meine mutter Ts.' (uo. I. 151); *îbît-mâtuskaîe! sôt tsorîgdε!* 'meine mutter Ibit! gieb von deinen fruchten' (uo. I. 164); *Vožo-mumîîe! vožde vaisa en ko'skî* 'meine mutter Vožo! entferne dich nicht zürnend' (uo. I. 160); *šabaš T'suptsîi, Pîzep mumîîos!* 'wir wünschen euch glück, ihr mütter Ts. und P.' (uo. I. 134); *T'suptsîi Pîzep, iu šur-mumîîos* 'Ts. und P. ihr fruchtbaren mutter-ströme' (uo. I. 134); *lukmî vušur mâtuska medaz kîsketja, kurdetja* 'die mutter wasser mag unsere herde nicht erschrecken, verschüchtern' (uo. II. 182); *guđiri-mumîîe, šundi-mumîîe* 'meine donnermutter und meine sonnenmutter' (uo. I. 124); *mužiem-mumîuî piîaz ponîskom* 'der mutter erde legen wir (opfer) in den schoss' (uo. I. 124).

Egyéb családi viszony: *so-bera Săjtăg žumja kišnoănîz tuž žec ulni kutillam* 'azután S. és az ő Dzsumja felesége igen jól kezdtek élni' (MUNK. Votj. 55); *Ibir-baba kid'oke šauđ'žoz* 'die Ibir-schwiegermutter spuekt hinaus' (WICHM. II. 17); *Matron apaj šur-durin odig-pol-ginâ marasal* 'Matron nénike a patak partján csak egyszer szeretne csunya dolgot tenni' (MUNK. Votj. 242); *Ońîša apaj mar luid* 'Onyiszja nénike mivé lettél?' (uo. 250).

Barátom: *Vai, Isak urom, ta-berε teškîllaskîsa šudom* 'mein freund Isaak, lass uns jetzt spielen, lass uns einander schneller geben' (WICHM. II. 86); *ađ'ami urom, ton ma užas-kod* 'du mein freund mensch, was machst du da' (uo. II. 52); *ležo'd-a monε, ludketš urom, korkad* 'lässt du mich, mein

freund hase, in dein haus hinein' (uo. II. 108); *māli berdkod, ludkeč urom* 'miért sírsz, nyúl barátom' (MUNK. Votj. 121); *Oi, džutš'i urom* 'ach, mein freund fuchs' (WICHM. II. 105); *an kuräkti lud-keč vini* 'ne búsulj, nyúl öcsém' (MUNK. Votj. 121).

Személynév a foglalkozás neve előtt: *inmin Illa piroloklän vorttilon uroboez van* 'az égben Illés prófétának száguldó kocsija van' (MUNK. Votj. 177); *Ilia-prorokles tupdadrze kimesenid piłani ku-ke vormod* 'wenn du die kugel des propheten Elias mit deiner stirne stützen kannst' (WICHM. I. 170); *Bursin bakatir* 'Bursin hős' (MUNK. Votj. 62); *Solta bakatir nuñäczles bertämzä das-hik nunal šožä vožmam* 'Szolta hős bátyjának visszatértét 12 napnyi ideig várta' (uo. 62); *Moše-i-ku do vil' sarai džutem* 'der freierwerber Moses errichtete einen neuen schuppen' (WICHM. I. 74); *Văuaiez poti puren puriškisa Pisleg-ku doien todmaškon ponna* 'ich zog über den strom Văua um mit dem freierwerber Pisleg bekanntschaft zu machen' (uo. I. 73).

Bizonyára orosz hatásra mutat ez a mondat: *eksei Ma dvej ižliškoz* 'der kaiser Matthias schreit hell auf' (uo. II. 16).

Zürjén. *Örina čelad* 'Iren gyermek' (NyK. XVII. 393); *širö čojö, lež menö* 'maus, du mein schwesterlein, lass mich mitkommen' (LYTK. 29); *kaca čojöj vošti, vošti* 'elster, mein schwesterlein, mach auf, mach auf' (uo. 29); *loktalisni Akakij arkerēj dinē* 'elementek Ákos püspökhöz' (NyK. XV. 421).

A méltóságneveknél természetesen találkozunk oroszos szórenddel is: *velikej kňaz Dimitrij Joannovičli i metropolit Pimenli* (uo. 415).

Mordvin. Nagyapa: *V'ečkaj, V'ečkaj nej d'edañen* 'zu dem grossvater W.' (PAAS. I. 42); *Oča d'edam kijakska mukoro lanško čašni* 'mein grossvater Ocha bewegt sich den boden entlang auf dem hinteren' (uo. II. 48); *V'i d'asza pokščaj, Sorokin pokščaj* 'grossvater Widaschja, grossvater Sorokin' (uo. II. 4).

Nagyanya: *V'ečkajñezē nej babanēñ* 'zu der grossmutter der frau W.'s [W.-né nagyanyó] (PAAS. I. 42); *Čéčko baba, Mičajla baba, Gava baba* 'grossmutter

Tsetko, Michaila's frau grossmutter, Gawa's frau grossmutter' (uo. II. 4); *ažo terďi-k Dorka babań* 'geh, rufe die alte Dorka herzu' (uo. I. 88); *ažo terďi-k Virka babań* 'geh, rufe die alte Virka herzu [V. anyó]' (uo. I. 88); *Jaga baba ejkakšneń jořlhińže* 'die alte Jaga wirft die kinder hinaus' (uo. II. 105).

Anyá: *toljń inázoro Proška avaj jovtak vícte* 'fürstin des feuers, mutter Proška, sprich gerade' (PAAS. II. 6); *vaj keřiń, čočoń pas matuška* 'o göttin des bastes, des balkens, du mutter' (uo. I. 110); *udalov varštin-moř kov pas matuška* 'ich blicke nach rückwärts, die wandernde mondgöttin, das mütterchen ist da' (uo. I. 190); *šuk, šuk, od-kov matuška* 'sei gegrüsst, lieber neumond [Újhold anyó]' (uo. II. 21); *Kárdas-Šarko matuška* 'Kardas-Sjarko mütterchen' (uo. II. 1).

Fiam, lányom: *oχ kukuška ľevkske* 'o, kuckuck, mein junge' (PAAS. I. 226); *oχ éokuska ľevkske* 'o, nachtigall, mein junge' (uo. I. 228); *Obrajeń uli. Učař tejterze* 'Obraj hat eine tochter Utschalj' (uo. I. 92).

Hugom, bátyám: *ščere patej, plotnik lomań tejnžet* 'schwester spindel, ein zimmermann hat dich gemacht' (uo. II. 8); *kšni patej, toń kužneč tejnžet* 'schwester eisen, ein schmied hat dich gemacht' (uo. II. 8); *ton ištak kov, čejerńe patej, či jat?* — *vaj, křisa sazornem, meńeliš londadi* 'wohin, schwester mäuschen, laufst du so? — weh, schwesterchen ratte, der himmel stürzt ein' (uo. II. 100); *Okša pařam prákat pańč* 'meine schwester Ochsja buk Pirogen' (uo. I. 234); *miń Dařa pateń orta laņks* 'bei der pforte der schwester Darja' (uo. I. 114); *daj, řivíš patej, vittama tožor* 'bruder fuchs, wollen wir weizen säen' (uo. II. 147); *vajχ tatar ľeläj* 'o tatar, brüderchen' (uo. I. 78); *Oška ľelakaj, ľelakaj, Oška ľelakaj vařkamom* 'Osjka, brüderchen, br., O. br. du lieber' (uo. I. 124); *Gřiřka ľelakaj* 'Grishka, brüderchen' (uo. I. 110).

Barátom: *baranne brat, a baranne brat, davaj kudo tejřaņk vejce* 'bruder hammelchen, br. h., lass uns zusammen ein haus bauen' (uo. II. 115); *mačejńe brat, a mačejńe brat, davaj vejce kudo tejřaņk.* — *mońeń, buka brat,*

kudo a etävi 'bruder gänslein, br. g., lass uns zusammen ein haus bauen. — Ich habe, bruder ochs, kein haus vonnöten' (uo. II. 115); *ej Luka bratec, ej Luka svatec* 'heida, Luka, brüderchen, h. L., Vetterchen' (uo. I. 236).

Egyéb rokonsági viszony: *mešt pejdat, riviš svaža* 'weshalb lachst du, gevatter fuchs?' (uo. II. 137); *kijaks kunčaso Orta urva* 'auf der mitte des bodens ist die schwiegertochter Ortja' (uo. II. 35).

A mint a magyar népnyelvben, különösen a népköltészetben, gyakori az ilyen szerkezet: *Kovácsné öreganyám, Gyulainé édesanyám*, azonképpen mondják a mordvinban is: *Večkaj-neze nej, babanen* 'zu der grossmutter, der frau W.'s [W.-né öreganyám]' (uo. I. 42); *Mižajla-nize babaj* 'Michaila's frau, grossmutter' (uo. II. 13); *Gava-nize ureš* 'Gawa's frau, schwägerin [Kovácsné sógorasszony]' (uo. II. 13).

Méltóság-nevek előtt: *valgi kov pas, liši či pas* 'der untergehende mondgott, der aufgehende sonnengott' (uo. I. 18); *mastor paznen alstamak* 'sage mich dem erdgotte zu' (uo. I. 174); *mon toňt ekšizit vešan P'irgi me inazuru-pazuň štir* 'ich werde dir die tochter des fürsten und Gottes P. zufreien' (uo. II. 134).*)

Cseremis. Csak PORKKA szövegeiben találtam két ideartozó példát, de ez a két adat is bizonyítja, hogy a cseremis nyelvben is a magyarhoz hasonló az efajta jelzős szerkezet: *mlándə-aβá oβedələn tol* 'komm, oh erdenmutter, zur mahlzeit' (PORK. 20); *pört ümbálnom Ondón kurzá šinžá* 'auf meiner stube sitzt der alte Anton [Antal bátyó]' (uo. 24).

* * *

A föntiek tehát igazolják, hogy a János bátyám, István öcsém stb. kapcsolatnak a megfelelő indogermán szerkezetektől elütő szórendje nyelvünknek finnugor sajátsága.

*) Itt említem meg a következőt is: 'a templom szó latin eredetű' — mondja a magyar: éppen így a mordvinban: *tet'kaj valust kurksust šinšt* 'das wort väterchen ist in ihrem munde' (uo. I. 80).

III.

A magyarban az összetett szavak egyik csoportját is a főnévi jelzős szerkezetek közé kell sorolnunk; ezek az *apám-uram*, *anyámasszony-félék*. Nyelvünk története azonban azt bizonyítja, hogy ezeknek az összetételeknek az elemei csak a történeti időben kerültek jelzős viszonyba, sőt még XVI. századbeli emlékeinkben is más vonatkozást találunk az összetétel két tagja közt. A két szót tudniillik vagy *és* kötőszóval fűzték egymáshoz, vagy pedig appositív viszonyban voltak és így mindkét szó felvette a mondatbeli viszony ragjait. Ha *és* fűzte össze a két szót, akkor a második előtt még jelző is állhatott:

Kérlek mint szerelmes *atyámat és jó uramat* (Lev. Tár II. 4); Úr Isten után csak Kdhez kell jelesen biznom, mint szerelmes *uramhoz és atyámhoz* (uo.); tutornak az én *uramat atyámat hagyom* (RMNy. IIb. 298).

Jó választ várok mint szerető *fiamtul uramtul* (RMNy. IIb. 268); vitézlő Csányi Akatiusnak szerelmes *uramnak és fiamnak* (Lev. Tár I. 30); vettem Jánoki Gáspár *fiam uramtól* harminczöt magyar forintot (RMNy. IIb. 56).

Nekem jóakaró *uramnak, szerelmes bátyámnak* adassék (Lev. Tár II. 231); Örley Ferencz *uramnak bátyámnak* (Gazd. Tört. XII. 265); *uram bátyámmal* is szólék (Tört. Tár Új f. 578); *bátyámnak Zrini uramnak* is elég bánatja vagyon rajta (Thurzó Lev. I. 22); mind jószágom s mind ingó-bingó marhám *bátyám uramra* szálljonak (Tört. Tár 1898, 198).

Adtam én kezibe ezeket az én *uramnak és öcsémnek* Károlyi Györgynek (Kár. Okl. III. 325); Ivanóczy Lukács *urammal öcsémme*l együtt vagyunk (RMNy. IIb. 182); azokat is mind Serényi Ferencz *uram öcsémnek* hagyom (Kár. Okl. III. 487); *öcsémnek, János uramnak szemtől szembe* tanuságot adtam (uo. III. 376); szolgálatomat ajánlom te Kdnek mint bizott *öcsém uramnak* (uo. III. 407).

Kérem Kdet mint szerelmes *asszonyomat* én édes *anyámat* (Nád. Lev. 191); keszenetemet és szolgálatomat irom Kdnek mint jó *asszonyomnak és anyámnak* (Lev. Tár II. 194); szolgálatomat irom Kdnek mint szerelmes *asszonyomnak anyámnak*

(Nád. Lev. 175); *asszonyom anyámnak* mondd én szómvál szolgálatomat; *asszony anyáknak* (Lev. Tár II. 143).

Tisztelendő *asszonyom és nekem szerelmes néném* (Lev. Tár II. 21); szerelmes *asszonyomnak nénémnek* (uo. II. 60); szolgálatomat írom Kdnek, mint szerelmes *asszonyom nénémnek* (uo.). Ma: *asszony-néném, asszony-néni* (népny.), *nénémasszony*. — Szerelmes *asszonyomnak öcsémnek* (Lev. Tár II. 151); *asszony öcsém-mel* egyetemben (uo. 111); szerelmes *öcsém asszonynak* (uo. 151).

Szolgálatomat ajánlom Kdnek mint *asszonyomnak és ángyomnak* (Thurzó Lev. I. 176); immár *asszonyunkat ángyunkat* Isten ki vötte ez világból (Tört. Tár Új f. V. 136); megértettem az én szerelmes *asszonyom ángyomtól* (Lev. Tár II. 184); *ángyom asszonyomnak* szolgálatomat ajánlom (uo. II. 97). Ma: *ángyom asszonyt, ángyom asszonyinak*.*)

Mármost a vogul és az osztják az ismertetett magyar szerkezetet a mai formájában mutatják. Különösen a vogulban megtaláljuk a magyar szerkezetnek mindkét alakját: azt is, a melyben mindenik tagnak van birtokos személyragja (*apám uram*), azt is, a melyikben csak az egyik tag veszi fel ezt a ragot (*hugom asszony*). Kár, hogy a vogul szövegekben ez a szerkezet viszonyrag nélkül fordul elő [mindig alanya vagy tárgya a mondatnak; csak egy viszonyragos példát találtam] s így nem figyelhetjük meg pontosan, hogyan viselkedik a mondatban, de az a körülmény, hogy még a birtokos személyragot se veszi fel mindig mind a két tag, kétségtelenül bizonyítja, hogy a vogul szerkezet a mai magyar használattal megegyező. Azzal a jelenséggel állunk szemben, hogy a pontos egyezés megmagyarázása okoz nehézséget, mert hiszen láttuk, hogy a magyar szerkezet más viszonyból sarjadt. Ha az egyezést meg akarjuk érteni, fel kell tennünk, hogy a vogul jelzős szerkezet a magyarhoz hasonlóan appositíós viszonyból fejlődött. Az egyirányú fejlődést könnyen érthetővé, sőt szinte elkerülhetlenné teszi a két nyelvnek hasonló alaktani struktúrája, főképpen a birtokos személyragozás. Egyébként itt következnek a két nyelv ide vonatkozó példái:

Vogul. *ā śēm χum* 'apám uram' (VNGy. IV. 47); *j ä r ē m*

*) Vö. KERTÉSZ: Nyr. XXXIX. 397 s köv.

χum ua. (uo. IV. 47); *jäγ·qjkä läwi* 'atyja ura szől' (uo. I. 145); *unkēm-ańśuχ-poglt* 'nagybátyám uramhoz' (uo. IV. 115); *tür-ätēr χum pī*, *upä χum* 'tő-fejedelem férfi, az ő ipa ura' (uo. I. 121).

Érdekes a következő, mert kétfélekép is előfordul: *upēn-χum-pī vāt norpā noriη kwolä* 'derék ember ipad [ipad urad] harmincz gerendájú gerendás háza' (uo. IV. 93); *upēn-χum-pī rēn takwi tāli* 'derék ember ipad maga száll föl' (uo. IV. 93).

Oqηkhwä nē-oqimē kitilitä 'anyja asszonyt kérdezi' [a -mē a közép-lozvai nyelvjárásban a hat. tárgy ragja] (uo. IV. 157); *aηkwä-ēkwä* 'anyja asszony' [*aηkw* 'anya', *ēkwä* 'asszony'] (uo. I. 15); *ākum-ēkwä* 'néném asszony' (uo. I. 15); *ań ti ākun-ēkwä χotāl* 'totunqwe jēmtiläslēn' 'hát te ezt a nénéd asszonyt hová akartad elvinni' (uo. II. 129); *ākwä-ēkwatä* kitilitä 'asszonya nénjét kérdi' (uo. II. 125); *jāni* *qńrēm-nē śältēs* 'legidősebb ángyom asszony lépett be' (uo. III. 407); *jāni* *nē*, *qńrā-ēkwä läwēim* 'idős nő, ángya asszony felelek' (uo. III. 383); *mol urtpä nē-āγi* 'vagyon osztó asszony leány' (UF. XI. 44); *karkām kätēp nētä āγiānā* 'ügyes kezű asszony leányai' (VNGy. III. 455); *nē-ākum*, *nē-ūpem* 'asszony néném', *nē-śańim* 'asszony anyám' (UF. XI. 77); *Tārēχ-nē qńsem āγi-aηkēkwē* 'Persina-falusi nő szülte szép leányzócska' (VNGy. IV. 28).

Osztják. *jirēm-igi*, *uľßäslē āśēm-igi* 'öreg apám, nagyfolyóági apám uram' (PÁPAY, Nyelvt. 163); *āηgēm-imi mola iāzēη tūsēn* 'anyám asszony, micsoda hírt hoztál?' (uo. 171); *aηgēl-imi kät iāηgēl uis* 'anyja asszony két vedret vett' (uo. 170); *tōs nāj aηken* 'ügyes asszony anyád' (ONGy. 183); *ētti χōsl jirēη nāj aηkewēn* 'a hajnali véráldozatos istennő anyánk' (uo. 271); *tōs nāj-even* 'ügyes asszony leányod' (uo. 183). — A következőben ugyanaz a kapcsolat háromféle birtokos személyraggal van ellátva: *χādāiēl imi χōśā iōxtēs*: 'χādāiēm imi! ilta moy-χarina isi χādāiēm imi dōs'. *purēs imi iāstal*: *χādāiēn imi al nōmē!* 'a nénje asszonyhoz érkezett. «Néném asszony! lenn a földön szintén volt egy néném-asszony». Az öreg asszony mondja: «a nénéd asszonyt ne említsd» (PÁPAY, Nyelvt. 15).

* * *

Az *apámuram*, *anyámasszony*-féle összetett szavaknak a másait megtalálhatjuk a vogulban és az osztjákban is. Ha figyelembe vesszük a magyar nyelvtörténet tanulságait, fel kell tennünk, hogy ezekben a nyelvekben éppen úgy mint a magyarban az összetétel két tagja közt levő jelzős viszony más mondatbeli viszonyokból fejlődött.

IV.

Érdekesek a földrajzi nevek jelzős szerkezetei, mert kétféle lehetőséget engednek meg: a tulajdonnév az illető földrajzi fogalom neve előtt vagy meghatározó jelzőként áll (*Veszprém város*), vagy birtokos viszonyban van a két szó (*Veszprém városa*); ugyanez a kettősség megvan szinte minden nyelvben, így az idg. nyelvekben is, azzal a különbséggel, hogy az idg. nyelvekben a magyarral szemben a földrajzi tulajdonnév a köznév után, appositíóként áll: *urbs Roma (urbs Romae)*. SCHUCHARDT HUGÓ nagyon érdekes gondolatokat fűz ehhez a szinte minden nyelvben felötlő jelenséghez és azt vizsgálva, hogy a két szerkezet közül melyik az eredetibb, a helynevek keletkezésének általános törvényeire hivatkozva a *la ville de Paris*-féle szerkezetnek, tehát a birtokviszonynak adja az elsőbbséget (Nyr. XLII. 7). A tételt alig lehet ilyen általánosságban kimondani. A latinra nézve pl. MEYER-LÜBKE megállapítja, hogy az eredeti szerkezet az *oppidum Antiochia*-féle, tehát az appositíós szerkezet és az *oppidum Antiochiae*, azaz a birtokviszonyos csak a császárkori latinságban lesz általános (Germ.-rom. Monatshefte I. 68). A kettősséget bármelyik nyelv története megérteti velünk; megmagyarázza a mi nyelvünk története is. A magyar nyelvemlékek azt bizonyítják, hogy mindkét szerkezet már eredetileg megvan nyelvünkben: birtokviszonyban vannak az olyan helynevek, a melyek valami személyről vannak elnevezve, pl. *Zichyfalva*, *Ostfiasszonyfalva*, viszont meghatározó jelzős viszonyban az ilyenek mint *Duna folyó*, *Szombathely város*. Ha csak az OklSz.-nak *patak*, *falu*, *vár* czikkét vizsgáljuk, egyszerre látjuk, milyen nagy tömege a magyar földrajzi neveknek van személyekről elnevezve; nem csuda tehát, ha ezeknek az analógiája létrehozta a birtokviszonyos szerkezetet az olyan helyneveknél is, a melyekben eredetileg a tulajdonnév és a földrajzi fogalom neve

jelzős viszonyban volt: *Sándorfalva*, *Benedekfalva* analogiája okozta, hogy ma azt is mondjuk: *Budapest városa*. Ilyenformán magyarázza a birtokviszonyos szerkezet elterjedését SIMONYI is (Nyr. XL. 345). A birtokviszony nagyobb körre való elterjedésében természetesen még sok egyéb okot is számba kellene venni, de az én czélom csak annak a megállapítása, hogy a nem személyekről elnevezett vagy idegen helynevek a magyarban eredetileg nem birtokos jelzői a földrajzi fogalmat kifejező szónak (ország, város, folyó stb.); nyelvünknek ez is ősi sajáttsága, mert a rokon nyelvek is ugyanezt tanúsítják.

XVI. századbeli nyelvemlékeink még majdnem egész következetesen használják ezt a jelzős szerkezetet: *Phrygia országon* mind általméne (RMK. IV. 87); *Arábia tartománban* szalada onnét (uo. IV. 176); az *Gordían városnál* szálla meg népe (uo. IV. 87); *Tirus várasban* hét napig levének, *Ptolomeus várasban* egy napot késének (uo. IV. 187); nagy *Athenás várast* akkor meghagyá, erős *Thébás várast* mind elrontatá (uo. IV. 84); gyűlést tön a Sándor a' görögöknek, *Korinthus várasban* minden népének (uo. IV. 84); nohogy *Lystra várasban* bémentek vala, Likáoniának ez várasa vala (uo. IV. 178); *Perga várasban* az Krisztust prédikálják (uo. IV. 179); menj el *Ravenna várasba* (uo. V. 238); *Potentia várasban* fúttac vala (Gosárv. MagyB. A.). — Így a népnelvben is: hej haj! *Sümeg város*, ott lakik a komiszáros (Népk. Gy. II. 56); *Paks város* mezeje egészen fekete (uo. I. 227); *Szeged város* szép helyen van (uo. II. 58); elindulék a hazámból *Gyöngyös város* felé (uo. I. 293); *Szilvás falu* gyászban van, juhász legény halva van (uo. II. 63). — De: Isten hozzád *Mező-Túr városa*, nem lépek én többé határodba (uo. II. 62); Isten hozzád *Szalonta városa*, már én többé nem leszek lakosa (uo. II. 63).

Csakhamar az Sándor el-levetközék, *Cydnus folyóvízben* el-bészököllék (RMK. IV. 91); mert Dárius vala nagy táborában, *Eufrates víz* mellett ő táborában (uo. IV. 87). — SZÉKELY ISTVÁN krónikájában szintén így (vö. SIMONYI: Nyr. XL. 346): az *Eufra-tes víz* mellett (76b), a *Renes víz* m. (103), a *Morva víz* m. (183). — A népnelvben: bár az urát hordta volna a golyó, hogy temette volna a *Tisza folyó* (Népk. Gy. I. 287). — Éppen

így: *Pathmos szigetben* (Érdy-k. 551); juta *Chous szigetbe* (SZÉK. ISTV. Krón. 90); jövén *Lesbon szigetbe* (uo. — vö. SIMONYI: Nyr. XL. 346). — Az *Vezule hegynek* ú kerületiben (RMK. II. 27); Tolcsván a *Gyapáros szőlőhegy* keblében (TOMPA, Vámosujf. jzö).

Vogul. A tulajdonnév éppúgy a földrajzi fogalom neve előtt áll, mint a magyarban; birtokviszonynak nincs semmi nyoma.*) — *Tuopel-űšne nal-tatäslem* 'levittem Tobolszk városba' (UF. XI. 147); *Lāpatkā űšet* 'L. városban' (VNGy. IV. 172); *Loγγ-awit-ńol űs* 'Bálványfok város' (uo. II. 43); *Pārāparsēγ-űsēn ta nēlēsī* 'Pārāparsēγ várba érkeztek' (uo. I. 20); *Māñ Jūtīm-sās paulkēm* 'az én kis «Vásárolt patak falucskámban' (uo. IV. 11). — Ennek a szerkezetnek ősi voltát bizonyítja az is, hogy a tulajdonnév után még egy jelző állhat: *N'ű'iskē māñ paulkwēn joxtāsēm* 'Nyű'iskē kis falucskába érkeztem' (uo. IV. 57); *Sapsakwē māñ űsēn χajtīlēt* 'Ivdilke kis városba futosnak' (uo. IV. 61); *Sāpsakē māñ űsnē jālsēm* 'Szápszácska kis városba mentem' (uo. IV. 4); *Sāpsakēm māñ űsēn* 'Ivdilkém kis városba' (uo. IV. 59); *Loγγ-awit-ńol jāñi* űs 'Bálványfok nagy vár' (uo. II. 31).

Saikā-sājimnē joxtē'in 'Sajkă patakhoz fogsz érkezni' (VNGy. III. 331); *Sinšer-jā vātān nal joxtē'in* 'a Sinsjer folyó partjához fogsz érkezni' (uo. III. 229); *Pasēr-jā lui vōlnēl* 'a Visera folyó alsó vonala felől' (uo. IV. 11); *Lām-jām, taw ti ālēm* 'Lyām folyóm, im az volt' (uo. III. 277); *Liraki jāri-sēm ti ālnātā* 'L. folyócskám volt az im' (uo. III. 297). — Különösen tanulságos az utolsó két mondat, mert a jelzett szó első személyű birtokos ragja a birtokviszonyt kizárja.

Az osztjákban hasonlókép: *T'unka unt* 'a Tunka hegy' (PATK. IO. 32); *joura jinķap narəγ Poləm jinķēm* 'a kanyargós folyású bűnhödést hozó Polem folyóm' (ONGy. 254).

Votják. *Muško gorodā vuz karni minimi* 'Moszkva városba mentünk kereskedni' (MUNK. Votj. 308); *Sarapul gorodā adimasa liktim* 'Szarapul városba lépegetve jöttünk mi' (uo. 260); *Kuzon karə vetli* 'nach der stadt Kasan ging ich'

*) Igaz, hogy a birtokviszonyt a vogul igen sok esetben nem jelöli meg személyraggal; de a magyar nyelv példája jogosulttá teszi azt a feltevésünket, hogy itt sem birtokviszonynyal van dolgunk.

(WICHM. I. 104); *ai Šižnir pāu, ai Šurt-pāu pāu* 'ach die gegend des dorfes S', die gegend des dorfes Š.' (uo. I. 59); *Možga-gurt* 'das dorf M.' (uo. II. 98).

Löža-tijuen söd ošez vildisko 'den schwarzen ochsen des sees Löža erneuere ich' (uo. I. 124); *Iž-šur, Vāya-šur* 'der Ižfluss, der W. fluss' (uo. II. 99); *Tujmi-šurin* 'a T. folyóban' (MUNK. Votj. 295); *Urbor-vu kužad en vetleus* 'zieht nicht den fluss Urbor entlang' (WICHM. I. 46).

Zürjén. *vetlis Komana karé* 'Komána városban járt' (NyK. XV. 433); *rödinanas Miletina kariš* 'születésére nézve Miletina városból való' (uo. XV. 434); *Svatěj Stefan rödinanas völi ročiš Ustjug kariš* 'Szent István születő helyére nézve az orosz Ustjug városból való volt' (uo. XV. 408).

Mordvin. *Moskov ošon tombalet, Piter ošon te pelet* 'jenseits der stadt Moskau, diesseits der stadt Piter' (PAAS. I. 172); *kozon Marez vele strojatoč* 'wo ward das dorf Mares erbaut' (uo. I. 70); *veleš veleška Od-Kočkur vele* 'ein dorf, ein grosses dorf das dorf Od-Kočkur' (uo. I. 42); *minek mas-torc(o) uli Guban pando prá* 'in unserem lande gibt es einen hügelgipfel Guban' (uo. I. 32); *se Guban pandoš* 'jener hügel Guban' (uo. I. 34).

Cseremisiz. *Ozan ola kešet onžoka* 'vor der bude in der stadt Kasan' (PORK. 37); *kajalaš kân kajalaš, Ipon olaš šumešket* 'ha el kell menni, menjünk [akár] Ufa városig' (WICHM. Cser. 219); *Patam eles tan kotšo* 'Patam faluban maradjon meg a tisztelet' (GEN. 78); *Ülül-soladlan nêlžž* 'az Ülül falunak nehéz' (WICHM. Cser. 221); *βici βüden leβedem* 'ich bedecke den Witschifluss' (PORK. 41); *Ošot βütlan šialda* 'nach dem Oschotflusse hin schreit er' (uo. 55); *Koramas kuruket kužu kuruket* 'der berg von Koramas ist ein langer berg' (uo. 53); *Elnet kozladlan nêlžž* 'az Elnet erdőnek nehéz' (WICHM. Cser. 221).

A *Duna folyó, Budapest város-féle* nem-birtokos szerkezet tehát nyelvünk ősi sajátága; az indogermán nyelvek sem mindig használják a birtokviszonyt (die stadt Wien, der berg Dachstein), csakhogy ez esetben is megvan a fgr. és az indg. nyelveknek már előbb megállapított különbsége: a fgr. nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót, az indg. nyelvekben appositíóként követi.

V.

Az eddigiek világossá teszik azt is, miért előzi meg a magyarban a vezetéknév a személynevet, míg az idg. nyelvekben a személynév van elől, a vezetéknév pedig appositioniként követi: *Istváni Miklós: Johann Petersen*. Hogy ez így van a magyarban eleitől fogva, azt bizonyítják legrégibb oklevélbeli emlékeink, a melyeknek a korában még nem alakultak ki a magyar vezetéksnevek, csupán csak a csirájukat láthatjuk; ezekben is a keresztnév közelebbi megjelölése [az, hogy kinek a fia] a keresztnév előtt áll; még a latin szövegbe ékelve is megmarad ez a szórend, annyira természete a magyar nyelvnek:

Possessionarie porcionis quondam Petri filii Bors *Borsfyapeturfeulde vocate* (ZalaOkl. I. 578); *ad quondam arborem piri siluestris wlgo Palfyayanus kurtuele dictum* (OL. D. 30388); *Mihalfya Isthwanfelde, Demeterfyapetherfelde* (Körmend, Miscell. Németujv. lad. 41. fasc. 187); *nemde mondamee neked hogy Bernaldo fya peternek ne hygy* (Ehr.-k. 53). — Ugyanolyan jelzős szerkezetet alkot az ilyen *Pálfi, Péterfi*-féle vezetéknév a keresztnévvel, mint a milyen jelzős szerkezet ezeknek a régi mesebeli személyeknek az elnevezése: *Királyfia Kis Miklós, Királyánya Enczella* (Népk. Gy. IX. 83). Vagy: *Úgy sir, úgy sir király-leány, király-leány kis Julia* (uo. I. 183).

A most idézett példákban a *király fia, király lánya* még nem igazi vezetéknév, a mint hogy a *király lánya* nem is lehet az, mert ilyen vezetéknév egyetlen ismert nyelvben sem állandósult; van *Királyfi Anna*, de nincs *Istvánleány Péter*.

A vogulban is általános az ilyen származás szerint való megjelölése az embereknek, de éppen mivel a *Királyfi János* mellett a *Királyleány Julia*-féle is megvan, kétségtelen, hogy ezek a jelzők még nem igazi vezetéksnevek és a magyar nyelvnek XV. század előtti állapotát tükrözik; de éppen úgy a keresztnév előtt állnak, mint a magyar vezetéksnevek, kialakulásuk kezdetétől fogva. Nem igazi vezetéknév voltukat az is bizonyítja, hogy a származás megjelölése mellett sokszor az illetőnek az orosz vezetéksnevét is kiteszik: *Lūsm-talēx paulij Jiv an-pi' Mikailā* 'Iváni Mihály' (VNGy. IV. 28); *N'ir-ūs xum Pākin-pi' Mikola* 'a vesszővárosi Pákinfi Mikola férfi' (uo. IV.

52); *χal-paulij ājkā Vasil'ā-p' Pētēr* (uo. IV. 45); *Mikul-pi' Jivan* (uo. IV. 19); *Okula Pākin-p' Mikola χumitā mā'ēs ērjēm ērjā* 'Akulinának az ő Pákinfi Mikola férjéről énekelt éneke' (uo. IV. 44).

Tōrex-pqilēj jēkwā Persā-oqi Annā 'a Persina-falvi asszony, Persā leánya Anna' (VNGy. IV. 83); *Istpēn-āri Anis* 'István leánya Annus' (uo. IV. 13); *Tropim-āri Matron-ēkwā* (uo. IV. 20); *lewē-pōulēj Ivan-oq Kāpjē* 'Iván leánya Agafia' (uo. IV. 9). — A mint látjuk, a vogul szerkezet formailag a megfelelő magyar vezetéknevek fókán áll, mert a birtokos személyrag nincs kitéve (*Ivánfi, Ivánleány*).*)

Érdekesek azok a példák, a melyekben a keresztnév mellett a származás megjelölésén kívül az orosz vezetéknev is ki van téve. Ilyenkor az orosz vezetéknev természetesen a keresztnév után áll, a származást jelölő pedig a finnugor jelző természetét követve megelőzi a keresztnévet, vagy az orosz név hatása alatt szintén appositíóként utána áll: *Jivan-p' Iknati Pqχtjar* 'Ivánfi Ignác Pajtjar' (VNGy. IV. 10); *Mikolai Ivanis Khqns-pōu* 'Mikolaj Ivanics Khans fia' (uo. IV. 108). — Maga az orosz származásjelző természetesen a keresztnév után áll: *Estēpan Vasilis šomē toqtem* 'Stefan Vaszilics kedves atyuskám' (uo. IV. 108).

Votják. *jlo-diño Ivan-pi L'ogor* 'tetőstöves Ivánfi Lyogor' (MUNK. Votj. 250).

Cseremisiz. A cseremisizben kétféleképp szerkesztődik az ilyen származást jelölő jelzős szerkezet; az apa neve néha a genitivus ragjával van ellátva, de legtöbbször a genitivus ragja nélkül, úgy mint a magyarban:

a) *Miγātan erγē Eleksēžē* 'Nikitának fia Alekszisz' (WICHM. Cser. 235); *Eleksan erγē Baslilan nangaiqlnā* 'Sándornak fia Basilusnak vittük' (uo. 234); *Mikālēn ūdēr Palaiγižēm* 'Mihály lánya Palagiát' (uo. 235); *Kuzman ūdēr Okaβuzēm moi nalam* 'Kusmas tochter Agafia nehme ich' (PORK. 41); *Kuzman ūdēr Mariāžēm šmatal šmatal nangaiqlna* 'Kosmus leánya Marját simogatva-czirógatva ide érkezünk' (WICHM. Cser. 234).

*) Bár ez nem okvetlen újabb fejlődés eredménye.

b) *Prokop errē Terendēzē nāl-ik jēnēn mien nālēn* 'Prokopius fia Terentius negyvenegy emberrel eljött és elvitte őt' (uo. 234); *Petrop ūdēr Kàtšerizēn šindža jēržē būt nālēn* 'Péter leánya Katarinának a szemét elborítja a könny' (uo. 238); *Iluš ūdēr Orinàžē nell-ik salamam kolten* 'Illés lánya Irén negyvenegy üdvözetet küldött' (uo. 234); *Sapan errē d'ēpanžēlan* 'István fia Jánosnak' (uo. 235); *Šeβan ūdēr Olanažē* 'Iwans tochter Olena' (PORK. 50); *Kārsan ūdēr Anùšžēm kuššalaš* 'Kryszantes lánya Annát fekezni' (uo. 237); *Kərçori ūdēr βeràžē* 'Gergely lánya Vera' (uo. 232); *kandaš mešak oksàžēm Kərçori βeralan pāštāšēm* 'nyolcz zsák pénzt fizettem Gergely Veráért' (uo. 232).

Az orosz vezetéknev — a származást jelölő is — a keresztnév után áll: *βasili βasilišēm oūdžēlnēm, Pètēr Petroβišēm šepelnēm* 'Vaszilij Vaszilics előttem van, Péter Petrovics mögöttem van' (uo. 229).

Hogy az ilyen *Istvánfi, Gergely leánya*-féle meghatározás valóságos jelzője a keresztnévnek és nem appositíós viszonyban van vele, világos abból, hogy a mondatbeli viszonyragokat csak a keresztnév veszi fel: *Kārsan ūdēr Anùšžēm* 'Kryszantes lánya Annát'; *Eleksan errē βaslilan* 'Sándorfi Basiliusnak': az első mondatban a 3. személynek determinativum szerepű birtokos ragja (-žē) és az acc. -m ragja, a másodikban a dat. -lan ragja csak a keresztnévhez van függesztve.

Az előbbieken egyazon versből két érdekes példát idéztem: *Kərçori ūdēr βerà* és *Kərçori βera* 'Gergely leány Vera', 'Gergely Vera'; mindkettőben a származása szerint van a leány megnevezve, de míg az egyikben a családi viszony pontosan fel van tüntetve (*Gergely lánya*), addig a másodikban pusztán az apa neve áll jelzőül a keresztnév előtt.

Ugyanezt a jelenséget találjuk a zürjénben: «Bei näherer bestimmung eines namens durch angabe des vaternamens fehlt regelmässig das regierende wort sohn oder tochter: *Ösip Jögör* (Georg, sohn Joseph's), *Ivan Ösip Jögör* (Georg, sohn Joseph's, enkel I.'s), *Ölöz Petyr Nasta* (Anastasia, tochter Peter's, enkelin Alexis')» (WIEDEMANN, Syrj. Gramm. 116).

Ez felhívja figyelmünket az ilyen magyar nevekre: *Péter*

János, István Vilmos. Azt lehetne hinni, és az előbbi két cser. idézet is a mellett szól, mintha az ilyen vezetéknevek mint *Péter, István* ebből rövidültek volna: *Péterfi, Istvánfi*. E feltevést nyelvtörténeti adatokkal sajnos se bizonyítani, se czáfolni nem lehet, de ha a magyar népnyelvben a névadás körülményeit megfigyeljük, akkor arra az eredményre jutunk, hogy az ilyen *Péter, István*-féle vezetéknevek éppen olyan eredeti alkotásai a nyelvnek, mint a *Péterfi, Istvánfi*-félék. Dunántúl-szerte megvan az a szokás, hogy az egyfalubelieket atyjuknak nemcsak a vezetéknevével, hanem a keresztnévvel is nevezik; ha például egy faluban van egy *Tóth István* és egy *Tóth Gábor* nevű ember és mindegyiknek van egy *Péter* nevű fia, akkor, hogy rögtön tudják melyik *Tóth Péterről* van szó, az egyiket *Tóth István Péter*-nek, a másikat *Tóth Gábor Péter*-nek emlegetik. Az ilyen keresztnévvel gyarapított vezetéknevek aztán sokszor meg is öröködnek, így keletkeznek az ilyen nevek: *Kisistók Vendel, Györgypál Domonkos*. — Kétségtelen, hogy itt nem rövidítéssel van dolgunk, hanem a nyelvnek éppen olyan spontán alkotásával, mint a minő a *Péterfi, Istvánfi*.

Még egy vezetéknev-fajtáról, a mesterségneveknek vezetéknevül való használatáról szeretnék megemlékezni. Az ilyen nevek mint *Takács István, Kovács József* a rokonnyelvi szövegek nem szolgáltatnak példát; bizonyára nincsenek is ilyen nevek a vizsgált rokonnépek között alacsony kulturájuknál fogva. De azért már az eddigiek feljogosítanak arra, hogy az ilyen *Kovács, Takács*-féle vezetékneveknek a keresztnév elé helyezését is finnugor szempontból nézzük. Már az előzőekben megállapítottuk, hogy a magyarban a személynév megelőzi a mesterségnevet: *János kovács, Tamás pap*; ilyenkor a személynév a mesterségnev jelzője, mert azt akarja meghatározni, hogy melyik *kovácsról*, melyik *papról* van szó; viszont ha azt akarták hajdan megjelölni, hogy több egyforma nevű személy közül melyiket gondolják, akkor azt mondták: *a kovács János, a pap Tamás*, — a mint ma is mondjuk az egynevűek megkülömböztetéséül: az *ügyvéd Balogot*, nem az *orvos Balogot* értem. — Az e fajta vezetékneveknek ily módon való keletkezését még szórványos nyelvtörténeti emlékek is bizonyítják: Nagyságos asszonyom, én vagyok az frater Josa, . . . az te Nagyságod néhai

szolgájának *szakács és kenyérsütő Simonnak fia* (Lev. Tár II. 16, 1551-ből). Itt még természetesen a *szakács* és *kenyérsütő* nem lehet vezetéknév. — *Szakach Bálintot* haza bocsáttam hozzád, hogy legyen mégis, édes szivem, *ki kedved szerint főzzön* (Thurzó, Lev. I. 79, a XVI. sz. végéről). A mondat értelméből világos, hogy itt *Bálint szakácsról* van szó. Külömben is ebben a korban a magyar urak és asszonyok szolgálkat leveleikben csak keresztnévükön emlegetik. Az már aztán valószínű, hogy a *szakács Bálint* fiának a *Szakács* már valóságos vezetéknevévé lett, a mint a dunántúli nép ma is *Fekete János kovácsnak Pista* nevű fiát *Kovács Pistának*, a falusi mester *Anna* lányát *Mester Annának* hívja.★)

A mesterséget jelentő magyar vezetéknevek kialakulásához hadd idézzek még néhány érdekes nyelvtörténeti adatot: Annak a rossz *bécsi szabó Gergelnek attam volt pénzt valami posztóra és tafotára* (Tört. Tár Új f. I. 52, 1630-ból); avagy az *patikárius Jacabné patikáját*, avagy *penig az másikat adják oda neki* (MJE. II₂. 176); továbbá annak eletteys Irtham wolth Kgnek *az pajsgjjartho elek feleól, hogy az mjnemy pajfokath chjnalth* az ew felseghe Vajdaŷanak az Izdenchŷ Matŷasnak, hogŷ az Paŷlok nem arra walok, hogŷ affele zolgalathra jok wolnanak (RMNy. III. 70); emlych meg az wramnak, hogy az Kochis Jannos jo tuna az solomokhoz, mertt *az Kawuassy Chrystoff madarasz(a)nal, az madarasz Ferencznel walla es chak a felyel bannt* (Lev. Tár I. 2). — SZÁDECZKYnek a czéhek történetéről szóló művében többször találkozunk olyan mesteremberek nevével, a kiknek ugyanaz a foglalkozása és a vezetékneve; pl. Gywlay *Ewtves Ferencz*, Athynay *Ewtves Marton* nagyváradi ötvösök (1563-ban).

A magyar-német czéhek okmányaiban figyelemre méltók a magyar vezetéknév helye szempontjából az ilyen esetek: wir *Ambrosius Gasner*, *Nyilas István*, *Laurentius Boart*, *Olajos Zabo János* Tzechmeister der löbl. Schneider Czeh (SZÁDECZKY, Czéhek II. 130).

Arra nézve, hogy az egyéb eredetű magyar vezetéknév is a régi nyelvben a keresztnévnek egyéb jelzővel egyenlő értékű

★) Vö. MNy. V. 81.

jelzője, álljon itt ez a két adat: *Goentzi néhai Miklós dedkné* (Tört. Tár 1891, 692); az K. leveléből értem, hogy az *Thurzó kis Erzsicske* igen nagy hűség betegségben fekszik (uo. Új f. I. 497).

VI.

A pusztá anyagnévnek jelzőül való használata is rokon az előbb ismertetett jelenségekkel. Ez is olyan sajátossága nyelvünknek, a mely az indg. nyelvekben vagy egyáltalában nincsen meg, vagy csak szórványosan fordul elő. A németben és angolban megtaláljuk ugyan, de csak összetételekben (*Kupferkessel, Messingstab, Sammtkleid*); az indg. nyelvek vagy melléknevet képeznek az anyagnévből, vagy praepositióval fűzik a jelzett szóhoz: *une montre d'or; gladius ferreus*; ihr *goldenes Geschmeide* blitzet im Abendsonnenschein (HEINE, Loreley); kennst du *die Brücke* ohne Bogen, und ohne Joch, von *Diamant* (SCHILLER, Rätsel).

Ennek az anyagnévi jelzőnek a magyarban nagyon változatos használata van; ezt a különféle használatot állítjuk itt össze és elemezzük sorjában.

Pusztá anyagnév a jelző: *Keth Thafota fewal* (OL. D. 26367); es *bársony öltözetet* adának ü reája (TOLDY, RMPass. 54); az hukanak eg *czüömlet szokniat küldöt* (Lev. Tár I. 110); te vag az *arañ fő*: tu es *caput aureum* (Bécsi-k. 123); az ő nyakában egy nagy *vas reteszt* vetötenek vala (TOLDY, RMPass. 87); ő feiében teszik *atzél coronát* (GörCs. MátyMF.); a jó lelki ismeret olyan, mint az *aczélbástya* (PÁZM. Préd. 595); verd meg őket *vass vessződdel* (BORN. Ének 31); vegyen az oruos doctor *dorong peczenyét, sulyoc máiat* (TOLDY, Adal. a Rég. Ir. Tört. 23); *alabastrom zelenche* (Corn.-k. 199); *alabastrom korsó* (RADV. Csal. II. 5); sisakját, *vas üngét* szintén levetette (AR. II. 173); szerezitek látni a szép hajnal tövét, hol a kerek földhöz tűzi *bársony övét* (uo. I. 11); monda György és nyögve egy *kő szentre* borult (uo. II. 67); nyitva a sorompó és a *réz kürt* harsog (uo. II. 144); mert ha hites uram lenne, piros *selyem szoknyát* venne (Népk. Gy. II. 50); lábánál röngette szép *arany böcsőjét* (KRIZA, Vadr. 8).

Az anyagnév összetett szó: *Egh roka mal gerezna*

(OL. Nád. 43); vezér urunknak itt létekor attunk egy róka mál bélést (Mon. TME. I. 138); nyole *nyul hat gerezna*; három *nyul mal gerezna* (OL. Nád. 48); *ég medwebör mentet* (uo. 48); *negh pegywethmal suba* (OL. D. 26367); *vnam wlgo farkasber menteth* (Muz. Kisfaludy); *ég fekete baranbör ködment* (OL. Nád. 41); *aranyszál hajakkal* közöslég illették (RMK. II. 34); *fűz fa sulyok ez* (MATKÓ, BCsák. 9); *fűzfa hegedühöz nád vonó illik* (SZIRMAI, Hungaria in Par. 125 Kr.); valami *nirvessző szöprűnek* valót is hozzatok (Mon. TME. I. 68); *gyöngye nyirág vesszőt* frissen elévötte (KRIZA, Vadr. 17); ez *iffyv tevn egy maruan kev tablat zent Agota azzon feyehez* (Corn.-k. 270); *márványkő láda* (Hall. Paizs. Előb.); csináltak rózsám *márványkő koporsót* (Népk. Gy. I. 181).

Már ezek sem igen fordulnak elő az indogermán nyelvekben, de valósággal elképzelhetetlenek bármelyik indg. nyelvben az olyan anyagnévi jelzők, a melyekben magának az anyagnévnek még külön melléknévi jelzője van: Egy *hamis klaris olvasó* (RADV. Csal. II. 363); *vagyon egy aranyas fátyol ingváll* (GÉR. Kár. Cs. 418); *ég vont aran suba* folnek valo (OL. Nád. 40); *egy vont aran fosztánt* levelével küldé (RMK. III. 23); *vnum Sargha Thafota Korzowagh* (uo. 49); *egy slésia gyólc abrosz*, négyszegletű forma (Can. Vis. 213); *egj gallos gjolch kezkenő* (RADV. Csal. II. 81); *negh olaz pozto zoknya saarga leanynak* (OL. D. 26367); *eg feyer kamuka kar palasth* (OL. Nád. 48); ennek utánna megkörnyiközteték *vörös bárson ruhában* (TOLBY, RMPass. 118); Warday Frwsynanal egy *weress barson zoknya*, emelth aranyas wyraggal walo (RMNy. II. 212); annak a fának a tetejibe vót egy rincziránczos *veresbarkét szoknya* (Népk. Gy. IX. 29); szödjünk meggyet *sárgaselyem kötődbe* (Nyr. I. 228). — Hogy ezeket a szerkezeteket így kell elemezni: [*veres bársony*] *szoknya* és nem: *veres* [*bársony szoknya*], azt igazolja az is, hogy az utolsó két népnyelvi példában egy szóba írták a közlők a melléknévi jelzőt az anyagnévvel, mivel a szerkezet főhangsúlya a melléknévi jelzőn van; de kétségtelenné teszik az ilyen latin példák: *Vnam Haczagam Aranyas Baarson* 'egy [aranyos bársony] haczukát' (Körmend III 5, Zákány 34); *egy vekony gjolch kezkenő* az keth vege varva kazul varrassal (RADV. Csal. II. 81). — Ugyanez a jelzős anyagnév

egy latin oklevélben ilyképpen fordul elő: *Sindonis boni generis vekon gyole vocati* (OL. Nád. 48).

Változatlanul áll jelzőként az anyagnév akkor is, ha a jelzett szó összetétel, vagy ha melléknévi jelzője van: Egy *réz étekmelegítőt* (Kassa Ötv. Tört. 224); *reez gyertya tarto* (OL. Kolozsm. 50); egh *Aran Nyakba wethew* (OL. D. 26367); azon *dezka léuel kapun retez fej 5* (OL. NC. 101/3); udvarom közepin egy *arany almafa* (KRIZA, Vadr. 16).

On zakalos glyobos, was zakalos glyobos (Tört. Tár 1878, 343); *rez onas földöt* es egh *öreg pynat födelet* (OL. Nád. 40); *hath ezysth aranyozoth gomb* (uo. 48); *ket ezewst aranjas homlok-elő* (OL. L. III. 16, 17); *hosszó ezüst aranyas sarkantyó* és *ezüst hosszó kúcs-hózó* ezüst lánczon (Kassa Ötv. Tört. 204); egy közepin gombos, talpas, *ezüst*, emberképpel elegyes virágokban foglalt aranyos *pohár* (Can. Vis. 213); ifju Annának hagyom a bélelt és *kanaváczy nyári palástomat* (RADV. Csal. III. 263); *vagion egy uy roka nyak mezethelen suba* (Ad. Zempl. Tört. V. 312); *fejér virágos atlacz menyasszonyi köntes* ezüst gallon rajta (RADV. Csal. II. 296); *ég ápot kötöt kapcat uettem* (OL. Nád. 42).

Lehet melléknévi jelzője az anyagnévnek is meg a jelzett szavának is: *Keeth aranyas atlacz Thewzeth paplan* (OL. D. 26367); egh *weres atlacz gyewngies zoknya* (uo.); eg *veres olaz pozto viselő zoknyat* (Adal. Zempl. Tört. V. 276); *Kron rázsa viselő szoknya* (RADV. Csal. II. 6); egy *fekete bársony virágos palást*, gallonnal szegett... más *virágos bársony fekete palást* (uo. II. 290); *weress purgamal wyselew suba* (RMNy. II. 35); *tenger színő tafota bársony hosszú suba* (uo. II. 215); *aranyas draga barsony papi evltevzet* (Dom.-k. 132); egy *zöld atlacz alsó szoknya*, egy *vörös kamuka alsó szoknya* (RADV. Csal. II. 107); egh *weres atlacz gyewngies zoknya*; egy *zederyes Barson gyewngies zoknya* (OL. D. 26367); *egi fekete barsoni kis suba* (RADV. Csal. II. 72); *veres barson kys subara passamant vereseth* (OL. Nád. 48); *vagyon egy vörös atlacz kis subácska* (Kassa Ötv. Tört. 223); megjelent a herceg meggyszínű virágokra metélt *tar bársony hosszú köntösben* (FAL. TÉ. 636); *buzát vittem a malomba*, azt gondótam *törökbúza*; *törökbúza édös málé*, nincs szöbbs élet mind a lányé (KRIZA, Vadr. 21).

Vonatkozhatnak több anyagnév ugyanarra a jelzett szóra:

1 *csimazin saya és failongis ráncos szoknya* (Gazd. Tört. VIII. 472); egy *gránát avagy lazur ujas köpenyegtől*, ha posztóval leszen bélelt 1 f. 25 d. (uo. VIII. 471); Osztrosochki Dorkának csináltasson az én édes bátyám uram egy *tafota*, egy *rassa* és egy *perpetuán szoknyát* (RADV. Csal. III. 262).

Mennyire igazi sajátága nyelvünknek a változatlan anyagnév jelzői használata, mutatja az is, hogy appositív viszonyban se változik meg: Egy *cseh süveg fekete bársony* 'ein böhmischer hut aus schwarzem sammet' (RADV. Csal. II. 282); zolgamnak Estvannak tartozom egy *nadraggal karasyaval* (uo. III. 107); egh sarga *zoknya pozto* (OL. D. 26367); negh *zewld zoknya purgamal* (uo.); negh *ampona ezwsth* (OL. L. III. 16, 17); *ampona on ketteo* (OL. UC. 76/17); hattam neki öreg *mosdót ezüstöt, aranyast* (Tört. Tár Új f. XII. 595); *koffyom wont aranyth* meg slogoztak (OL. Nád. 48); Anna azzonnak hattam eg *fekete jankot, fekete tafota* (RMNy. II. 226); *kar kapa werews habos chemeleth* (OL. Nád. 48).

Éppígy nem képezünk belőle melléknevet, ha a jelzett szava nincs kitéve: Bátorabb *fa kannából* innya, mint *aranyból* 'aus einem goldenen' (Kisv. Adag. 180).

Még a régi latin összeírásokban is megmarad ez a magyaros szerkezet: *Zoknam kamocham viridi coloris* (Múz. Kállay); *kenthes brunatici coloris Sthamet* (OL. L. III. 16, 17); *swbam Rawazhaat lego famulo meo* (Körmend IV/5. nr. 45); *vnam vestem Zoknyam wlgo Tharka kamocha* (Múz. Kállay); *vnam Haczagam Aranyas Baarson* (Körmend III/5, Zákány 34); *duas subas wlgo az zederyes nuzth es az helges barsonth* (Múz.).

A rokonnyelvek legnagyobb részében általános, hogy a változatlan anyagnév áll jelzőül; sőt a vogulban és osztjákbán megtaláljuk azt a sajátágos régi magyar szerkezetet is, hogy az anyagnévnek is, meg a jelzett szónak is van még egy jelzője.

Vogul. A jelző pusztá anyagnév: *japäk jän-teuw ramén suj* 'a selyem idegnek zengő hangja' (VNGy. IV. 209); *pumä nāl jonč'it, nīrā nāl jonč'it* 'fűszárnyíllal játszik, vesszőnyíllal játszik' (uo. II. 182); *ānt-nālēm, ānt-jgutēm* 'szarú nyilam, szarú íjam' (uo. II. 171); *sāt-pispā āln-kwālč'el* 'hétszeres ezüst lánczon' (uo. III. 78); *sāt-pis*

q̄ln-kwol-patittē 'hét rekeszes ezüst háza zugában' (uo. III. 67); *q̄ln-āwi, sgrni-āwi* 'ezüst ajtó, arany ajtó' (uo. I. 22).

Az anyagnév összetett szó, vagy jelzője van: *lq-tqul-khūri kīn ju ponwēs* 'lóbörtömlőbe belehelyezték' (VNGy. II. 231); *pāntā sāt-χuip-lqw tal mis-sqw-tiñsāy vis* 'a sógora egy száztíz öles tehénbőr tömlőt vett elő' (uo. IV. 142); *mā-χar-ānt narēp* 'mammutesont ruhaporoló' (uo. II. 112); *lilij kēr sairēpā vis* 'éles vas(ú) fejszójét vette' (uo. II. 119); *lilij nq̄li' χqm̄sim χossulilēm* 'eleven kigyó ostoromat legyintem' (uo. I. 80).

Az anyagnévnek is, jelzett szavának is van külön jelzője: *sqpēr-q̄ln jāmēs jonχil* 'finom ezüst jeles játékomat' (VNGy. III. 35); *sa'ilā-jiw jāmēs tūpā vojli* 'léczfa jó evezőjét előveszi' (uo. IV. 93); *pasār-jiw kisij āpān* 'berkenyefa abroncsos bölcsőbe' (uo. III. 475); *χqut-jiw siliy tūpēl naχēn voss vārñulēm* 'jegenyefenyő csörgőgyűrűs evezőt készíthetnék bár neked' (uo. IV. 28); *χariy sās jāmēs χantā ēlāl ta χansikwēt* 'kérges nyírhéj szép rajzokat rajzolnak ők a kedvesek tovább' (uo. IV. 60); *ulpā-jiw jātiy āwitā* 'czirbolyafenyő[ből való] keresztpántos ajtaja' (uo. IV. 224); *tq̄sēm jiw mūreχ tērēm tarmēl* 'száraz fa[ból való] kerek ütőszerral' (uo. III. 405); *māstēr χum vārñlēm ulpā-jiw jātiy āwi* 'művészember készítette czédrus-fa[ból való] keresztpántos kapu' (uo. II. 63); *pāl χāl-jiw voikēn sūkēm* 'fél nyírfafa fehér hajtórudam' (uo. II. 50); *nār jiw jāni' norēl* 'nyersfa nagy gerendával' (uo. III. 245); *χapχā-jiw voikēn χāpēl* 'nyárfafa fehér ladikkal'; *χqut-jiw voikēn tūpēl* 'vörös fenyőfa[ból való] fehér evezővel' (uo. IV. 9); *nākwēy nuj jāmēs piltē* 'sima posztó jó fészekbe' (UF. XI. 139); *am ti poχsij χār-tqul lūl māñ-supēm nēl manēr mūχintijittā* 'ezen az én férges rénbikabőr[ből való] rossz kis ingemen ugyan mit nevettek ti' (VNGy. IV. 185); *naχ q̄snē pāsī'-pun χolāy ta'il am alām at mūχintijitta* 'a töletek viselt rénborjúszőr drága ruhán én nem nevetek' (uo.); *am q̄nñilēm jāktim nuj jāmēs kēntēm nēl* 'a tölem viselt vágott posztó szép sipkámon' (uo. IV. 186); *vuota nuj tiniy ta'il* 'vékony posztó drága ruha' (uo. III. 151); *vās-pun jāmēs poduskān* 'vadrécze toll jó párnára' (uo. IV. 11);

kēriŋ jarmak sāmiŋ tār 'hímzett selyem szögletes kendőm' (uo. IV. 74).

Több anyagnév a jelzője ugyanannak a szónak: *šopēr-āln*, *kami-āln āpā ūnli* 'šopēr-ezüst, kami-ezüst bölcső áll' (VNGy. II. 100); *sqilē-jiw*, *pum-jiw vūsēn* 'léczfa, fűzfa várád' (uo. II. 228).

Osztják. A jelző pusztá anyagnév: *voχ-sir ālŋəm kātltal* 'ezüst lánczom végét visszatartja' (ONGy. 227); *vuoχ žām* 'rézburok' (uo. 35); *kart' néši* 'vas horog' (uo. 187); *kart nōgo* 'eisernes fleisch' (PATK. 38); *vāχ nōgo* 'metallenes fleisch' (uo. 38); *vāχ-χūrurp tak aidōt* 'sie bemerkte den rand einer eisernen krampe' (uo. 140); *uulβāsləŋ-igi nōχ āsəmāl numb(i) èuəlt nàŋi keu səm twimal* 'a nagyfolyóági öreg hús szíve fölött fehér köszíve volt' (PÁPAY, Nyelvt. 159); *keu nōtat* 'steinpfeile' (PATK. 38); *χatl χanzvp sārñi pazan* 'naprajzos arany asztal' (ONGy. 248); *χūdem vāχ nērmēt* 'die drei metallgarten' (PATK. 118); *tābet keu ānket* 'sieben steinerne pfosten' (uo. 10); *jānχa man tābet jidep keu tabasema* 'gehe in meinen steinernen speicher mit sieben abteilungen' (uo. 118); *ī nàŋi nēplu-svχ ūis* 'egy fehér rénborjúbőr subát vett' (PÁPAY, Nyelvt. 19); *nēmema jirmak sai tīlīs χans', χatt χanzāt vère* 'mache meiner base einen seidenen bettvorhang mit der abbildung des mondes und der sonne' (PATK. 18).

Az anyagnévnek jelzője van: *χūt-joŋ jem-vāχ tujiten* 'deine sechzig silberringe [60 jó ezüst gyűrűd]' (PATK. 114); *pētēr-vāχ jantta χar* 'ein kupferner ringplatz' (uo. 132); *uèrlì iux χurina ponlāiəm* 'kikészítetlen fateknőbe tesznek' (PÁPAY, Nyelvt. 4); *iiən sēuəm nāŋ'k-iux atlən libina ierəmnən-lamba* 'az apád fonta vörösfenyő deszkádon feledkeztél' (uo. 133); *ondər-soχ niməlyeləl sōmdəs* 'vidrabőr botosait fölvette' (uo. 172).

Az anyagnévnek is, a jelzett szavának is van még külön jelzője: *lu ponəm naχsəm juχ níil nōr* '[abba] a melybe öt tették, a hántott fa [níil?] gerendára' (ONGy. 106); *mà χas'-iux iəm sēŋgèβ ūisəm* 'én egy fűzfa jó botot fogtam' (PÁPAY, Nyelvt. 143); *v^uelex-juχ jem sū kātlem* 'rudas fá[ból való] jeles bot gyanánt fogom' (ONGy. 33);

tēt-jux tāram tapa 'der starke span aus festem holze' (PATK. 184); *sōram jux jem pāert* 'száraz fá[ból való] jeles gerenda' (ONGy. 22); *sēl-ox xvm-ixna xērālən* 'ezüst koporsót csináljatok neki' (PÁPAY, Nyelvt. 147); *sqrñi pānar jēməŋ šermat* 'aranyos kötél[ből való] szentséges gyeplődét' (ONGy. 269); *sāt nōros tñi xor* 'száz nyusztbőr[ből való] drága suba' (uo. 111); *xōlām puš soxməß iam pōnlamən il-ponlāmən* 'háromszoros ezéna[ből font] jó keczehálóinkat behelyezzük' (PÁPAY, Nyelvt. 132); *sorñi-jermāk tinəŋ muŋ-xol* 'ein knäuel aus goldener seide [aranyos selyem drága csomó]' (PATK. 86); *pūnəŋ barxat jim-dēt* 'feines kleid aus wolligem sammt' (uo. 96); *vāgat jermāk jim-dəd* 'ein schönes kleid aus feiner seide' (uo. 96).

Éppen így változatlan az anyagnév appositív helyzetben: *xūdem nēremat jem-vāx* 'drei silberne gerten [három vessző, jó ércz]' (PATK. 12).

Votják. A többi rokonnyelv meglevő szövegeiben nem találjuk már meg a legutóbb ismertetett vogul-osztják (és egyúttal régi magyar) szerkezetet (*vörös bársony hosszú ruha*), de a pusztá anyagnév, vagy az összetett anyagnév még a votjákban is mindig változatlanul áll jelzőül: *šoraz kort-tšog* 'in der mitte ein nagel von eisen' (WICHM. II. 51); *kort ušton pīr d'urmek vetloz* 'eine wiesel geht durch einen eisernen schlüssel' (uo. II. 20); *tōu šorin azveš pukl'o* 'unter den hin und her gehenden leuten ein silberner klotz' (uo. II. 29); *solī vaiš azveš ukšo* 'er bringt ein silbernes geldstück' (uo. II. 162); *azveš džek* 'silberner tisch' (uo. I. 141); *zarñi tšs med ušoz* 'dann mögen goldene körner herausfallen' (uo. I. 136); *tsuzgi pazgi azveš tšs med paltkiškoz* 'dann mögen die silbernen körner nach allen seiten herumfliegen' (uo. I. 133); *azveš portonen* 'mit einem silbernen bohrer' (uo. I. 69); *zarñi purti putkoškoz* 'der goldene kessel zerspringt' (uo. II. 16); *niwizlen kižaz zarñi zundesez viuem* 'an der hand des mädchens war ein goldener ring' (uo. II. 66); *zarñi-keñerän, azveš-keñerän... ut-vordi* 'arany kerítéssel, ezüst kerítéssel... óvj meg' (MUNK. Votj. 151); *kalaj vedra* 'bádog veder' (uo. 248); *oi pu buko azveš kultšoi* 'o, das hölzerne kummet ist mit silbernen ringen versehen' (WICHM. I. 77);

tui birdžet pirti, tui kulŧšo pirti 'durch den messingenen knopf, d. d. messingenen ring' (uo. I. 191); *kăuai uramlis kues eböu* 'sie ist [aber auch] nicht schlechter, als eine eisenblecherne strasse' (uo. I. 25); *iz-kar addži* 'ich habe eine steinerne stadt gesehen' (uo. II. 33); *bugirtškon bodi diuin li puñi* 'am ende des schreienden rohres ist ein knöcherner löffel' (uo. II. 18); *tabirz in tuuis li korka lešto* 'das nächstmal werde ich mir schon im frühling eine hütte aus knochen bauen' (uo. II. 6); *lud-dor kotir sil pađđža* 'um das ackerfeld herum eine leiter aus fleisch' (uo. II. 21); *korka kotirin ši biŋgozi* 'um das haus herum ein haarseil' (uo. II. 41); *korka kotirin ši telbugo* 'um das haus herum ein zügel aus haar' (uo. II. 34); *tinid jö korka, minim piši korka* 'für dich ein haus von eis, für mich ein haus von schäben' (uo. II. 108); *mamik kăupak* 'ein baumwollener kalpak' (uo. I. 68); *so burtčin diš-kut vurä val* 'az selyem ruhát varrt volt' (MUNK. Votj. 94); *korka berin pudga miñder* 'hinter dem haus ein dauenenkissen' (WICHM. II. 33). — Éppen így áll jelzőül az anyagnév, ha nem is azt jelenti, hogy a jelzett szó belőle készült, hanem hogy hozzá hasonló: *burtšin mugordes addžomi* 'wir betrachten eueren seidenweichen leib' (uo. I. 23).

Az anyagnév összetett szó: *kis-pe-no kapka* 'nyírfakapu' (MUNK. Votj. 229); *kispu korka uknotem luoz* 'ein haus aus birkenholz ist ohne fenster' (WICHM. II. 11); *luupu viž kuškamiš luupu vižez no kargisa keltem* 'weil die erlene brücke einstürzte, verfluchte er bei seinem tode auch solche brücken, welche aus erlenbaum gemacht sind' (uo. II. 99); *sinlisez pukiš karisa* 'wenn der aus der wimper gemachte bogen abgeschossen wird' (uo. I. 171).

Zürjén. *pu kok vöči, li kok v., iz kok v., kört kok v.* 'ich machte mir einen holzfuss, einen fuss von knochen, einen fuss von stein, einen fuss von eisen' (LYTK. 21, 22); *pu kar, ruzim kur* 'eine holzstadt, eine lappenstadt' (uo. 36); *šumöd bordön on dir lebži* 'mit aus birkenrinde verfertigten flügeln fliegst du nicht lange [nyírfakéreg szárny]' (uo. 34); *vurd böž zibjön* 'mit einer bootstange von dem schwanz der flussotter [kigyófarok-evező]' (uo. 29).

Cseremis. *Mikälön körğa ši körğa* 'M. söresebre

ezüst cseber' (WICHM. Cser. 235); *Mikälön kapkat ši kapkat* 'M. kapuja ezüst kapu' (uo.); *Mikälön toškaltš ši toškaltš* 'M. lépcsője ezüst lépcső' (uo.); *ši βolakkočon ši βüt joja* 'aus silberner rinne fließt silbernes wasser' (GEN. 71); *oǰažo (-laj) βuǰeštəže ši kalpak* 'auf dem haupte des reiters ein silberner helm' (uo. 62); *ši orkamak lektoldales* '[darüber] trabt ein stolzes silberross' (uo.); *ši šiáldəš šiáldá* 'die silberne flöte erklingt' (PORK. 27); *kuǰu ši sortám* 'das grosse silberne licht' (uo. 15); *ši-örtnerən ümbalanžə* 'auf dem silbernen sattel' (uo. 45); *pəšə βokšelnə ši pükən šiúđžə* 'a mező közepén ezüst szék áll' (WICHM. Cser. 216); *šörtňö jəp⁹š kerlən* 'arany fullánkot beleszúrva' (BEKE, Cser. Nyt. 196); *kürtňə küβarəm küβarləšem* 'ich baute eine eiserne brücke' (PORK. 55); *kürtňə βüraŋ küleş* 'man braucht ein eisernes tau' (uo. 52); *βulnə-korkam kučəkten kodəšem* 'ich gab in die hand eine kelle von blei und liess ihnen dieselbe' (uo. 48); *meǰən pəməstəm kalai šondəkem úžə* 'er sah die blechtruhe in meinem busen' (uo. 11); *ozangəc toleş toj pot* 'von Kasan kommt ein kessel aus messing' (GEN. 68); *ozaŋ kūrəket toǰ kūrəket, ozaŋ kapkat toǰ kapkat* 'a kazáni hegy sárgaréz hegy, K. kapuja sárgaréz kapu' (WICHM. Cser. 222); *toǰ tumbər perde ok poštəltalt* 'a sárgaréz dob verése nélkül nem nyílik meg' (uo.); *mamək-məndərəm poštalna* 'wir legen ein federkissen' (PORK. 45); *jələmlan kəšəšə sapiān kem* 'lábamhoz illik szattyán csizma' (WICHM. Cser. 223); *tüdə βə-neržəm pəštalaš sapiān šondəksə küldəleş* 'azt a vásznat tartogatni szattyán koffer kell' (uo. 236); *pərsən potám üštalen* 'mit einem seidenen gürtel umgürtete er sich' (PORK. 25); *pərsən-luβəšem puna* 'er flicht eine peitsche aus seide' (uo. 54); *pərsən-lüŋgaltəšem koltošem* 'ich hängt eine seidene schaukel' (uo. 41); *pərsən mündəram poštalna* 'da legen wir einen knäuel aus seide' (uo. 38); *βüt pundaštə pərsən mundra kiǰə* 'a folyó fenekén egy selyem gombolyag fekszik' (WICHM. Cser. 212); *ǰalpai kemem žoləstem* 'meine stiefel aus safian auf den füssen' (PORK. 42); *məi koltem toin üpetlan šar-okam* 'ich sende für deine locken eine tresse aus pferdehaar' (uo. 40); *maška-tuləpəm čialəm, tumna-upšəm upšəvləm* 'einen pelz aus bärenfell zog ich an, eine

mütze aus eulenfell setzt' ich auf' (uo. 42); *lui-up^ršęm-at pštālō* 'nyestbőr sapkám is elkopott' (WICHM. Cser. 231); *meráy kü-kurukēm dek küržen* 'der hase kam zum steinernen berg hergelaufen' (PORK. 1); *kü polat,šēlan kü šerγō, pu polat,šēlan pu šerγō* 'köpalotának a kö drága, fapalotának a fa drága' (WICHM. Cser. 221); *pu-olá körγōštō kü-olá* 'in der hölzernen stadt eine steinerne stadt' (PORK. 27); *šopke pörtem törzādēmā* 'a nyírfából való házacsckám ablak nélkül van' (WICHM. Cser. 217); *močla-žolβam koltalēm* 'tressen aus bast machte ich fertig' (PORK. 42); *βaštār-žečes om soγal olō* 'nicht auf die schneeschuhe von ahorn hätt' ich mich gestellt' (uo. 48); *pistō-šurkam šendalēm* 'eine mütze aus bast setzt' ich auf' (uo. 42).

Egyetlen adatot találtam a cseremiszből arra, hogy az anyagnévi jelzőt melléknévi jelző választhatja el a jelzett szavától: *ik kalat izi šōndek βerēštō kōdēsēm* 'eine kleine blecherne truhe kam mir in die hand [egy bádoggal]' (PORK. 11).

Mordvin. *šija varīne, šivel tulīne* 'ein silbernes loch, ein fleischener zapfen' (PAAS. II. 54); *moñ uli ker ken kškem* 'ich habe eine tür aus lindenrinde' (uo. II. 45); *saltumu kivgīr al* 'ein salzloses ei von birkenrinde' (uo. II. 53); *lepe mukor put* 'stelle einen erlenen klotz hin' (uo. II. 81); *uštumaso lepe mukort* 'in dem ofen erlene schemel' (uo. II. 65); *mišara kelenēt Palañ šviskanzo* 'fingersträhnchen aus silberband P.-s schläfenlocken' (uo. I. 20); *parčej čokč* 'eine seidene franse' (uo. I. 46).

A mordvinban már csak ritkán fordul elő a jelzői anyagnévnek ez az ősi fgr. szerkesztése módja; a legtöbbször -*ñ* képzővel melléknévet alkotnak belőle: *uš pižēñ laziš Matāñ pilg(e)alo, kiveñ valokis Matāñ kecēñzē* 'ein ehernes brett unter den füssen Matjas, ein zinnerner waschbläuel in der hand M.-s' [*piže* 'érez, réz'] PAAS. I. 32); *koda sajan . . . pižēñ vēškima* 'wie ich eine eherne pfeife nehme' (uo. I. 4); *tejteris maksš tenzē šijañ surks* 'das mädchen gab ihm einen silbernen ring' (uo. I. 88); *mastor alo sirñeñ mukort* 'unter der erde sind goldene schemel' (uo. II. 41); *čuvton karas* 'ein rücken von holz' [*čuvto* 'fa'] (uo. II. 54); *kona puti pojin*

kudo, *k. p. píčén kudo* 'wie er ein espenes haus baut, wie er ein tannenes haus baut' [*poju*, *poj* 'nyárfa', *píče* 'fenyő'] (uo. I. 20); *raíin troks leŋgeń píks* 'über die Wolga hin ist ein seil von lindenbast gespannt' [*leŋge* 'hárs'] (uo. II. 53); *é pílkészé olgoń kar, ombočesěnt leŋgeń kar* 'an dem einen fusse hat er einen schuh von stroh, an dem anderen fusse hat er einen schuh von lindenbast' [*olgo* 'szalma'] (uo. I. 100); *melartaja práso parčejin čerinem* 'gräme dich, du seidenes haar auf meinem kopfe' (uo. I. 157); *puxon todú p(a) alonzo, numolon čuba layksonzo* 'ein kissen von flaum unter ihrem kopfe, ein pelz von hasenfell über ihr' (uo. I. 228); *koda sajan . . . od vaziń pikské* 'wie ich . . . ein lederbändchen von der haut eines jungen kalbes nehme' (uo. I. 4).

Az összetett anyagnévi jelzők mindig ilyen -*n*-képzős melléknevek: *kuparos čuvton stol ekšat* 'hinter einem cypressen tische' (uo. I. 188); *jarmak-vižėń surks ramama* 'man soll einen kupfernen ring kaufen' [pénz-rézből való gyűrű] (uo. II. 3); *lotkašt šišin načka tumuń koštir^Rniń karša* '[sie] blieben stehen vor den sieben scheiterhaufen aus feuchtem eichenholz' [*načka tumo* 'nedves tölgy'] (uo. II. 137).

Érdekesek azok az esetek, a mikor az oroszból vett anyagnév áll jelzőül; ilyenkor a mordvin mindjárt az orosz képzős melléknevet alkalmazza: *zolotoj parkińe* 'ein goldenes fässchen' (uo. II. 71); *krustalnoj stopkat kopitast* 'gläserne becher sind ihre hufe' (uo. I. 112).

A cseremiszből is van ilyen anyagnévből -*n* képzővel alkotott melléknév; az összetett anyagnévet mindig így szerkesztik (vö. BEKE, Cseremiszt. 123): *onat(ə)r puən kor-kaže* 'ein becher aus onatər-baume' (GEN. 74); *βiaš kuen paškaržə* 'schrauben aus gerader birke' [*βiaš kue* 'egyeses nyírfa'] (PORK. 58); *kukšə kožəŋ oŋažə* 'das brett aus dürrer fichte' [*kukšə kož* 'száraz jegenyefenyő'] (uo. 58); *βulnə βursan toβarəm puš* 'eine axt aus bleichstahl gab er mir' [*wurs, wurus* 'aczel' SZIL.; itt a képző -*an*] (PORK. 35).

Az osztjákban bőven találunk ilyen anyagnévből képezett melléknevet az eredeti változatlan anyagnév mellett; még pedig több képzőnek van ilyen szerepe:

a) -*ŋ*: *juχəŋ vuqš q̄lɣəlna manmal taɣāna* 'a favárosba menése óta' (ONGy. 117); *juχəŋ vuqš q̄lɣem laulla* 'fából való városom végét őrző' (uo. 106); *karɬəŋ n̄q̄l-šopna ɛslvmtlem* 'vasnyíl darabot ereszttek' (uo. 43); *χunɬiŋ jōgot* 'birkenholz-bogen' (PATK. 182); *sorɬiŋ kāt ōgodat* 'zwei goldene schlitten' (uo. 134).

b) A déli osztyákban néha -*ta* képzője van a jelzőül álló anyagnévnek: *jiba suχta kāt pōsegen* 'zwei handschuhe aus uhuhaut' (PATK. 40); *karet-vāχta ār nurat* 'viele eisenstangen' (uo. 44).

c) Az északi osztyákban pedig nagyon sűrűn fordul elő az anyagnévből -*i* képzővel képzett melléknévi jelző*): *kōrdì s̄āuer* 'vas nyúl' (PÁPAY, Nyelvt. 53); *kōrdì m̄əŋ'k' sidi pō-dər'tal ɛuəlt* 'miközben a vas manó így beszél' (uo. 97); *kōrdì ɟ̄ðš* 'vas nyárs' (uo. 96); *kōrdì ɟ̄àsna ūisl̄i* 'vas kezébe vette' (uo. 174); *kōrdì χvm-ɟ̄uχ libina* 'vas koporsóba' (uo. 74); *put-kōrdì n̄àlna ɟ̄outl̄äɟ̄ən* 'vasnyíllal lö rád' (uo. 3); *rus karɬi s̄ēməŋ t̄əl s̄āsēmalem* 'gyöngge vasból készült pikkelyes pánczélat magamra rántom' (ONGy. 33) [*kōr't* 'vas']; *n̄əŋ'k-ɟ̄uɟ̄i luməŋ tut pōn'sa, χ̄ðl-ɟ̄uɟ̄i l. t. v̄'sa* 'vörös fenyőfából való lángos tüzet rakott, fekete fenyőfából való l. t. r.' (PÁPAY, Nyelvt. 129); *n̄ār juɟ̄i jem nip* 'nyers fából való jeles batyu' (ONGy. 174); *n̄ār juɟ̄i jem p̄āert* 'nyers fából való jeles gerenda' (uo. 22) [*ɟ̄uχ* 'fa']; *n̄vl p̄èz̄i ōɟ̄əl svχ s̄ōmatsəm* 'rénszarvas bőrből csinált vékony subát vettem magamra' (PÁPAY, Nyelvt. 137).

d) Van az osztyáknak még egy ide tartozó érdekes szerkezete, a melyben az anyagnév után kiteszi még az ilyen participiumot: *csinált, készült*; mint a magyarban is mondhatjuk: *selyemből készült ruha, aczélből öntött ágyú*; csakhogy ettől a magyar szerkezettől lényegesen különbözik az osztyák szerkezet, mert az anyagnévnek változatlan alakja van a participiummal összekapcsolva: *χōlom p̄āert q̄ltəm χ̄q̄t* 'három gerendá[ból] összeácsolt ház' (ONGy. 14); *χōləm ɟ̄uχ àlt̄nàŋ χ̄àβəm* 'három fá[ból] osszerótt ladikom' (PÁPAY, Nyelvt. 136); *χōləm sor̄əm seum̄əŋ pōn* 'három-

*) A képzőre nézve vö. SCHÜTZ: NyK. XL. 36.

szoros czárná[ból] font keczeháló' (uo. 138); *pöi-jux sitaŋ nēp* '[aus] espenholz gezimmertes grab' (PATK. 88).

Ugyanezt a szerkezetet megtaláljuk a vogulban is: *kit jiw āltēm porä nātnāt nāŋki* 'két fá[ból] egyberótt tuta] úszása látszik' (VNGy. IV. 48); *χūrēm jiw āltēm porä* 'három fából összerótt tuta] (uo. III. 378).

A vogulban sokszor a létige participiuma van az anyagnév mellett: *vas lévő fegyver, fa való bölcső*: *āšikem kēr ālnē χāŋχēltēp ti tarätamä* 'atyuskám vas való hágcsót eresztett ím alá' (UF. XI. 45); *kēr ālnē jāni' tērmēl* 'vas való nagy fegyverrel' (VNGy. III. 394); *mān kēr ālnē sujiŋ sunnē* 'vas való kicsiny csengő szánra' (uo. II. 151); *lām-jiw ālnē kisij āpān ēlā ūnttilawēm* 'zelniczefa való abroncsos bölcsőbe helyezgetnek engem' (uo. III. 246); *aŋ ti in'i-jiw ālnē sāt sēwam-χaltē* 'most ama csipkerózsaafa való hét bozót közepett' (uo. III. 19); *pal χāl-jiw ālnē voikēn suwēmtēl* 'fél nyírfa való fehér botosommal' (uo. IV. 61).*)

E dolgozat utolsó fejezetében még visszatérünk ennek a szerkezetnek a magyarázatára, most csak azt jegyezzük meg, hogy a magyarban is meg kellett lenni az anyagnév ilyen szerkezetének, mert SIMONYI kimutat hasonló kapcsolatokat: megfeketült hó lévő testöd, szép orczádon halál jelönt; megfeketült nap lévő színöd, eltávozott ékössegöd' (NyF. XLVII. 1). — Ezek nem azt jelentik ugyan, hogy *napból való, hóból való*, hanem hogy a *naphoz, hóhoz hasonló*; jelentésük azonban rokon.

Mind a vogulban, mind az osztjákban van aztán az anyagnévnek még egy szerkesztési módja, a melyben az anyagnévhez a *pāl* ill. *pēlāk* 'fél' szót fűzik, mintha a magyarban azt mondanók: *vas fajta fejsze, réz fajta edény*; ez által az anyagnévnek megmarad a főnévi természete; tehát ez esetben is változatlan főnév áll tulajdonságjelzőül:

Vogul. *Nāŋk-jiw-pāl jānχ' āwi* 'vörösfenyőből való nagy ajtó' (VNGy. III. 405); *sailä-jiw pāl lūl tūp* 'léczdarabból való rossz evező' (uo. III. 339); *niχ-jiw poql jānēŋ owä* 'veres fenyőfából való nagy ajtaja' (uo. IV. 98).

Néha azonban a *pāl*-ból melléknevet képeznek *-ŋ* képzővel:

*) Vö. SZILASI: NyK. XXVI. 141.

χ qutä η jiw pālin āwi 'jegenyefenyőből való ajtó' (VNGy. III. 369); *uļpā-jiw pālin tūpēl* 'ezírbolya fenyőfából való evezővel' (uo. III. 368); *nāχēr-jiw pālin tūpkwēl* (uo. II. 36).

Osztják. *Pārt-pēlāk ār sēs ārl taimem* 'léczből való sok csapdám volt' (ONGy. 18); *ōiēm nāη'k-pēlāk luβ χodi twila* 'vörösfenyő hasábból készült evezőnk hogyan lenne' (PÁPAY, Nyelvt. 127); *nāη'k-pēlāk χou ānna χvn'sa* 'vörösfenyőből készült hosszúkás tábla merte' (uo. 129).

Érdekesek az ilyen pleonasztikus szerkezetek: v o g. *jiw-pāl qlnē saw nālēm* 'fából való sok csapdám' (VNGy. III. 24); osztj.: *juχ-pēlāk vēra η āōp* 'hasadt(?) fából csinált evezőm' (ONGy. 250); *χōl-ju ηi vuerā η qu ewilt kāmēn ētlem* 'a lúczfenyőből készült ajtómon kimegyek' (uo. 33); *nāηk ju ηi vuerā η qwēl* 'vörös fenyőfából készült ajtó' (uo. 45).

Az osztjákban csak elvétele találni a *fából csinált, bőrből készült*-féle szerkezetet: *Sus χār kēpāl ewilt vēra m kat vaj* 'őszi rénbika lábszár bőrből készült két botos' (ONGy. 35); *kāt iu χ ēuēlt āldēm χaβēm ol* 'két fából összerótt csónakom van' (PÁPAY, Nyelvt. 131).

Ez a szerkezet a régi magyar nyelvben is ritkán fordul elő a pusztá anyagnévi jelző mellett: Az ő szentséges fejében *tövískből font koronát* tének (TOLDY, RMPass. 117); vagyon nala *ezoŕstbewl chynalt keet bwday pint* (RADV. Csal. II. 4); egi *peg-weth malbol chinalt misemondo ruha* (OL. L. III. 16, 17); *gia-potbol chinalt kamsa* (uo.); lám szintén *fából csinált barátokra* jutott volt ügyünk (RMK. V. 221); de ugyanott: ti mind *fa papok* vagytok.

Még a leggyakrabban fordul elő az eredeti szerkezet mellett a létige participiumával szerkesztett anyagnévi jelző: *Teve szőrből való matéria* 'camelot' (Kir. Besz. 140); *teve szőrből való habos vékony posztó* (RADV. Csal. III. 186); könnyű *tafotából való s gyöngyökkel fűzetetett adriai ruhát* viselt (KÓNYI, VM. 4); 1 pallos, *raiszolt aranyból való hivelye tirkisekkel rakott* (RADV. Csal. II. 387); 12 bokor tiszta *selyemből való szövés gombra megyen kuser selyem* 6 lat p. 6 f (Gazd. Tört. Új f. VIII. 477); vagyon ezen bastyanak szegelyetin egy rossz *faból való vigyazochyka* (OL. UC. 14/43).

Mármost röviden összefoglalva e fejtegetések tanulságait, megállapíthatjuk, hogy a változatlan anyagnévnek jelzői használata finnugor mondattani sajáttság; kétségtelenné teszük ezt különösen az olyan szerkezetek, a melyekben az anyagnévnek is, jelzett szavának is lehet még egyéb jelzője: magy.: *egy szederjes bársony gyöngyös szoknya*; vog.: *pāl-χāl·jiw voikēn sūkēm* 'fél nyírfa fehér hajtórudam'; osztj.: *mà χas-χux iam sēngēß uisem* 'én egy fűzfa jó botot fogtam'.

Ez ősi szerkezet mellett megindult a legtöbb rokonnelvben az a folyamat, hogy a jelzői anyagnévből melléknevet képeznek; a magyarnak azonban még most sincsen ilyen anyagnévből származott mellékneve [*aranyos pálcza* mást jelent, mint *arany pálcza*]. Az a magyarban és vogulban felfedezhető szerkezet, hogy az anyagnevet a létige participiumával kapcsolják össze (*arany való*, *aranyból való*), analógiás hatás eredménye; egy fontos fgr. sajátásnak olyan területre jutása, a melyen eredetileg nem volt szokásos; erről majd e dolgozat utolsó fejezetében bőven lesz szó.

VII.

A magyar jelzős szerkezeteknek egyik legsajátosabb fajtája az, hogy a mértékjelölő főnév valóságos jelzője annak a szónak, a melyre vonatkozik. — Mindig tanulságos a finnugor szerkezeteknek a megfelelő indg. szerkezetekkel való összehasonlítása, de egyiknél sem olyan érdekes, mint éppen a mértékjelzőnél. Magyarul azt mondom: *egy pohár jó bor*; németül: *ein glas guten weines*, francziául: *un verre de bon vin*, angolul: *a glass of good wine*. A mint látjuk, az indogermán nyelvek genitivusba, ill. partitivusba teszik azt a szót, a melynek részét veszik, a magyarban pedig változatlan marad ez a szó. A különbség még feltűnőbb lesz, ha megfigyeljük, hogyan viselkedik ez a szerkezet különböző mondatviszonyokban: koczintottunk *egy pohár jó borral*, mondom magyarul; *wir stiessen an mit einem glase guten weines* — mondja a német. Ha mármost a különbséget szabályba akarjuk foglalni, megállapíthatjuk, hogy az indg. nyelveknek e fajta szerkezeteiben a mondatbeli viszony hordozója a mértékjelölő szó, az a szó pedig, a melynek részét vesszük, változatlanul partitivusban

áll; a magyarban éppen megfordítva azon a szón jelöljük a mondatbeli viszonyt, a melynek részét vesszük, s maga a mérték-jelentő szó, mint valóságos jelző, mindig változatlan. A mint a későbbi anyaggyűjtemény igazolni fogja, ugyanígy van a többi finnugor nyelvben is; ezt a jelzős szerkezetet tehát a magyar-nak legfeltűnőbb finnugor sajátosságai közé sorolhatjuk.

Kezdjük a *fél* szó jelzői használatával; akár *egy fél kenyér*-ről, akár *a kenyér felé*-ről beszélek, mindig ugyanazt a szót használom; nem minden indogermán nyelv használ a *fél kenyér* viszonynak a kifejezésére partitívust; de az ilyen nyelvekben a magyar *fél*-nek a kifejezésére két szó van: egy melléknévi és egy főnévi: *ein halbes brot: die hälfte eines brotes; un demi pain: la moitié d'un pain.* — Hogy a magyarban és a többi fgr. nyelvben a szónak csak főnévi alakja van, az világosan érthető, sőt egészen természetesen következik abból, a mit eddig a főnév jelzői használatáról megállapítottunk.

Magyar. Csak *fél* részét sem irtam ki (Mon. Irók III. 203); *fél*napestig munkálkodván sanyargodtak (MA. Scult. 218); egh *fél boryut* uettem elso tal eteknek (OL. Nád. 49); a *fél falu* sírva megyen nyomába (Népk. Gy. I. 231). — A *fél* szó sokszor birt. személyragos: oda lössz *fele sérémem* (KRIZA, Vadr. 83); agyonverték a kis bojtárt, elhajtották *fele nyáját* (Népk. Gy. II. 57); ha meg tudod örzeni, a *fele termés* a tied lesz (uo. IX. 69); a lányát meg a *fele birodalmát* neki ajándékozta (uo. IX. 72). — Kétségtelen, hogy az ilyen szerkezetek analógiás hatás folytán keletkeztek: *fél királyságom* \times *királyságom fele* = *fele királyságom* (vö. SIMONYI: Nyr. XL. 423). Két föltétele van annak, hogy ilyen szerkezet létre jöhessen: egyik a birtokos személyragozás, a másik pedig az, hogy a *fél*-nek ugyanaz az alakja legyen melléknévi és főnévi használatában; mivel a vogulban is megvannak ezek a föltételek, egész természetes, hogy a *fele birodalmam*-féle kapcsolat is megtalálható; a többi rokonnnyelv szövegei nem szolgáltatnak rá példát, bár bizonyára mint másodlagos fejlődés, más fgr. nyelvben is előfordul.

Vogul. *Pāl lōptām xālēs, pāl lōptām in nār* 'fél falevelem elhervadt, fél falevelem még zöld' (VNGy. III. 117); *am poql kq̄tēmne vūlēm* 'én fél kezembe vettem' (uo. IV. 83); *akw' pāl nōl-sam-asänēl* 'egyik fél orralikából' (uo.

I. 44). Birtokos személyraggal: *pālā pumēm χālīlēm, palā loptām χālīlēm* 'fele füvem elhervadt, fele levelem elhervadt' (uo. III. 11).

Osztják. *ī-βēlāk iàs l 'fél keze'* (PÁPAY, Nyelvt. 173); *ālēy χuī ī-βēlāk kurāl χoáa ioxtas* 'az első ember az egyik lábához érkezett' (uo. 174).

Votják. *pal kiez kwasmām* 'leszáradt a fél keze' (MUNK. Votj. Szót.); *pal-pídad kertti so kőáz, pal-pídad pížáz* 'fél lábadra kösd azt a követ, fél lábadra a csónakot' (MUNK. Votj. 82); *pāy bayiz sód, pāy bayiz tōd'i* 'die eine seite des gesichtes ist schwarz, die andere weiss' (WICHM. II. 25); *korka jilīn pal sukri* 'auf dem hausdache ein halbes brot' (uo. II. 34); *busiīn pāy urd-li* 'auf dem felde die hälfte eines brustkastens' (uo. II. 15).

Mordvin. *a še atīnēntēn pēle carstva makss* 'jenem alten gab er das halbe reich' (PAAS. II. 89).

Cseremis. *pel küsenēstem pel štop araka* 'in der einen meiner taschen ein halb' stof branntwein' (PORK. 43); *pört βūāštō pel-terkō kōšal šūndžā* 'a ház tetőélén áll egy pépes csészének a fele' (WICHM. Cser. 216); *pel βodarem ü, pel βodarem sör* 'die eine hälfte meiner euter ist voll butter, die andere hälfte m. e. ist voll milch' (GEN. 24).

Meg kell emlékeznünk a legtöbb rokonnnyelvnek arról a magyar nyelvtől elütő jelenségről, hogy a *fél* szó sokszor a jelzett szava után áll:

Vogul. *kāsāt sām-poqlāt kwānē vājwēs* 'öccsének fél szemét kivették' (VNGy. II. 230); *la'il-pālān pūχēmtim jol šältemtitā* 'fél lábánál fogva aládobja' (UF. XI. 69); *la'il-pālān χāntēs* 'fél lábára tekintett' (VNGy. IV. 174); *passā-pqalā χot ūstēs* 'fél keztyűjét elvesztette' (uo. II. 127); *nārā-pqalā χot ūsti* 'fél botosát elveszti' (uo. II. 129); *šukēm-pālēm latkātēm māmne* 'félcipőm alásüppedő helyére' (uo. III. 68).

Osztják. *nēyēn i sēm-pēlken pēlk pōrolmalem* 'neked az egyik szemedet kiszúrom' (ONGy. 31); *ī kur-pēlāk ētl, ī iàs-pēlāk ētl* 'egy félláb látszik, egy félkéz látszik' (PÁPAY, Nyelvt. 13); *mā ī sās-pēlākna āmēssām* 'én egyik féltérdemre ültetem' (uo. 134); *loy tīlōš-pēlāk sidi si tistāl* 'ő félhónapig ingyen gyászol' (uo. 148).

Zürjén. *kok pöv* 'fél láb', *soj pöv* 'fél kar', *pel pöv* 'fél fül', *sin pöv* 'fél szem' (LYTK. 53).

Éppen így van a finnben és a lappban is. Az eddigiek alapján már leszűrődött az a tanulság, hogy a fgr. nyelvekben a főnévi jelző megelőzi a jelzett szót; érdekesen bizonyította ezt az igazságot a megfelelő indg. szerkezetekkel való többszöri összehasonlítás. Mármost csak ez az egy eset mondana ellent az eddig minden szerkezetben tapasztalt törvényszerűségnek? Alig van ellenmondás, mert hitem szerint a *fél*-nek ezekben a szerkezeteiben eredetileg birtokviszonyt kell látnunk: a vogul *närä pgalä* 'fél botosa' eredetileg *botosa fele*, az osztj. *sàs-pëlak* a *térd fele* stb.*)

Ha mármost a többi mértékjelölő szót vesszük vizsgálat alá, azt tapasztaljuk, hogy ezek ritkán állnak magukban jelzőül, hanem rendszeren van még közelebbi meghatározásuk is. Ma már alig találkozunk az ilyen szerkezettel: nem kell nékem *tál aranyod*, sem vékával a huszasod (Nyr. II. 287).

Legtöbbször csak számnévi jelzője van a mértékszónak: *aggyá egy darab húst* (Népk. Gy. IX. 13); minden theokeból wagi kasbwł *egy darab mezet* (OL. UC. 64/35); *ej remek vad halo* (OL. Nád. 40); *en egy falat kenyeret hozoc tûneczek* 'ponam buccellam panis' (HELT. Bibl. I. G4); *aggy ennem egy falat kenyeret* (Népk. Gy. IX. 39); *aggyá inkább egy falat ennyivalót* (uo. 218); *van 4 falat rét hozzája* (OL. UC. 3/32); a róka leszakított magáru *egy szál szórt* (Népk. Gy. IX. 218); *nynch eg makzem theokethesseg* benne (Lev. Tár I. 18); *vöttem ket konc papirost* (OL. Nád. 41); *10 Aztag maiorsag Ros* (OL. UC. 101/3); *tiz kalongya gabonából egy kalongyát adjanak* (Erd. Tört. Ad. I. 105); *egynihány boglya s kalangya szénát* gyújtottak meg (Mon. Irók XV. 697); *egy falka népével* Fejérvár mellé szálla (RMK. III. 21); *egy falka cherep chesze* (OL. UC. 14/43); *vegy veled tyzenkeet sereg angelokat* (Dom.-k. 287); *ötszáz iga ökrödet* elhajtották (RMK. IV. 60); *három ház jobbágyonk* vagyon nekenek (Tört. Tár Új f. XII. 551); az két húgomnak . . . *öt-öt ház jobbágyot* hagyok (Szék. Okl. V. 129); *vöttem ket öl fat* mind hozatasaul

*) Hasonlóképpen birtokviszonynyal magyarázom a vog. *ta'ül*, osztj. *tél* és a votj. *tír* szerkezetét: *pešter-tír ägür* = *kosár-telesége szén*.

(OL. Nád. 40); *három rőf pántlika körül nem ér engem* (Népk. Gy. II. 3); az törwen fanal *egy tabla föld* waygon (OL. Nád. 49); szakaszszatoc *huszonöt ezer sing földet* hoszszában (KÁR. Bibl. II. 151); szakmányban aratóknak *egy kötél földtől* egy forint hatvan pénz (Gazd. Tört. VI. 196).

Zerdan pentökön *chak egy ytal vyzet yzyk* vala (Érdy-k. 544b); *egy pipa dohányt* ad [a török], *egy findsa kávét* (Mik. Tör. L. 82); *négy pint vizet* tölcz belé az nagy hordóban, *két süeg főúént* (MEL. Herb. 27); *ket üvegh rosa viz*; *egy üveg sallia viz* (OL. UC. 2/34); *vöttem ég iccze tentat* (OL. Nád. 40); *ég yce mezet* olayos lenek (uo.); *vöttem ket mecz zabot* (uo.); *vöttem ég vödör cikot* (uo. 42); nem lett több öt *veder bornál* (NÁD. Lev. 239); a zarwas az iwhot a farkas elewt tewruenbe ere, *hogy egy kewbewl buzawal wolna neky ados* (PESTI, Fab. 19b); 4 forintokon vehetek 7 *köböl bort* (Meny. Arithm. 80); minden háztul tartoznak *egy köbel buzával, egy köbel zabbal* (Gazd. Tört. I. 164); itt van egy sült ökör, *meg egy hordó bor* (Népk. Gy. II. 13); csinos Ágrágyi épen *egy véka szurkot* *meg egy véka ólmat* olvasztott (uo. IX. 66); ott a fa tetejinn van *egy fazék szem*, *meg egy tál zsír* (uo. IX. 104); hozzá fel *egy zsák gyiőt* (uo. IX. 50); azelőtt 25 pénz volt *egy terh bornak* az harminczadja (Tört. Tár XIII. 146); hagyok nekie *száz gira ezüstöt* (uo. XII. 594); *ket funt parmasan saytot* uettem (OL. Nád. 40); *szaz font olai* 'centum cadi olei' (FÉL. Bibl. 119); *meg satzoltatá* az országot *rea vetuén száz mas'a ezüstet* és *egy mas'a aranyat* (HELT. Bibl. II. 359); *adá az királnac száz talentum, mas'a aranyat* 'dedit regi centum talenta auri' (KÁR. Bibl. I. 314); *egy talentum aranyból* czinállyad a gyertyatartót (MA. Bibl. I. 72).

Egy marok penzt Siluester vrnak kebelebe vete (Virg.-k. 85); marokolyatoc *egy egy maroc hammat à kementzeből* 'tollite plenas manus cineris de camino' (HELT. Bibl. 1Ff. 3).

A mértékszónak lehet melléknévi jelzője: a fényes titulus *jó darab pénzébe* tölt (FAL. BE. 602); János levágott *egy kis pille kenyeret* (Népk. Gy. IX. 38); *nagy sereg törökkel és fákkal* (TOLDY, RMPass. 26); *egy nagy gulya marha* (Népk. Gy. IX. 122); *ki nagy somma pénzért* jövendőt mond vala (RMK. IV. 180);

kapja magát, ott egy pipadohány végett rendre kunyorálja az egész sor népet (TOMPA, Szuhay M.); kikereste a nagy szakajtó aranyat (MIKSZÁTH: Besz. könt. 136); háló szállásán főzetett egy öreg kondér káposztás hust az utra (Mon. Irók VIII. 377). — Különösen érdekesek ezek a régi szerkezetek: az al-szer adott egy-egy Miskoltzi tetés szapu buzát (Canon. Vis. 143); minden ágytól tartozik fizetni 3 szétsi szapu buzát (uo. 159); négy pozsonyi szapu jó s nem dohos rozsból (Gazd. Tört. III. 179); egy kereszt egy kassai szapu szemet nehezen adott (Adal. Zemplvm. Tört. IV. 114).

Már az eddigi példák közt is előfordult, de itt külön tárgyalom azt az esetet, mikor a mértékszót a jelzett szótól egy másik jelző választja el: fogjanak bele négy darab négyesztendő csikót (Népk. Gy. IX. 116); küldtem két darab lapos ezüstöcskét (Szék. Okl. V. 159); ket darab temerdek feniú deszka (OL. UC. 2/34); nyolcz szal feyer darw tollat (OL. Nád. 42); egi gombalek feyer czerna (OL. L. III. 16, 17); egy kis tekercs írott viasz gyertya (RADV. Csal. II. 365); ha közepötte volna ég maroc laág len čöpü auag zőz (Nagysz.-k. 75); ma már egy falka lengyel tisztet fogok kegyelmedhez igazítani (Rák. F. Lev. III. 98); egh csoport erezteth saletrom (OL. UC. 12/42); a kamrában talált egy csomó véres ruhát (Népk. Gy. IX. 226); ég kemence feyer cipot (OL. Nád. 42); imé az udvaron egy szekér kúnsági tiszta buza vagyon (TOMPA, A vujf. jzö); megivutt reá három pohár piross ó bort (KRIZA, Vadr. 399); hozott be egy kancsó tiszta szűrött vizet (Népk. Gy. IX. 165); egy altalag sallias oh bor (OL. UC. 2/34); nyolcz fonth fekete onat (OL. Nád. 42); masfel lat fonyatlan sarga selmet (OL. Nád. 40); hetven gira finum arany (HELT. Krón. 30, 65).

Vagion egy veg zabatlan parnahaj (Adal. Zempl. Tört. V. 313); hat ref arantias maiczot zegezenek az eowekre (OL. Nád. 49); neg ref temerdek waznot tanyr töllőnek (OL. Nád. 49); négy és fél rőf meggyszín gubás bársony (RADV. Csal. II. 144); az vörös bársony köntöshöz két rőf és egy fertály vörös bársony kell (Nád. Lev. 108); az három száz sing hevedernek való majczot szegődve csináltattam (Mon. TME. IV. 267); mindgyárarst két-száz ötven sing temérdek vásznat hozzatok (Mon. TME. I. 212); két sing veres sinor az én nyakam körül (Népk. Gy. I. 188);

eg Veg mak zun purpian (OL. Nád. Számad. 6); *kēt wegh kez-döth patyolath* (OL. Nád. 49).

Eredeti efajta magyar szerkezetek ezek: küldék *egy tized alja népet* (Tört. Tár Új f. XII. 561); az korniülette valo *zazlo allia nepet* az ellenség közibe boczata (DECSI, Sall. 50); várnak irányában Szucsakról *négy zászlóalja Sréter uram katonája* is megegyezett velünk (RÁK. F. Lev. IV. 546); vadnak *három oszktotarsag allya sereg juhok* (OL. UC. 14/43); *egy tyuk alja tojás* (Népnny.); *bakóallya kender* 'az a csomó kender, a melyet egyszerre tesznek a törő alá' (TSz.).

A rokonnnyelvek mármost ugyanezt a jelenséget mutatják; a mondatbeli viszony hordozója bennük is mindig a jelzett szó s nem a mértékszó, mint az indg. nyelvekben.

Vogul. *vāt arsin voikēn tār* 'harmincz rőf fehér vászon' (VNGy. I. 14); *vōt qrsēn tōr kwärtēl jūntqu* 'harmincz rőf vászonból varrnak neki inget' (uo. IV. 157); *χūs arsin χūlēl vārws* 'húsz rőf gubát készítettek számára' (uo. IV. 144); *at-sāt tal kwālī* 'ötszáz öl kötél' (uo. I. 70); *χūrēm sāt tal kēr-kwālī* 'háromszáz öl vaslánczot készítget' (uo. III. 13); *Ułōna qs šärkä qraqh nārūts* 'Ilona ismét nyújtott egy csésze pálinkát' (uo. IV. 350); *akw sūntēp sāt kēnās pusā āstēm* 'egy százú hét üst bozasör elkészül' (uo. I. 98); *χūrēm put tārwitēm* 'három pud terem' (uo. IV. 6); *akw' χātēl uriāi' ness punilēm* 'egy napi távolsággá teszem' (uo. IV. 131); *χūrēm χātēl ūrinē* 'három nap[nyí] távolságra' (uo. IV. 141); *khurēm khātēl urnä täü pāši* 'három nap ideig érzik az' (uo. IV. 132). — Ide tartoznak: *sāt-atpēn χum ajāŋ χum-pī γänūw* 'százötven férfi apródlegényünk' (uo. II. 207); *taw sāt-atpēn ajāŋ χum-pī māχēm atī* 'ő százötven apródlegény[ből álló] népet gyűjt' (uo. II. 79).

Osztják. *χūdem ōgot čox-jux* 'drei schlitten trocken holzes' (PATK. 150); *sōt tēu, sōt ort jiret vāgōt* 'ein [aus] hundert sklaven und hundert mägden [bestehendes] geschenk forderte er' (uo. 28).

Votják. *og kułto kuro, og d'ir bun* 'ein bündel stroh, ein bündel lindenbast' (WICHM. II. 18); *das-kik par zašäg* 'tizenkét pár lúd' (MUNK. Votj. Sz.); *korka-šigin pales nān*

'im hausboden ein stückchen brod' (WICHM. II. 34); *duñne-vilín súrs ižkäm nūr van* 'a világon ezer verszt mocsár van' (MUNK. Votj. 177); *ošīllam tširtījaz bīdes siñīs kīz-kulī* 'hängten ihr an den hals einen ganzen faden von tannenzapfen' (WICHM. II. 138); *ton menim ištóp vina baštī* 'te végy nekem egy üveg pálinkát' (MUNK. Votj. 142); *N'ulās-murt soldatlē ižē-tēros azveš kužmaz* 'N. m. egy tele sapka ezüstöt ajándékozott a katonának' (uo. 116); *vedra-tīr vuän* 'tele veder vizzel' (uo. 139); *solī Vu-murt soām pešter-tīr āgir* 'a V. m. egy teli kosár szenet adott neki' (uo. 114); *žec kwa-tīr sem-jään, žec gid-tīr pudo-životän* 'tele kwa jó családdal, tele istálló jó lábas jószággal' (uo. 161); *so adami bīdās korob čorig nuā vilām* 'ez az ember egy egész kosár halat viszen vala' (uo. 125); *addžem bīdes nör-korop tšorigez* 'er sah einen flechtkorb voller fische' (WICHM. II. 111); *šote piiezlī bīdes pešter konī* 'gibt dem knaben einen ranzen voll eichhörnchen' (uo. II. 131); *odig šlapa ukšo* 'einen hut voll geld' (uo. II. 114); *gondir vištemlī odig gōršok mu vaīsa šotem* 'der bär holte einen topf honig herbei, gab ihn dem narren' (uo. II. 79); *peri odig sindik ukšo šotisa ležem* 'der teufel sandte ihn, nachdem er ihm eine kiste geld gegeben hatte' (uo. II. 63); *odig pudovka zarñi šoto* 'ich gebe ein pudmass gold' (uo. II. 114); *ta užaz kažnoj so kwiñ ar šo žū vetlām* 'ezen munkájára ő három év[nyi] ideig járt minden nap' (MUNK. Votj. 51); *kīk ar šo žū leštām-beraz* 'miután két év[nyi] ideig készítette' (uo. 51).

Zürjén. *ōti parta vina vōsna en voštī assid lortē* 'egy negyed borért ne veszítsd a magad lelkét' (NyK. XV. 417); *nōby kyk pud pyž kyk šaitys* 'ich kaufte zwei pud mehl für zwei rubel' (WIED. Syrj. Gramm. 122).

Mordvin. *lugañt kunčaso kolmo polk saldat* 'inmitten der wiese sind drei truppen soldaten' (PAAS. I. 44); *no vana tet kolmo šat celkovo jarmak* 'da hast du 300 rubel geld' (uo. II. 95); *čela gorobīja jarmak tuš* 'brachte einen ganzen korb geld mit' (uo. II. 103); *son vėdra vīna ramakšnos* 'ein wedro brandtwein kaufte er' (uo. I. 58); *M. . . sajs martonzo vėdra vīna* 'M. . . nahm ein wedro brandtwein mit sich' (uo. II. 94); *komoro čėvne a pultī* 'sie verbrennt nicht

eine handvoll späne' (uo. I. 60); *mon bu vé ščere pėlce saldat polk orštavlin* 'ich würde mit einer spindel voll garn ein soldatenregiment bekleiden' (uo. II. 104); *uštuma p̄raka Kata pañekšnēs, uštuma braga Kata tejekšnēs* 'einen ofen voll pirogen buk Katja, einen ofen voll dünnbier braute K.' (uo. I. 30); *na vana, na vana toñet pondo śija, pondo p̄ižē, śado valks jarmak* 'siehe da, siehe da, ein pud silber, ein pud kupfer, hundert rubel geld dir' (uo. II. 1).

Cseremisiz. *piste šoktēn ik mūžer izē kečā* 'auf einem lindenbaum hängen ein paar haselhühner' (PORK. 28); *olāsto kum i ilēn, kum ižer oksām ndlōn* 'in der stadt lebte er drei jahre, verdiente drei kopeken geld' (uo. 3); *βedrat pelō šōrēm puem elō* 'wohl anderthalb eimer milch gäbe ich' (uo. 44); *βič šūdōr šūrtēm šūdōrōsem, βitlō kōner mōnerēm kušēm* 'fünf kunkeln zwirn spann ich, fünfzig ellen leinwand webt' ich' (uo. 41); *luat-kok pasu koklam kaišēm* 'ich durchfuhr eine streeke von 12 feldern' (uo. 37); *kēremγ-ak pelak ušem ūlō, muskalak pelak jorγam ūlō* 'másfél font eszem van, másfél zolotnyik piperkőczségem' (WICHM. Cser. 225); *kandaš mešak oksam kondāšēm* 'nyolcz zsák pénzt hoztam' (uo. 232); *ik šuldoš kindēm puat* 'sie geben ihr ein stückchen brod' (GEN. 33); *ik latka ūēm leβekta, ik tūs šoβēm naleš* 'sie schmilzt eine schale butter, nimmt eine kruke bier' (uo. 23); *kam bozam oksam* 'drei wagen geld' (RAM. 176); *šosam kam but šaram kolta βadāškā* 'im frühling mischt sie drei pud kot in das wasser' (uo. 202); *βara tō oksa-δonu i' βoza lašasam nālōn* 'da kaufte er für dieses geld eine fuhr mehl' (uo. 174).

A rokonnyelvekkel való egybevetés tehát kétségtelenné teszi, hogy az *egy darab kenyér, egy darab kenyeret, egy darab kenyérral* — a magyarnak ősi szerkesztési módja, melynek párját hiába keressük az európai nyelvekben.

VIII.

Régi nyelvünk és a népnyelv megőrzött néhány olyan állandó jelzős kifejezést, a melyeknek főneve akkor is megmarad változatlanul főnévnek, ha az egész kifejezést jelzőül

alkalmazzák. A mai nyelvhasználat az ilyen főneves szerkezetek helyett melléknevet alkalmaz. Az eddigiekből eléggé kiviláglik, hogy a főnévnek ilyen nagy mértékű jelzői szerepe ősi finnugor sajátosság; természetes tehát, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a mását is megtaláljuk a rokon nyelvekben, még pedig a magyarénál sokkal nagyobb terjedelemben.

Legáltalánosabb és a mai nyelvben is szokásos efajta kapcsolat a színeknek jelzős [összetett] főnévvel való megjelölése: *megy szín virágos bársony szoknya* vállastul (RADV. Csal. II. 290); egy *téglasszin viselt hajag* (Kassa Ötv. Tört. 223); egh *testzin dupla tafota zoknyat* (Ad. Zempl. Tört. V. 276); *veres királyszin atlatsz* (Tört. Tár XVIII. 207); husz sing *királyszin tafota* (Tört. Tár Új f. I. 182); négy és fél rőf *tenger szín gubás bársony* (RADV. Csal. II. 144); *narancs szín tafota* (Mon. Irók XXIV. 142); eg vég *mak zun purpian* (OL. Nád. Számad. b); *lilaszin sejem* (KRIZA, Vadr. 152); eljött a gyász parancsolat *violaszén pecsét alatt* (uo. 100); Bereg Náni *rózsaszín ruhája* megakadt a rostélyablakfába (Népk. Gy. I. 224); ojan *kétszin ember* (MTsz. Háromszék).

Ilyenek a régiségben a szer szó összetételei: egy reghi giantaros *fel szer aito* fa be vonoiával (OL. UC. 2/34); egy *fel szer ayto*, kichin chapo zar rayta (uo. 14/43); mely istallon vagion három *fel szer aito* (uo. 2/34); eoregh *felszer pohár szek* (uo. 101/3); egy *felzer zederyes granath menthe* (OL. Nád. 49); eg *kecczer dolmant*; eg *kecczer nadragot* (uo. 40); ket heregben ualo *kecczer heuedert* (uo. 41); *két szer gerezna* 'ein zotticht kleid zu beiden seiten' (PPB.). — *Két szer búza* 'fele rozs, fele búza' (TSz. Heves m.).

Ma inkább úgy mondanánk *kétszeres, félszeres*, a mint az imént idézett oklevélbeli adatok közt is előkerül, igaz hogy állítmányi szerepben: ezen pinczenek aitaia *fel szeres* (OL. UC. 2/34).

Jelzős testrésznevek állnak jelzőül; ilyen a ma is közszájon forgó *lófő székel*y kifejezés: Kondorát István imecsfalvi *lófő személy* (Szék. Okl. V. 81); Farkas Pál *lófő ember* (uo. V. 123—4); mü Beke Ferencz, felső Csiky Mihály, Csiki Miklós *lófő személyek* (uo. V. 152). — A népnyelvben: *kétfej kukoricza* ('kétfejű k.' MTsz. Somogy m.).

Fel kez feyze (OL. Nád. 49); *eg fel kez fyrez* (uo.); *egh fel kez verő* (uo.); olyan szerszámok, a melyek használatára fél kéz elegendő, tehát *fél kezesek*. — *Két kéz háló* 'kisebb gyalom, melyet két ember közre vehet és vonhat' (MTsz. Turahát); *két kéz vonó* 'bognár szerszám' (uo. Arad m.); *két kéz rúd* 'kettős csőbőr rúd' (uo. Arad m.). — A hivalkodó *szem-fül emberek* gyönyörködtető írásokat is mind meg-égették (PÁZM. Préd. 205); *ép kéz láb ember; teli vér paripa*.

Ezekhez hasonló: egy *Elimátus* nevű *szolga rend ember* (FAL. NA. 226); *vö. sok rendbéli hadának* elromlása (RMK. III. 8).

A *harmadfű csikó*-kifejezésnek ősi volta már benne van a tudományos köztudatban: *negyedfű harmadfű és thawaly izók* (? OL. Nád. 41); *ötödfű vehem, ötödfű kancza* (OL. UC. 56/33). — Hasonlók: *négy ló kocsi, hat ló hintó* 'hat lovas hintó'; *száz-ráncz Kata* (vö. SIMONYI: Nyr. IV. 489).

Természetesen újabb eredetű az *ilyen forma, jó forma* kapcsolatok jelzői használata, de minden esetre olyan korban keletkeztek, a mikor az előbb ismertetett kapcsolatok még éle-venek voltak: egy *pántlika forma arany máslicska* (KÁR. Cs. Okl. IV. 460); egy *régi forma vesszős pohár* vagyon (Kassa Ötv. Tört. 222); *apró köles-forma fakadékok* (PPL.); *kora-forma s reménytelen látogatás* ez (FAL. NE. 1); *nints nagyobb egység az egyforma erköltsnél* (PPL.); *valami nagy keszkenő-forma fekete selyem materiából való cedelét* is vetnek az úri asszonyok nyakokba (Hazánk I. 296); a *deák jóforma legén vót* (KRIZA, Vadr. 421).

Éppen így újabb eredetű a *micsoda* névmásnak jelzői használata: *mičoda bolondsaag*, hogy *zyz avagy es apacza leeg?* (Sánd.-k. 31); *mychoda hatalmatok* vagyon (Érdy-k. 550b); *mitsoda hadnagya* van seregének (KÁR. Bibl. I. 490); *akar mychioda rendbely embőr* legien (RMNy. IIb. 275); egy *malaczo*t *akarmichoda vizben* mossatoc (Mon. Apol. 317); *fajd* vagy *fogoly, valamicsoda madár* leszön (RADV. Csal. III. 39, 61).*)

Egy ilyen jelzőül használt jelzős főnév a nyelvtörténet folyamán valóságos melléknévvé vált: a *félszeg* etimológiája egészen elhomályosult, s ma már nem is érezzük főnévi eredetét.

*) Vö. SIMONYI: Nyr. XL. 472.

A rokonnyelvek ezt a jelenséget sokkal nagyobb mértékben mutatják. Megtaláljuk bennük mindenek előtt a jelzős testrészneveknek a magyarhoz hasonló jelzői használatát:

Vogul. *sāl't-puŋk tiniŋ xum* 'a háncsfej[ű] drága ember' (VNGy. IV. 175); *qs poŋk Tōrēm, pōjēr xum* 'okos fej[ű] Tōrem, gazdag ember' (uo. IV. 105); *sakwalik-sam, xulax-sam kit ujārēm* 'szarkaszem[ű], hollószem[ű] két állatkám' (uo. II. 111); *xūrēm jāŋk nól xūrēm xaptēm* 'három hófehér orr[ű] három rénökröm' (uo. IV. 59); *kit jāŋk nól xaptkārēm* 'két hófehér orr[ű] rénökröcském' (uo. IV. 8); *kurkă nól jqmēs xāp* 'tyúk orr[ű] jeles hajó' (uo. IV. 123); *xqrtxēn-ma'il Sangoxt-nól* 'az ölyv mell[ű] Sangocht orom' (uo. IV. 237); *supi'sis, xul-sis saw ur* 'tok hát[ű], hal hát[ű] sok hegy' (uo. III. 324); *ujin sis xqt vāni' xōtilem* 'vadas hát[ű] hat erdei hegyet járok be' (uo. III. 167); *ti jelpin sis saw urkwēt* 'e szent hát[ű] sok hegyecsken' (uo. IV. 12); *āŋxä-sip xūrēm xaptēm* 'hófajd nyak[ű] három rénökröm' (uo. IV. 10); *lultēm xār sip-law* *Mqkarikēm* 'kielt bika nyak[ű] Makárijkám' (uo. IV. 50); *reškē-pun jqmēs lū xwqšē nēlteim* 'a róka szőr[ű] szép ló elöltünését várom' (uo. IV. 105).

Osztyák. *i uōrdi-o-x-siski* 'egy vörös fej[ű] madár' (PÁPAY, Nyelvt. 93); *v'ažam-sēm laxmay xint* 'vészháló szem[ű] födeles nyírhéjputtony' (ONGy. 34); *norta-kēt pagēt* 'ein bursche mit knorpelhänden' (PATK. 86); *tārēm kur mečeda xojem vōrmōt* 'wasfür ein mann mit starken bein-gelenken ist mir geboren' (uo. 22).

Mordvin. *ravuzo prá tejterne* 'ein schwarzköpfiges mädchen' (PAAS. II. 53); *taza prá tejter čačt* 'möchtest du eine tochter mit krätzigem kopfe gebären' (uo. I. 234); *paŋda laŋkso tazov prá tejter* 'auf dem beete ein mädchen mit krätzigem kopfe' (uo. II. 49); *ksnav šelme atakškist, kaňzur šelme avakškist* 'ein hähnechen [haben sie] mit augen wie erbsen, ein hennelein mit augen wie hanfsamen' (uo. I. 84); *sto(l) laŋkso nuđeŋ pilge čorinet kiščit* 'auf dem tische tanzen knäblein mit rohrfüssen' (uo. II. 58); *ludij šeržka štirinģist, keŋdi pēke čorinģist* 'ein mädchen [haben sie] mit beinen wie rohrpfeifen, ein söhnlein mit einem

bauche wie filzstück' (uo. I. 84). — Ilyen fajta: *jala vesi, jal-gaj dugaj, točäñ ned penčke* 'immerfort liebe freundin bittet er um ein löffelehen mit gedrechseltem stiel' (uo. I. 2).

Ide tartoznak a rokonnyelveknek a *fél* szóval összetett testrésznevei jelzői szerepben: *fél szem ember* stb.

Votják. *palšin murt* 'einäugiger mensch' (WICHM. II. 47); *lud šorin pal-sui baba šile* 'mitten auf dem felde steht ein einarmiges altes weib' (uo. II. 47). — Éppen így: *pal ki* 'félkez[ü]', *pal pid* 'fél láb[ú]' (vö. SZILASI: NyK. XXVI. 178).

A vogulban és osztjákban fordított szórenddel áll a jelző, de lényegében ugyanaz a szerkezet, mint az előbb ismertetett votják kapcsolat:

Vogul. *sam-pāl māxum* 'félszemű népség' (VNGy. I. 8); *ta sam-pāl lunt* 'ez a félszemű lúd' (uo. IV. 153); *la'il-pāl mir* 'fállábú nép' (uo. I. 8); *la'il-pāl jārēn vāpsä* 'fállábú szamojéd veje' (uo. IV. 168); *mēsi-paulin La'il-pāl ājkä* 'folyófork-falvi Fállábú öreg' (uo. IV. 63).

Osztják. *tōrol-pēlvk nōrām xōlvz iken* 'a félszárny[ú] réti holló öregnek' (ONGy. 109); *uai-pēlek igi* 'félbotosú öreg' (PÁPAY, Nyelvt. 101) [*sēm-pēlek* 'félszemű', *kēt-pēlek* 'fél kezű', *kur-pēlek* 'fél lábú', vö. PATKANOV, IOSzj.).

Hogy milyen ősi lehet az előbb ismertetett magyar *két szer suba*-féle szerkezet, bizonyítja a vogul és osztják nyelv, a melyekben a magyar *szer*-nek megfelelő *sir, sēr* szónak ugyanilyen kapcsolatai vannak:

Vogul. *mōt-sir xulnēl* 'egyik fajta halból' (VNGy. I. 148); *mōt-mōt sēr polel tqtwēsre* 'külömböző fajta bogyókat hozott nekik' (uo. I. 167); *manēr-sir sēmēl loltä* 'valamiféle fekete folt' (uo. I. 165); *matēr-sir mat jāni' tqwlēp tawlin uḡ* 'valamiféle nagy szárnyú szárnyas állat' (uo. II. 121); *oqlē-nē-sēr mojin xomnē joxtwēsēmēn* 'valamiféle vendégünk jött' (uo. I. 166); *xūrēm sir xum* 'három nemzetségű ember' (uo. IV. 16); *sāt-sir xulēl majwāsēm* 'hét fajta halat adott nekem' (uo. I. 148); *tqwlin-sir saw uḡä, la'ilin-sir saw uḡä* 'szárnyas fajta sok állata, lábas fajta sok állata' (uo. I. 147); *tāk-sir xum* 'az erős fajta ember' (uo. IV. 171); *nārī' sir ēlēm-xqlēs pī'* 'a nyershús fajú (pelimvidéki) ember fia' (uo. III. 300); *Ās-sir xulēn Āsēn tārätälēn,*

jā-sir χulēn jān tārātāln 'obi fajta haladat bocsásd az Obba, folyó-fajta haladat bocsásd a folyóba' (uo. I. 148).

Osztják. *mola-sir uai ōs* 'a milyen állat csak volt' (PÁPAY, Nyelvt. 74); *met sir χadoχ ūttet* 'was für leute leben' (PATK. 152); *nugat met sir nemat medem* 'welchen namen soll ich dir geben' (uo. 104); *nay toχlən-sir uaiən àràdèlnà àktìlā* 'te a szárnyas féle állatodat mind valamennyit gyűjtsd össze' (PÁPAY, Nyelvt. 73); *toχlən sir ār vājen* 'szárnyas fajta sok állatod' (ONGy. 272).

A vogul a két éves ló-féle kapcsolatot is pusztán jelzős főnévvel fejezi ki: *χūrēm tal luwī* 'jēmts' 'három éves [három tél] lóvá lett' (VNGy. I. 6); *χūrēm tal surti-χār χajtī* 'három éves réntulok futkos' (uo. III. 110). — Evvel a szerkezettel mondatlanilag teljesen megegyező a magyar *harmadfű csikó, negyedfű ló*, melynek, a mint ismeretes, szakasztott mása is megvan a vogulban: *χūrēm pum lū* (KSz. VI. 198). Éppen így megtaláljuk a m. *négy-ló-kocsi* mását: *ōrēs-pōχēp khūrēm vu j s on et ān tē tālēs* 'csíkos oldalú három állat[os] szánjára ím fölszállt' (VNGy. II. 237).

A vogulban és az osztjákban érdekesek még a *fél* szónak egyéb ilyen jelzős szerkezetei; az előbb említett használatától különválasztva tárgyalom, a jelentésbeli különbség miatt.

A vog. jelzős *pāl* megfelel a magyar *ilyen fajta, olyan féle* kifejezéseknek: *sisü-pāl māštēr jēkw* 'hát fajta mesteri táncz' (VNGy. IV. 188); *ma'ilä-pāl māštēr jēkw* 'mell fajta mesteri táncz' (uo. IV. 188); *ätpén-pogl jēri* 'ötven féle ének' (uo. IV. 114); *kwoqlēm pogl kwoqlēm namtēm* 'elmenés felől való elmenési tervem' (uo. IV. 92); *mōt pāl namtēm tēl* 'más féle vágyam szerint' (uo. IV. 77); *χuriŋ pāl sāt χansä jūtuykwē* 'a mintázott féle száz diszítést ki-varrni' (uo. IV. 120); *ma'nsi-pāl mirä* 'mánysi féle népe' (uo. I. 168).

Az osztjákban éppen így: *nēmalti-pēlvk liṭəŋ χi'n* 'semmiféle járványvész' (ONGy. 268); *jaran pēlek ār χoja* 'zu den zahlreichen männern des samojedenlandes' (PATK. 42 — *samojéd fajta sok...*); *jaran pēlek ār χojet mēgdajxtat* 'der zahlreichen männer des samojedenlandes gemeines

volk' (PATK. 66); *tqwi-pēlvk jōγol ārt* 'tavaszi féle kedves idő' (ONGy. 183).

A magyarban már a *fél* szóból ilyen mondattani szerepében melléknevet képeznek; bár a *féle* -e képzője eddigi tudásunk szerint egy a nomen possessi jelentésű -i képzővel, a mint hogy van is a népnyelvben ilyen alakja: *sokféli, eféli, aféli* — tehát fgr. eredetű képző,*) mégis a vogul és osztják nyelv tanúságtétele egészen szükségszerűvé teszi azt a feltevést, hogy az -i képzőnek ez a *fél* szóval való kapcsolata nyelvünk külön életében fejlődött ki, tehát viszonylag újabb keletű. Az -i képzőnek a terjedését egyébként nyelvünk történeti korában is megfigyelhetjük, de erre most nem lehet kitérnem. — *Egyféle állatnak* sem jó az első Fia (CZEGL. Ike. 132): ez a mondat hajdanában bizonyára így hangzott: *egy fél állatnak* sem jó az első fia; *tizenkét féle nép* utána vala (RMK. IV. 89); szettek össze *mindenféli tövisket* (Népk. Gy. IX. 37); uram Jézus, *miféle állat* (KRIZA, Vadr. 426); üttem fő tekerő keszkenőknek az *io fele gölczot* (OL. Nád. 42); egy *jóféle fejér patyolat abrosz* (Canon. Vis. 213); mostan is *à féle taligát* neveznek Kun László szeke-renek (HELT. Krón. 62); az mag *afféle kemény* megszántatlan szíven van (MA. Scult. 231); *rwhayt es egyeb feele marhayath* elvezthette (RMNy. II. 166); *külömb fele betegsegek* 'varií langvorer' (FÉL. Bibl. 5); ne öltözzél *külömbkülömbféle állatból* csinált öltözetbe (MA. Bibl. I. 178); tokaji bornál *másféle bort* doctor uram innja meg nem engedi (Lev. Tár II. 370); sokkal *másféle gondolattal* jöttem ide, mint a mellyel kijöttem (Mik. Mul. N. 286); *mynden feele neepek* kezzől 'de cunctis populis' (Jord.-k. 266); *minden feele halak* be gywlnek 'ex omni genere piscium congregat' (uo. 396); a jó fias tyúk nem tsak a *maga neme-féle tsirkeit*, hanem más egyéb tőle ki-költetett pávafiakot is mind egyre szereti (Misk. VKert 364).

A *fél* kezem, *fél szemem* kapcsolatból a vogulban egy újabb jelentése fejlődött a jelzős *pāl*-nak: *jāmés-poal koätetät* (VNGy. II. 229) jelentheti: *jobb félkezében*, vagy: *jobb oldali kezében* (MUNKÁCSI szerint itt a második értelmezés a helyes, a mit különben a kötőjel is mutat). Éppen így tisztán

*) SZINNYEI: NyH.³ 99.

látható a jelentésfejlődés a következőkben: *jāmēs-pāl sam-vitkēm* 'jobb oldali szemem könnye' (uo. III. 7); *jāmēs-pāl xanl-pattāt* 'a jobb oldali hónalján' (uo. II. 99); *jāmēs-pāl šēpēnnē kisxatēn* 'jobb oldali zsebedben keresgélj' (UF. XI. 69); *jāmēs-pāl pajt-pōxēn ti poñimtamté* 'jobb oldali arczához van oda szorítva' (VNGy. I. 79); *akw' pāl katān sunse'im* 'egyik oldali kezére nézek' (uo. III. 314); *mōt-pqal saṣān liliṣ ḵōxs xāṣṣi* 'egyik oldali hajfonatán eleven nyuszt hág fel' (uo. II. 125).

A vogul költői emlékekben a *pāl* néha a jelzett szónak előtte is, utána is ki van téve; a mint a példák mutatják, ez nem is túlságos pleonazmus, mert a *pāl*-nak mindegyik helyzetben más-más jelentése van: *jāmēs-poql squ-poqlēm* 'jobb oldali fél szemem [csillagom]' (UF. XI. 135); *jāmēs-poql katlā-poqlēl kwān šēimtilēm* 'jobb oldali fél kezecskémmeletörlöm' (VNGy. III. 347); *akw'-mat-ērt jāmēs pqal la'il pqalāt matēr xarttaxteli* 'egyszer csak a jobboldali féllábam valami vonszolódik' (uo. I. 121); *akw' pāl ḵol-sam-pālēm antililēm* 'egyik oldali fél orrlyukammal szaglászom' (uo. III. 175); *jāmēs-pāl sāpāk-pālēm* 'jobb oldali fél csizmám' (UF. XI. 69); *mōt pqal pālḵēs-pqalā...jun masēpitā* 'egyik fél csizmáját...benn veszi föl' (VNGy. I. 119).

A következőkben azonban már pusztán helyi jelentése van a *pāl*-nak: *akw'-pāl vitēm sunsilēm* 'egy felől való vizem [ha] nézem' (VNGy. II. 2); *akw'-pāl mā-m-jēr, akw'-pāl vitēm-jēr* 'egyfelől való földem vidéke, egyf. v. vizem v.' (uo. I. 90); *ti pāl tārēmne ta joṣtsi* 'ezen oldalbeli világra jutottak' (uo. I. 30); *aṣ ḵār ta-pāl sāt ātēr* 'amaz Ural tulsó oldaláról való hét fejedelemlhős' (uo. II. 191); *uriṣ pāl saw sūmjēx ta'intepti, vōriṣ pāl saw sūmjēx t.* 'hegyi vidékbeli sok éléskamráját megtölti, erdei vidékbeli sok éléskamráját megtölti' (uo. I. 5). — Átvitt értelmű helyi jelentése van ezekben: *āṣkw' joli-pāl mān sasi, šān joli-pāl mān sasi* 'anyai részről való kis nagybátyám, mamai részről való kis nagybátyám' (uo. IV. 7); *tūjā-pāl ḵasā ḵatēl* 'tavasz táji hosszú nap' (uo. I. 92).

Osztják. *ātēm pēlvk sēm jeykel* 'bal oldali szemének könnye' (ONGy. 22); *i-pēlvk v^{et} luṣpi luṣj jqš kätilem* 'egyik

oldali öt ujjú ujjas kezemmel megragadom' (uo. 33); *kat-pēlvk-χo* 'két felől való ember' (uo. 44); *tom-pēlvk-χo* 'tulsó féli ember' (uo. 37).

A magyarban is van a *fél*-nek ilyen *oldal, irány* jelentése, csak jelzői viszonyban nem használatos: *tavas fēlen* 'tavasz tájban' (nép, Dunántúl).

A rokonyelveknek, különösen a vogulnak és osztjáknak számos ilyen szerkezete van még, a melyeknek a megfelelőjét már nem lehet a magyarban kimutatni; a sok közül még csak egyet akarok ismertetni, a mely a *fél*-nek előbb említett kapcsolatával szoros rokonságban van: helyi meghatározás a vogulban és osztjákban mindig főnévvel és nem melléknévvvel történik:

Vogul. *lui sup nē* 'alvidék[i] nő' (VNGy. IV. 24); *lui qul Ās-vōl* 'alszeg[i] Obforduló' (uo. II. 63); *χoti qul nē* 'bármely vidékbeli nő' (uo. IV. 6); *paul-aul, ūs-aul χāl-saxlänēlnē ta minē'it* 'faluvégi, városvégi nyírligetbe im mennek' (uo. II. 53); *N'axšēm-Vōl nāj* 'a «Koplotyú-folyóvonal falvi» istenasszony' (uo. IV. 51); *pāχm-tit jāmēs paulkēm* 'széles folyótorkolati jeles faluceskám' (uo. IV. 21); *vōtiŋ tūr ājkā* 'szeles tavi öreg' (uo. III. 378); *Kāsēm talēχ χarā mān* 'a Kāsem folyó torkolatánál elterülő tágas vidékre' (uo. II. 111); *vōl-talēχ anšux jāmēs noxs-āmpā* 'a vagla-fői öreg nyuszt ebe' (uo. III. 339); *ti Lūsm-talēχ paulkēmtē* 'e Lozva-fői faluceskámban' (uo. IV. 6); *ti Lūsm-talēχ mān q̄tēr* 'e Lozva-fői kis úr' (uo. IV. 28); *jelpiŋ-jā lqu šis* 'szent folyóvidéki tiz ifjú' (uo. IV. 83); *Kēr-Kwoss-jā nē šānim* 'a «Vaskarom»-folyó [vidékéről való] asszony anyám' (uo. IV. 8); *mān Kwoss-jā Vašile* 'a «Körömfolyó»-falvi kis Vaszilij' (uo. IV. 35); *Kāsēm-pōχ sāt ūs* 'K. folyó melléki hét város' (uo. II. 108); *N'ataj-tump saw tqwiŋ χqut* 'a Ny. hegyközi sok ágú lúczfenyő' (uo. IV. 16); *an tunrā-saxl kwolänēl ēkwā kwonā kwāli* 'most tundrahalmi házából kikél az asszony' (uo. I. 3); *ness tēlēm tāŋkw-saxl ūsēnt* 'magától termett moszathalmi várunkban' (uo. I. 38); *jelpiŋ-ūs akim unlēm jākwē* 'szent városbeli dédöregem lakta folyó' (uo. III. 438); *an Jeli-ūs ājkā akiūw iŋēt joxti* 'J.-városbeli öreg nagybácsink még nem jött el' (uo. I. 74); *an Lōŋχ-awit-nol ūs sāt q̄tēr* 'ama bálványfok városi hét hős' (uo.

II. 33); *ti Jäni'-paul kankémné* 'ezen Jungra-falubeli te-recskémre' (uo. IV. 29); *χal-paul māñ Jivän-pālt* 'a Köz-falusi kis Ivánhoz' (uo. IV. 8).

Osztják. *rut-még-nēη* 'frau aus dem russischen lande' (PATK. 170); *mārdi-mou toχlāη ār uaiēu* 'délvidéki szár-nyas sok állatunk' (PÁPAY, Nyelvt. 128); *uātli-igi χōntāη-mou lāl'na iorētila* 'Vatli-öregre konda-vidéki ellenség támad' (uo. 127); *χōntāη-mou lābat òrt* 'a kondavidéki hét fejedelemlhős' (uo. 143); *χōntāη-mou iāχ laulēt* 'a kondavidéki nép szól' (uo. 139).

* * *

Az e szakaszban ismertetett jelenségek alapján a *felemás buza, välla* közös, *szava foganatos ember-féle* kifejezéseknek új magyarázatát kísértem meg. Emlékezzünk csak arra, hogy a votják azt mondja: *palsin murt* 'félszem ember', a vogul meg: *sam-pāl χum* 'szemfél ember'; lényegében mindkét szerkezet ugyanaz és jelentése a mai magyar nyelvhasználat szerint *félszemű ember*. Mindkét kapcsolat egy jelzős főnévnek jelzőül alkalmazása. A mint a *palsin murt* és a *sam-pāl χum* lényegében ugyanaz, hasonlóképpen a *szava-foganatos ember* sem más, mint: *foganatos szavú ember*, ill. *foganatos szó ember*, tehát annak a régi nyelvállapotnak a megőrzése, a mikor a jelzős főnévnek jelzőül alkalmazása a magyarban is olyan nagy terjedelmű volt, mint a rokonnnyelvekben.

A vogulban és az osztjákban a szerkezet két formája még egymás mellett él, a mint pl. az osztják nem csak azt mondja: *uērdi-oχ siski* 'vörös fej[ű] madár', hanem azt is: *peśΔ χanžvη χār* 'lapoczkája tarka rénbika'; mindkét szerkezet ugyanaz és ma mindegyiket összetett melléknévvel fejezzük ki: *vörös fejű, tarka lapoczkájú*. Hogy van mármost, hogy ezekben a *szava foganatos ember-féle* kifejezésekben a jelző mellékeve követi a főnévét? Ennek magyarázatául szolgál a birtokos személyragozással bíró nyelveknek az a sajátása, hogy a birtokszón a viszonyragot kiteszik, még mielőtt a birtokost megnevezték volna; ez az anticipálás lélektanilag érthető. A magyarban és a rokonnnyelvekben például a testrészek nevei szinte mindig személyragozva fordulnak elő; gondoljunk csak az ilyen

népies találós kérdésekre: *szeme* négy, *füle* négy, *körme* pedig huszonnégy. A birtokosról még említés se történt, nem is ismerjük, mégis ki van téve a személyrag a birtokszón. Az idézett mondatnak megfelelőjét szinte minden rokonnyelvben megtaláljuk, de különösen a votjákban, mordvinban és cseremiszbén találkozunk vele lépten-nyomon. Ez az anticipálás tette személyragossá a jelző főnevét, az a törekvés pedig, hogy a birtokviszony a szólam elején legyen kifejezve, vitte a főnevet a melléknév elé. E magyarázat helyessége mellett szól az a körülmény is, hogy az ilyen *felemás*-fajta jelzőnek más jelzője ritkán van, mert akkor a birtokragos szó nem állna a szólam elején; nem mondhatjuk pl. *egyik fele más búza*.*) — A vogulban és osztjákban megvannak e kifejezéseknek szakaszított másai, még pedig igen nagy gazdagságban:

Vogul. a) Testrésznevekkel: *samä posëŋ xum* 'szeme fényes ember' (VNGy. II. 269); *kätä lāsēl nē* 'keze lassú nő' (uo. III. 457); *kätä āpriŋ nē* 'keze ügyes nő' (uo.); *kätä māsēr nē* 'keze mester nő' (uo. IV. 3); *pēsä xansäŋ, narmä xansäŋ jāmēs uj* 'tomporája tarka, lapoczkája tarka szép állat' (uo. IV. 39).

b) Egyéb szóval: *mätä xqsä mānēl* 'földje messze földről' (VNGy. IV. 55); *ñurmä xwqsä vuolēm* 'réte hosszú folyóvonalam' (uo. IV. 102); *jiwä tarä mät mōnē nēlsau* 'fája gyér valami vidékre érkeztünk' (UF. XI. 111); *pilä nusä xātēl, lāmä nusä xātēl* 'bogyója inséges nap, zelniczéje inséges nap' (VNGy. III. 436); *ti nīrā xarä, xarä mā* 'e vesszeje gyér, gyér tájék' (uo. IV. 3); *ti pumä xarä, xarä mā* 'e füve gyér, gyér tájék' (uo.); *vitä xarä, xarä Ās* 'vize tágas, tágas Ob' (UF. XI. 49); *tēpā-sawīŋ, sawīŋ kwolēn* 'tápláléka szűkös, szűkös házba' (VNGy. III. 372).

Osztják. a) Testrésznevekkel: *kural mōžəŋ ār ortl* 'lába beteg sok fejedelemlőse' (ONGy. 118); *pēsā xanžvŋ kat xār* 'lapoczkája tarka két rénbika' (uo. 258); *urəl-ki xanžvŋ vaj* 'oldala ékes botos' (uo. 36).

b) Egyéb szavakkal: *nēməl ātem ājəŋ-xo ār pox* 'a híre rossz sok apródférfi szolga' (uo. 21); *ortl kul oxəŋ*

*) A magyarra nézve vö. SIMONYI: Nyr. IV. 437.

χ̄ānt 'fejedelme sűrű fejes had' (uo. 16); *muwəl-ki γū mū* 'földje hosszú föld' (uo. 181); *jeŋkəl-ki χū jeŋk* 'vize hosszú víz' (uo. 181); *tam juɾəl pal, pal unt-ńolen χośa* 'ezen fája magas, magas hegyfokodnál' (uo. 124).

Természetesen éppen így magyarázom azokat a kapcsolatok is, melyeknek a második tagja -ó, -ő, vagy -tt képzős igenév: *foga fájó ember* (PP. Pax C80); *hasa fájó ember* (HALL. Paizs. 230); egy *lába-fáiu férfiu* 'vir infirmus in pedibus' (HELT. UT. E6); *magva szakadt jószág* (Gazd. Tört. I. 272); mindenben akadékoszt kereső *agyafúrt emberek* (PP. Pax A. 353); másokra bízva a cigány-üllőn költ, *esze fúrt praktikákat* (FAL. NE. 380).*) — Az *agyafúrt embert* hajdan *fúrt agyú embernek* is mondták, s ennek is, az elsőnek is ősi formája *fúrt agy ember* szerkezet volt.

Vogul. *qwä minné qwiŋ vitä* 'sebje menő sebes vize' (VNGy. II. 135); *p̄χä pati χarä sujim* 'oldala omló ritka fájú berkem' (uo. IV. 68).

ńolä siltēm sāt pāren 'orra hasított hét csikó' (UF. XI. 46); *pēsärä sa'irēm ńilä la'ilēp uj* 'a czombja levágott négylábú állat' (uo. XI. 91); *saxä minēm kit χum* 'béle járó két férfi' (uo. XI. 179); *saxä sastēm saɾiŋ āŋk* 'fürtje fejlesztett fürtös nő' (VNGy. IV. 55); *luwä-ńqwlä taŋrēmim nēnē vārēm at joxti* 'a csontja húsa kifejtett nővel szemben erőm nem futja ki' (uo. IV. 178); *tēpā tajim kwossēm tqwēl* 'étke kifogyott nyírhéjputtony béja' (uo. II. 205); *putä minēm putiŋ s̄jiminē nē'ile'im* 'jégvize megindult jégvizés patakhoz fogsz érkezni' (uo. III. 331); *mu'ümä χajtēm mu'ümiŋ tūw* 'forrósága nyomasztó forróságos nyár' (uo. III. 436).

Osztják. *mārkel lāknəm jēməŋ siwəs χorvl* *Sar'ni* 'szárnya tolla hullott szentséges sasképű aranyos' (ONGy. 273); *ńālməl vuɟəm kalt-χār-poχ* 'nyelve vett kalt bikafi' (uo. 226); *uŋglel vuɟəm loŋχ-ort poɾet q̄mvsteu* 'szája vett bálvány fejedelemfiakként ülünk' (uo. 162); *peŋkəΔ seŋk-Δəm penkəŋ vqjā kārimalΔ* 'foga megnőtt fogas állattá változott' (uo. 251); *lēpsəl seŋkləm kul juχ* 'galya megnőtt

*) Vö. SIMONYI: NyF. XLVII. 3. s. köv. 1.

vastag fa' (uo. 43); *sewəl šenkləm sewəŋ naj* 'fürtje megnőtt fürtös fejedelemnő' (uo. 109); *muwəl šenkləm pal nolan xosa* 'földje megnőtt magas hegyfokodnál' (uo. 124); *əwəl xullijəm xum* 'leánya meghalt ember' (PÁPAY, Nyelvt. 148).

Ide kell sorolnunk az olyan efajta jelzői kapcsolatokat is, a melyeknek második tagja tagadó (fosztó) képzős melléknév (részint névszóból, részint igéből):

Vogul. *samā postal xum* 'szeme fénytelen ember' (VNGy. II. 269); *koqtä q̄pərtal nētä aŋk* 'keze ügyetlen asszonykép' (uo. III. 485); *kātén s̄q̄mtal xum, la'ilén j̄q̄rtal xum* 'kezed erőtlen férfi, lábad erőtlen férfi' (uo. I. 137); *erřä x̄q̄ltal jātél paipēm* 'éneke kifogyhatatlan kedves puttonyom' (uo. IV. 183); *nakwä x̄q̄jtal jāmēs rāši* 'színe-fénye érintetlen szép selyemöltő' (uo. IV. 212); *qsā vātal nim-virš* 'színük nem látott csúszómászók' (uo. I. 163); *ti aulā vātal paul* 'ezen végeláthatatlan falu' (uo. IV. 149); *ālēm pālā nāŋktal xarä jāŋkēlmän ti nē'iläsēm* 'egy bal fele láthatatlan tágas mocsárhoz érkeztem' (uo. III. 303).

* * *

Azt tapasztaltuk, hogy csak nyelvemlékeinkből és a népnyelvből lehet még kimutatni olyan szerkezeteket, a melyekben a jelzős (összetett) főnév jelzőül áll. Az előbbi fejezet anyaga a mi nyelvünkre nézve bizonyítja, hogy a történeti fejlődés iránya az, hogy az ilyen jelzős főnevekből jelzői szerepükben melléknevet képeznek. *Meggyszín* bársony mellett él már, sőt gyakoribb használatú a *meggyszínü* bársony; a népnyelvben járatos ősi *négy ló kocsi* kifejezésnek már a XVI. században is van melléknévi alakja: a köz népec *két lovu szekeren*, talyigán hordoztatnac (Com. Jan. 87). A *két kéz fűrész*-nek szintén van már az OklSz. anyagában ilyen továbbfejlődése: *egi két kezü fűrész* (OL. UC. 12/42).

A vogul nyelv érdekes példáját szolgáltatja annak, hogyan élhetnek meg egymás mellett az eredeti és a fejlettebb nyelvállapotot mutató szerkezetek: *kurkă nol jāmēs xāp* 'tyúk orr jeles hajó' olvassuk az egyik vogul költeményben (VNGy.

IV. 124); és ugyanabban a költeményben található a szerkezet ilyen formában: *kurkă n olpă jgmės xp̃* 'tyúk orrú jeles hajó' (uo. 123). Vagy: *ā ŋkēr tal'ēx ūlpāsīn jŋxime* 'sűrű csúcs[ú] czirbolyafenyvestől van körülvéve' (uo. IV. 217) — és *pēri tal'ēxpā nŋklāsīn jŋxime* 'görbe csúcsú vörös fenyvestől van körülvéve' (uo.).

Az összetett melléknévi jelző tehát a fgr. nyelveknek újabb fejlődése; de azért ennek van egy érdekes sajátága az indogermán nyelvek hasonló mondatbeli viszonyaival szemben: a finnugor nyelveknek ezek a jelzős kapcsolatai mindig a jelzett szó előtt állnak, az indg. nyelvek, mivel az ilyen összetett szók-ból nem képeznek melléknévet, vagy az ú. n. genitivus qualitativissal, vagy valamilyen praepositíós fordulattal fejezik ki az illető fgr. szerkezetet; mindkét esetben a jelző követi a jelzett szót: *nagy tehetségű ember: vir magni ingenii* — *ein mann von grosser; begabung* *χοι-νᾱ ἰμαρ* *γῆβα* 'der uhu mit dem menschenantlitze' (PATK. 24). — Aránylag kevés esetben tudnak csak egyes indg. nyelvek is melléknévet alkotni az ilyen jelzős kapcsolatokból (*kékszemű leány: n. ein blauäugiges mädchen*).

Az itt következőkben egy kis példagyűjteményt állítok össze a vizsgált fgr. nyelveknek ilyen összetett melléknévi jelzős szerkezeteiből. Még pedig először olyan jelzős kapcsolatokat közlök, a melyekben az összetett melléknév első tagja nem képzett névszó.

Magyar. *Ky ywuel w̃ haylokabool keth nemw̃ allathnak* eressege (Keszth.-k. 53); *két élő szekercze* (Com. Jan. 150); titok bonto s nem erősítő *az sok feleségű ember* (MNYil. Agend. 338); nyilvánvaló *gonosz életű emberek* (RMK. V. 219); pajták, csűrők, majorok mind az ő *bű-markú költségén* épültek fel (Szeg. Aqu. 100); semmi intésnek nem engedő *kemény nyaku ember* (Kisv. Adag. 215); *kevéj népi Csekefala* (KRIZA, Vadr. 90); kiről *aran zaiw zent János zol* (Nád.-k. 55); *nagy fel zowal zola az angyal zaiu zenth Dawyd* (Érs.-k. 115); *szíjhátú fakó ló, szíjhátú piros pejparipa* (Nyr. XXII. 521); az *farkas szájú tanítóknak* minden rongyos patvarokat csak ezekkel az álló seregekkel is le csödpülhettyük (PÁZM. Kal. 499); csak a szép *aranyruhas legény* járt az eszibe (Népk. Gy. IX. 32); *sugár szárnyú sojmcocskám*

(KRIZA, Vadr.); lopok olyan *daruszörü* paripát (Népk. Gy. I. 228); adott neki *egy* rézcsapójú *ostort* (KRIZA, Vadr. 397); a bokorból elémászott egy szép *leánfejű kégyó* (uo. 419); egy *József* nevű *férjő* (TOLDY, RMPass. 48); *Pilátos* nevű *fejedelemnek* vitetél ki (uo. 108); *Izsák* nevű *zsidó doktor* (uo. 159); egy *Lubenpain Ernestus* nevű *kőfaragó mester* (Titk. Rózs. 112); actor *Vram Danyi* nevű *szolgája* az lónak gondgyát visellye (Miskolcz Ik. II. 104); küldöttem *Szölöcske* nevű *faluba* (MNYelv 1905. 464). (*János* nevű *szolga* németül: *ein diener namens Johann*).

Vogul. *akw' nurpā sāt put* 'egy akasztóíves hét üst' (UF. XI. 56); *akw' la'ilēp saw sarkä* 'egy lábú sok csésze' (VNGy. IV. 67); *χūrēm puηkpä ānt-juχēr* 'három fejű szarubunkós nyíl' (uo. IV. 174); *lqu laηχansēp sun-kēm* 'tíz csengőjű szánacs-kám' (uo. IV. 8); *lqu tulāp kit kātne* 'tíz ujjas két kezembe' (uo. IV. 124); *sāt χārpä χār-vānt χānte'it* 'hét jávorbikából álló [hét j. bikájú] bika-csordát találnak' (uo. IV. 181); *sāt lūpā lū-jewēr* 'hét lóból álló lóménés' (uo. IV. 147); *jāmes pāηkēη jāni tūpēm* 'szép fejű nagy evezőm' (uo. IV. 83); *jāmes jāηēη nē* 'jó atyájú nő' (uo. III. 407); *tāl ōtpä kwālēη nē* 'őszhajú házi asszony' (UF. XI. 139); *nāltt turpā turin rāηχ* 'éles hangú hangos kiáltás' (uo. XI. 56); *nār lōptāη jāmes lāηχ* 'zöld levelű szép út' (VNGy. III. 240); *voikēn vitēp tēpiη Ās* 'fehér vizű táplálékos Ob' (uo. III. 496); *sēmēl luwiη χu-mitān nāwēlawēm* 'fekete lovas ember üldöz engem' (uo. III. 153); *am sēmēl kērpä nāliη ālēm* 'fekete vasú nyilas tegzem' (uo. IV. 124); *kasm talēχpā jāmes porī* 'sárga fejű szép fűszár' (uo. IV. 12); *vīr pujpā tawri āηkwēl* 'vörös farú rothadt fatörzsöt' (uo. IV. 129); *manēr nampā jelpiη Ās-mēsikwēn ti nēileu* 'micsoda nevű szent Ob-fokhoz érkezünk most' (uo. II. 31); *manā nampā namīη jākwēn nēilāsēm* 'minő nevű neves folyóhoz érkeztem' (uo. III. 241); *χātēl-χansāp sāt luwiη kwol* 'naphímes hét lovú istálló' (uo. I. 38); *nor-qsmāp, tāl-qsmāp χūrēm kwol* 'gerenda vánkósú, túlevél vánkósú három ház' (uo. III. 316); *nir āntpā χūrēm uj* 'vesszőszarvú három állat' (uo. IV. 36); *japāk ke'inpā varīη ātērne tūwēm* 'egy selyem-

gombos hatalmas úr jön be hozzám' (uo. IV. 126); *jarmak pānsip xqjim uj jorne* 'selyem farkú him madár módjára' (uo. IV. 119); *sorñi-sařip jqmēs xq̄tēl* 'aransugarú szép nap' (UF. XI. 44); *sorni xūrēp sāt vārtāk* 'arany szélű hét szőnyeg' (uo. III. 62); *sarñi sqwpā xāl lūli* 'arany bimbójú nyirfa áll' (uo. IV. 229); *kēr xqsnāp jaut* 'vasrugójú íj' (uo. IV. 230); *kēr simpā vařin pisūlet* 'vas belsejű erős puskák' (uo. IV. 123); *kēr nelmpā saw saykan* 'vas nyelvű sok harang' (uo. IV. 68).

Osztják. *kāt oxpi mēŋ'k'* 'kétfejű erdei manó' (PÁPAY, Nyelvt. 54); *kāt vanmap kēdēŋ ār kulā* 'den zahlreichen, mit armen versehenen teufeln mit zwei gesichtern' (PATK. 82); *xōlām ūs̄spi ūs̄zēŋ keulamən* 'három nyílású nyílásos köveink' (PÁPAY, Nyelvt. 132); *lābət nālmvp tārən tut* 'hét nyelvű pusztító tűz' (ONGy. 40); *joŋ-nēŋpe ēva kēgām* 'ein haufen von zehn frauen' (PATK. 98); *sq̄t laupi lawēŋ jiter* 'száz lovú lovas ménés' (ONGy. 225); *sq̄t vetjan xoīpi lal* 'százötven emberből álló had' (uo. 237); *uēs̄sāt xuībi ūas* 'ötszáz emberes város' (PÁPAY, Nyelvt. 127). — *ai sēm̄bi iēm lvr̄ārən* 'kis szemű jó páncézlod' (uo. 136); *ai nālməβ iēm ūai* 'kis nyelvű jó állat' (uo. 128); *nāūi toxləβ ār sořa ūellət* 'fehér tollú sok foglyot fognak' (uo. 137); *nāūi lauwēŋ xoī* 'fehér lovas ember' (uo. 54); *noj vosnēŋ jōřol tər̄vl* 'posztó vánkösű kedves fészek' (ONGy. 249); *jux nalpinaləŋ sar* 'fanyelű nyeles ásó' (uo. 34); *keu-xādəŋ pōřəl* 'kőházas falu' (PÁPAY, Nyelvt. 164); *kart-nurpe nurēŋ put* 'ein kessel mit einem eisernen griffe' (PATK. 48); *sarñi siŋpi siŋəŋ āntəp* 'aranyos hajlatú bölcső' (ONGy. 153); *tōret-kurpē pešēŋ jux* 'die ästigen, den kranichbeinen ähnlichen hölzer' (PATK. 44); *nēŋ-semape āret xoi* 'die zahlreichen männer mit einem weiberantlitze' (uo. 200).

Votják. *so odig-siñmo murt pirem* 'der einäugige mensch trat ein' (WICHM. II. 63); *das̄kik-kortšogo sapegen liktim* 'wir kamen mit stiefeln, deren absätze mit zwölf nägeln versehen waren' (uo. I. 10); *das-kik jirjem kabanjostā šotisalid-kā* '12 fejű asztagaidat vajha adnád' (MUNK. Votj. 163); *nildon bastiriko kabanmī milam van* 'negyven gyűrűs asztagunk van nekünk' (uo. 260); *kuš mējēgo*

murt 'hosszú bajuszú férfi' (uo. 92); *vož jiro-no zumdäsü* 'zöld fejű gyűrűm' (uo. 197); *kěčo d'alo valä val* 'tarka sörényű lovam vala' (uo. 204); *zék-šuro oš-pižen* 'einen ochen mit grossen hörnern' (WICHM. I. 156); *tuj žirijo sinän sinäsko* 'bádogsarkú fésűvel fésülöm' (MUNK. Votj. 224); *so tuj-nido angilskoj sabläzä malpam* 'a réznyelű angol szabljáját gondolta' (uo. 62); *azves dagažo vāu kuue* 'man braucht ein pferd mit silbernen hufeisen' (WICHM. II. 80); *azves vižijem korkajos* 'ezüst padlójú házak' (MUNK. Votj. 201); *tañ azves piñiem, zarni goniem oš-pi šotiskom* 'so geben wir einen mit silbernen zähnen, mit goldenen haaren versehenen jungen ochen' (WICHM. I. 149); *zarni-liso pužimäz adži* 'arany levelű fenyőt láttam' (MUNK. Votj. 263); *zarni-burdo dušäs* 'arany szárnyú ölyv' (uo. 177); *Urdo-gurt nēmo gurtēn* 'U. g. nevű faluban' (uo. 95); *vačkala dirja Inmarlän Noj nimo jaraton adamijez vilām* 'hajdani időben I.-nak Noe nevű kedves embere volt' (uo. 50).

Zürjén. *sađ-jura mort* 'józan fejű ember' (NyK. XV. 418); *čöskid jöla enöj* 'meine mutter du mit der süssen milch' (LYTK. 43); *eziš pazja pivšanin* 'in einer badestube, deren fugen von silber sind' (uo. 54); *zarni nica pivšanin* 'in einer badestube, deren moos von gold ist' (uo.); *irgön gorja pivšanin* 'in einer badestube, deren ofen von kupfer ist' (uo.); *una-taj meöj, koñöröj eziš kicja peltö södmödi* 'oftmals habe ich, die armselige, deine mit silbernen ohrringen versehenen ohren geschwärzt' (uo. 44).

Mordvin. *tiñenk alstiñ šisem ijese buka* 'euch habe ich einen siebenjährigen ochen versprochen' (PAAS. II. 1); *koto-praso guj* 'eine sechsköpfige schlange' (uo. II. 88); *muško pulo kšiñ ajgor* 'ein eiserner hengst mit einem schweif von werg' (uo. II. 46); *moñ čevle sedej avinēm* 'du mein mütterchen mit weichem herzen' (uo. I. 206).

Cseremisiz. *) *nel pusakán súrtoškə tölən-puro-mégyə* 'nachdem wir in das haus mit vier ecken zurückgekehrt sind' (PORK. 19); *kuð-tormakan tumešəžə* 'die eiche mit sechs zweigen' (uo. 35); *kandaš-püan ter toleš* 'ein schlitten mit

*) -an képző, vö. BEKE, Cseremisiz nyt. 122. l.

acht ständern fährt heran' (uo. 50); *motor üderžə in dəs-šöran luβəšəm žodeš* 'die schöne braut hat eine peitsche mit neun säumen nötig' (uo. 49); *luat-kək šüðəšan peč-kežə* 'die tonne mit zwölf reifen' (uo. 36); *užar šeran šüšeržə* 'zöld gyöngyű nyakdisz' (WICHM. Cser. 236); *šara šindžan os motoržəm* 'a világosbarna szemű fehér szép leányt' (uo. 230); *joškar jolan kōrərtšənzə* 'a piros lábú galamb' (uo. 222); *ola-tupan ola korakšə* 'die krähe mit buntem rücken' (PORK. 56); *kārər-βurdán sorlám βač ümbák peštén miená* 'wir nehmen die sichel mit krummem stiel auf die schulter und schneiden' (uo. 21); *βəčkəž-žolan čarlangəžə* 'der storch mit dünnen beinen' (uo. 56); *čəβər-βujan šudəžə molan kuana* 'worüber freut sich das gras mit zierlicher spitze' (PORK. 55); *laštra-počan uržə* 'das eichhorn mit buschigem schwanze' (uo. 52); *βāžək počšən βarzeggəžə* 'a villafarkú fecske' (WICHM. Cser. 222); *činžə-šulδran kuku šinžalə* 'setzt ein kukuk sich mit silberflügeln' (PORK. 34); *toi-šüðəšan kōraγəzo* 'der grosse humpen mit ehernen reifen' (uo. 47); *porsən-kəlan aršašəžəm* 'die perlenschnur mit seidenem bande' (uo. 54); *ši-βujan tará* 'ein widder mit silbernem kopfe' (uo. 27); *šörtńö βujan ši šörγəš* 'ein silberner ring mit goldener fassung' (GEN. 73); *šüstə-βujan alaša* 'der wallach mit dem lederzaume' (PORK. 36); *šüšpək-neran šem alašam* 'mein schwarzer wallach mit dem schnabel der nachtigall' (uo. 54).

Már az imént ismertetett szerkezeteknek sajátos — a megfelelő indogermán szerkezetektől elütő — volta szembeszökő. De ha az előbbi kapcsolatok némelyikét ki tudja egy-egy indg. nyelv összetett melléknévvel is fejezni, és nem kell praepositíós fordulathoz folyamodnia (*langbärtig, grauhaarig, rosenwangig*); az olyan esetekben azonban, a mikor az ilyen fgr. összetett melléknév első tagja képzett szó, vagy már maga is összetett szó, akkor az indogermán nyelvek (még a német is) mindig praepositíós szerkezetet alkalmaznak és így a jelző a jelzett szó után következik.

Magyar. *Oh ayotatus lelkew atyamffiyay* (Érdy-k. 394); *Krisztus töredelmes szíü embernek jelennen leszön isteni vigasztalással* (TOLDY, RMPass. 83); *jeles kedvő népek* akkor elhullának

(RMK. II. 34); *tejes szájú gyermekek* (Pécsy. Fel. 12); az orgona *lyukas száru bordákból áll* (Com. Jan. 169); *karikas fogatoju réz fazéc* (Prág. Serk. 708); az tésztát szárazd meg csatornás szabású *kerekded kályhában* (RADV. Szak. 266); az *lustos szájú gaz asszonyok* (Mon. Irók, XI. 438); *cafrangos lovú-vitéz* (C.); ama *hegyes-elméjű és nyughatatlan emberek* (LASKAI, Lips. 146); bánat úgy hordoz mint *erős szájú ló* (ZRINYI, A. Sir. 184); *teies zayu iffiak leanizók* (Vás. Can. Cath. 582); a ki hosszsú utat akar gyalog járni *hármass talpú sarukat* vészen (ILLY. Préd. I. 613); *fertelmes ajaku nép között lakom* (uo. I. 251); *nemeslelkű agg* (SZD. Mvir. 79); *vagyon kisebb nemű saskeselyű is* (MISK. VKert 292b); tallóját is fújja az *kásának az égett szájú ember* (BERCS. Lev. 664); *fogyatkozó vagy alkoholmatlan tagú ökröt* vagy juhót ne áldozzatoc az wrnac (KÁR. Bibl. I. 109b); *egy pólturáni szelességű ostyácska* (Pós. Igazs. I. 481). — *Egy maisbul csinált hüvelyű szablya* (RADV. Csal. II. 177); három boglárú, merő *mayczal vert hüvelyű ezüstös szablya* (uo. II. 119); a *középszerű értelmű ember* (FAL. NE. 373); *sas szaggatta képű ember* (MTsz., Kecskemét).

Vogul. *sarnij lūptap χāl' tēlēs* 'aranyos levelű nyírfa termett' (VNGy. I. 38); *sarnij tqwlep, sarnij p̄ñsɪp sāt kukkuk* 'aranyos szárnyú, aranyos farkú hét kakukmadár' (uo. I. 39); *sgrnɪj alāp kit nārä ti masi* 'aranyos fejbőrű két bocskort ölt im fel' (uo. III. 3); *pākwiɪj sɪspä sāt vōrēn* 'czirbolyatobzós hátú hét erdőd' (UF. XI. 82); *kēriɪj sūppä j̄q̄mēs ujim* 'zabolás szájú jeles állatom' (VNGy. IV. 131); *luwiɪj puɲkēp j̄ānī χul* 'csontos fejű nagy hal' (uo. III. 500); *na'iriɪj sɪspä j̄q̄mēs uj* 'nyerges hátú szép állat' (uo. IV. 86); *χāɲχiɪj vātāp saw tūr* 'kákás partú sok tó' (uo. III. 205); *χansāɲ porχāɲ saw χum joɲtē'it* 'a díszes gubájú sok férfi ide jön' (uo. IV. 70); *χansāɲ puɲkēp saw uj* 'díszes (tarka) fejű sok állat' (uo. III. 368); *χūntiɪj sɪspä χūrem χum* 'batyus hátú három férfi' (uo. III. 97); *jirēɲ ma'ilpā akw s̄isēsēn* 'áldozatos mellű egy magzatocskád' (UF. XI. 44); *mosiɲ kaχrēp χumitā χāntē'in* 'ha bűnös keblű férfit találász' (VNGy. III. 53); *vorɪɲ kāt̄pā nūrem-uj āri-kwē* 'erőszakos kezű réti állat leányka' (uo. III. 1); *va'ital kātēp p̄iɲēm* 'erőtlen kezű fiam' (uo. I. 139); *sām̄tal*

kātēp saw χumikēm 'erőtlen kezű sok emberkém' (uo. II. 37); *qstal ma'ilēp saw śisēm* 'erőtlen mellű sok magzatom' (uo. II. 37); *mostal kaχrēp χumitā-ke χante'in* 'habüntelen keblű férfit találász' (uo. III. 50); *samēm puηkēp saw Ās χumim* 'nyírott fejű sok obvidéki férfiám' (uo. IV. 76); *tošēm ańtpā lou sāir* 'kiszáradt szarvú tíz tehén' (uo. IV. 128).

nār jiw sispā sisin nāl 'zöld fa hátú háta csapda' (uo. III. 87); *χāl-jiw kispā kisin apān* 'nyírfa abroncsú abroncsos bölcsőbe' (uo. III. 315); *lām-jiw sitpā sitin apān* 'zelniczefa hajtású hajtásos bölcsőbe' (uo. IV. 28); *tūr-uj tqulēp tqulin nālēl* 'turuj-sas-szárnyű szárnyas nyíllal' (uo. III. 451); *kēlp oχsēr tōrpā χum* 'vörös rókaprémes ember' (UF. XI. 53); *voikēn tūr supin χum* 'fehér vászon ingű ember' (VNGy. IV. 170); *ti kasm jārmak salmin* *saγā* 'ezen sárga selyem szálas hajfűrtjét' (uo. IV. 34); *kwośēr-sis χansān vājārem* 'csikos evethát díszítésű botosaim' (uo. IV. 79); *sēmēl uj-sq w saχwin ta'ilā masēs* 'fekete nyusztbörgalléros subáját felöltötte' (uo. II. 119); *noχs-sq w-χūrp-kēntin-aki* 'nyusztbőr karimás sapkájú dédapuska' (uo. III. 305); *sāt-pis-kēr-tumanēn kwol* 'hét-szeres vaslakatú ház' (UF. XI. 70).

Osztják. *muwēn χonpi jenk-vēsi* 'a földes gyomrú vízi szörnyeteg' (ONGy. 182); *nūlmēn ēlpi χos iķi* 'sebes testű húsz öreg' (uo. 14); *jākartēn lāηvpi nōrēm-χār* 'villás patájú réti rénbika' (uo. 109); *vurēn χōnpi ār sūn-sen* 'véres hasú sok balhád' (uo. 44); *χāmlēn kuspi kat jēli* 'horgas karmú két jeli' (uo. 37); *kewēn sēmpī lābat viχli* 'a köves szemű hét vichli' (uo. 31); *punēn sēmpī ont-loyχ-poχ* 'szőrös szemű erdei bálvány fiú' (uo. 248); *louēn oχpi ār sōχ* 'csontos fejű sok tokhal' (PÁPAY, Nyelvt. 130); *χanžāη χonēβ ās-lōn'di ār pugēt* 'a tarka hasú obi lúd sok falkája' (uo. 128); *ēva ōmast vōjēn-ūχpe tus pe-sana* 'eine jungfrau sitzt am schönen, mit tierköpfen geschmückten tische' (PARK. 170); *sorñin pūnēp man tavem* 'mein goldhaariges ross' (uo. 104); *tāχraη-ētpe vēt χoi* 'fünf mann mit bepanzertem leibe' (uo. 84); *poχtēn tutpe ār āmp* 'die zahlreichen hunde mit kotigen rachen' (uo. 86);

jāgarsey-puip ēne rōttat 'ihre grossen boote mit dem gegabelten hinterstevén' (uo. 20); *tūrum estem saitey pundape kart-jēvrena ādēmdājeu* 'ein von gott herabgelassener eiserner wolf mit bereiften seiten wird uns in die flucht jagen' (uo. 88); *tōχtēy-kurpe jim vōjet* 'schöne tiere mit beflügeln beinen' (uo. 30); *χišəm vešpi kat jēli* 'penészes arezú két jeli' (ONGy. 37); *mošli ontrep χoil* 'büntelen keblű férfi' (uo. 229); *veili jqšpi ar χoil* 'erőtlen kezű sok embere' (uo. 122); *vusli patvp nor-jəygal* 'lyukatlan fenekű füles nyírhéj kosár' (uo. 166); *tam pqtla jeykpi jēməy sārəs* 'ez a be nem fagyó vizű szentséges tenger' (uo. 109).

ār āi-eupe ēvēy voš 'die stadt von vielen kleinen mädchen' (ПАТК. 92); *χūdem sūrt pēdatta-kablukop nīr* 'schuhe mit drei spannen hohen absätzen' (uo. 140); *toχləy uai χanžəy χàβ* 'szárnyas állat rajzos csónak' (PÁPAY, Nyelvt. 132); *jeyk-veši šiyšvp v^uqš* 'vízi szörnyeteges sánczú város' (ONGy. 123); *šəl-kewi pitrvp v^uqš* 'kavicsos párkányú város' (uo. 119); *šēl-ox venžəy ār Sqrnəl elti* 'tisza ezüst ábrázatú sok Aranyosa közül' (uo. 274); *χatl-laykər sewəy ləu* 'naphím sörényes ló' (uo. 269); *χū-jila-palvp-ort* 'messze halló fülű fejedelemlhős' (uo. 108); *kāri nayk-kār punapi laj sokor* 'kérges vörösfenyő kérge szőrű alvilági sókor-hal' (uo. 38).

Votják. *biräktäm vuo purtijäti potko* 'a forró vizű katlanon keresztül jövök ki' (MUNK. Votj. 73); *koškē, ton kešaskäm dišo-kuto čort-pi* 'eredj, te rongyos ruhájú ördög-fi' (uo. 89); *ullañ koškiš oro vuāz* 'a lefelé folyó medrű víz' (uo. 178); *šəd šin-dorjem, šəd kačjem niljos van* 'fekete szempillájú, fekete szemöldökű lányok vannak' (uo. 241); *so tijn kwiñ pilaskiš, tuž čeber, zarñi-jir-šio niljosiz adžäm* 'ebben a tóban három fürdő nagyon szép aranyhajú leányt talált' (uo. 69); *təl-vuko-burd-kađ burdo tilo-burdojos* 'szélmalom szárnyához hasonló szárnyú madarak' (uo. 52).

E fejtegetés tanulságait összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a jelzős főnévnek jelzőül alkalmazása a fgr. nyelvek ősi sajátossága; a *keze aszott, fele más-féle* jelzőül használt kapcsolatok is így foghatók fel. A *nagy hangú, erős kezű ember*-fajta szerkezet csak későbbi fejlődés. A votják nyelv még egyazon kifejezésen mutatja mind a három kapcsolási módot: *kös ki murt* 'aszú kéz ember'; *ki kösekte murt* 'kéz aszott ember'; *kösekte kio murt* 'aszott kezű ember' (WIEDEMANN, Wotj. Gramm. 265).

IX.

Az eddigiekben a finnugor nyelvek főnévi jelzős szerkezeiteiről volt szó, az utolsó fejezetben pedig a főnévi jelzős szerkezetből fejlődött összetett melléknévi jelzőt tárgyaltuk. E szerkezetek egyéb finnugor sajátosságai mellett rámutattunk arra, hogy a magyarban és a rokon nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót; az indg. nyelvekkel való összevetésből kitetszett, hogy ez a magától értetődőnek látszó tétel tulajdonképpen a fgr. egyszerű mondat legjellemzőbb sajátosságait foglalja magában.

Ebben a fejezetben a határozónak jelzői szerepéről lesz szó. Ha megint az indg. nyelvekhez fordulunk, újra csak azt tapasztaljuk, hogy az ilyen indg. jelzőül szolgáló határozók mindig követik a jelzett szavukat; a magyarban és rokonaiiban az ilyen fajta jelző is előtte áll a jelzett szavának. De hogy a határozó jelzői szerepét betölthesse, az ugor nyelvek a határozót melléknévi természetűvé változtatják olyformán, hogy a létige participium præsensével (*való, levő*) fűzik a határozót a jelzett szavához: *Noe ideiben valo nepec* (MEL. Sz. Ján. 112): németül: *die menschen aus Noe's zeit. A testében való sebök* (TOLDY, RMPass. 125): francziául: *les blessures sur son corps*.

Bőséges anyaggyűjteményünk közlésével kapcsolatban lesz alkalmunk rámutatni, hogyan szorul mind kisebb térre ez az ősi szerkezet, hogyan hagyja el nyelvünk mind sűrűbben a *való, levő* igenevet, vagy helyettesíti más nyelvi eszközzel. De bár-hogyan fogy is az ilyen participios kapcsolatok, örökre megmarad a nyoma a magyar szókincsben, melynek egész sereg szava ilyen jelzős szerkezetből szakadt ki és állandósult külön szónak: a *fülbe való* (függő), *nyakra való* (kendő) és társaik,

melyeknek párját hiába keresnők az indg. nyelvekben, ennek az ősi mondatbeli viszonyoknak a hirdetői. Sok melléknévvé vált határozó is az ilyen szerkezetből való kiszakadásának köszönheti a jelentésváltozást.

Az itt következőkben összeállítom az e kérdésre vonatkozó magyar nyelvi anyagot; még pedig először a rago s, azután a névutós határozók jelzői használatát tárgyalom. Végül a határozószók ilyen mondatbeli szerepét ismertetem.

A) Ragokkal: *-ben, -ből, -be*: *Taborban valo noszolia fa labak* (OL. UC. 101/3); *kapu sarkaban valo vas cziap* (uo. 2/34); az felyül megirt vármegyékben való jószágom (Tört. Tár Új f. XII. 595); *Ázsiában való zsidók* bizonságim (RMK. IV. 193); *vala két esztendő ő mulatságának, Efészusban való nagy sok csudájának* (uo. IV. 185); *nagyságod énnekem az erdélyi hadban való szolgálatomért maradot* *vala adóssá száz magyar forintal* (Tört. Tár Új f. XII. 547); *házában való öreg népec* 'seniores domus eius' (MA. Bibl. I. 287); a *Deresben való kegyetlen megkinoztatás után kipaczalottassék* (Kiskúnhal. I.); *három szakasztban valo barom olak* (OL. UC. 3/32); *Laszlo kiraly az tatar nemzetet szembevalo viadallal* (aperto Marte) meg ronta (Ver. Verb. 230); *mind ez időben való gyetrelmődnek érdemének miatta* (TOLDY, RMPass. 103); *hozattunk ajándékban való tollakat* (Mon. TME. I. 20); *heaban valo beszéd* (FÉL. Tan. Előb.). — *Micsoda várasból való ember volna* (RMK. IV. 192); *ragadának némely Cirenosból való Simont* (TOLDY, RMPass. 45); a tiltot fanak *győmőlchyeből való etelert* (FRANK. Haszn. K. 29); *Isten az mi szabadítónk és gonoszból való kimentőnk* (BAL. Cs. Isk. 254).

-n, -ra, -ről: *Mind ez világon való népek között* (RMK. IV. 58); *hegyen való város* 'civitas supra montem posita' (HELT. UT. A₈); az edgy szarvu a *félen való helyeken* el-rejtett pusztákat és kietleneket lakja (Com. Jan. 37); örült a szüvesség a *szép hejjeken való szabad járásnak* (KRIZA, Vadr. 414); *mellyeken való kőssöntyűjőket* az tanácsnac attác (Prág. Serk. 447); *othon-való vesztég-létel* (Hall. Paizs. 357); az Ekklesiának a *Parochián való ingó-bingó vagyónkái* (Can. Vis. 210); *hazaknak Padgian valo szaru fak* (OL. UC. 2/34); *ortcán-való fakadék, bibirtsó* (PPL.); egyebet ne fogagygyon el, csak az *ördög ujján lévő gyűrűt* (Népk. Gy. IX. 168); de már nagyon rossz volt neki a kénytelen

kelletlen *hason való fekvés* (uo. IX. 160); *az nem helyén való ió akaratis* gyakran árt (DECSI, Adag. 52); *a dolgokon való felső uralkodás* (ILLY. Préd. 55); *az öregbiket Komáromban adtam jó renden való főembernek* (MA. NLI. 254); *magán való házban viteték* (Pœnit. 28); *magán-~~való~~ életet elt* (ZVON. Post. I. 375); *hon ualó hadak* (DECSI, Sall. C. 4); *hon való ellenség* (DECSI, Adag. 295). — *Vala kedeg felötte rája-~~való~~ irás*, görög, es deak, es zsidó betökkal (TOLDY, RMPass. 47); *az gyakorta házra való menésből en egy nap semmi jót nem várok* (Tört. Tár Új f. XII. 549); *kézre való arany pereczek* (uo. XII. 595); *három niakra walo bilinchek* (OL. UC. 2/31); *neg ymegre walo arañas zel hym* (OL. Nád. 49); *hinthora való czat szy* (OL. UC. 101/3); *egy lóra való arany nyakba vető* (Tört. Tár Új f. XII. 598); *hwzon hath kys asztalra walo kezkenöchke* (OL. Nád. 49); *mentere való zederyes zaras gombot* (uo. 40); *korongra való vas karika* (OL. L. 3. 17/29); *egy ágyra való ezüst csipkés király szín kamuka suporlát* (KÁR. Okl. IV. 463); *vtra való patika gyertyath* (OL. Nád. 48); *zekerre való czeh oldal* (OL. UC. 101/3); *egy oltharöltözöre walo kanafos ruha* (OL. Nád. 48); *teszta mű sütesre való mazos kemencze* (OL. UC. 2/34); *méltatlan szemre való hányásokat hallottam* (KÁR. Bibl. I. 480); *a más gyalázása, szemre való fel hányása*. 'opprobrium' (Com. Jan. 184); *oh veszedelmes nagyra való vágyás* (Lép. P. Tük. I. 114); *a nagyra való vágyása ismét uralkodni kezd benne* (MIK. Mul. N. 193). — *Az varnak nap enyzetrul való fala* (Lev. Tár I. 264); *az Széchy jószágról való nép Bérben együtt vannak Ányos Boldisárral* (Tört. Tár Új f. XII. 542); *vége vagyon ez Krisztus kénjáról való elmélködésnek avagy gondolatnak* (TOLDY, RMPass. 156).

-nek: *Egh dolmanak ualó uörös haytot es stametot* (OL. Nád. 40); *ég nadragnak való posztot* (uo. 41); *vöttünk patkónak való két szál sing vasat* (Mon. TME. I. 98); *a kemenczének való téglát kiküldöm* (RÁKGY. Lev. 351); *siuegnek való toppel barsont* (OL. Nád. 40); *hayfonyonak walo zederyes selmet* (uo. 40); *vagyon egy gyermeknek való pogány-pénzes pártaövecske* (Kass. Ötv. Tört. 222); *egy gerendának való fenyőfa* (Gazd. Tört. I. 93); *maghnak való giartatlan buza* (OL. UC. 106/3); *feier cziponak való deszkabul czinalt szakazto tabla* (uo. 101/3); *hordo feneknek es dugaknak való gialuk* (uo. 101/3); *magyar lónak való rendes*

zablya (Gazd. Tört. III. 354); *uöttem fyrnek ualo taskat* kétöt (OL. Nád. 49); *warro assonyallatnak walo sersam* (uo. 48); *egi rosa wyznek walo iwegh* (OL. L. III. 16, 17).

-ig: *Eztendég való vizkinir-böjt* (TOLDY, RMPass. 69); *eddig való beszédűnc* (MA. Scult. 288); *im elmégyek országomból, eddig való hajlékomból* (THALY, Adal. II. 322); *sokáig való járás* után beértek egy erdőbe (Népk. Gy. IX. 3); *istenem, istenem, de megvertél engem szerencsétlen társsal, holtig való gyászszal* (uo. I. 192); *tizen négy napig való menyegzői lakodalmat* szerze nékic (KÁR. Bibl. I. 483); vagy *húszig való bialokat* hajtottak (MIK. Tör. L. 93).

-n (módhat.): *Ty kyk kővettek enghemet az wyonnan való zyleteesben* (Jord.-k. 415); *az ő ékessen való szollásánac mestersege* szerint (ZVON. Post. I. 1); *titkon való uerembe ű magat el reite* (Virg.-k. 26); *halálnak méltán való jegyét* nem lelhetik vala (TOLDY, RMPass. 102); *a szentségeknek igazán való osztogatása* (RMK. V. 219); *zönetlen ígekezic sokepen való keserteteknec haborgatasaul* (Vitk.-k. 67).

Inni való: *Az szolgaknak innha ualo penzt* (OL. Nád. 40); *az reuezeknek innok ualo penzt* (uo. 41); *Tela wlgo Warrany walo waznatt* (OL. D. 26124); *varsakath es hal fogny walo hogokath* (OL. Nád. 40); *abarlani walo thekeno* (OL. L. III. 16, 17); *sait tartani walo rach* (OL. UC. 78/7); *allas keoteozny walo geoplwth wettem 30 zalat* (OL. Nád. 40); *feyny walo setereketh* (uo. 49); *belleni ualo slejt poztot* (uo. 42); *tudni való dolog* 'sciendum est' (Ver. Verb. 107); *csak hogy vegyem én fel halni való gunyám* (Népk. Gy. I. 229).

Egyéb ragokkal és határozó szókkal: *Tekencz engöm zent zömdöwel, zyweenth walo zerelmedwel* (Czech-k. 33); *vala Elimeleh ferfionac verént való rokona* (Bécsi-k. 3); *szán szándékkal ilyen nyilván való gonosságot mieltet* (Tört. Tár Új f. XII 544); *orozva való szerelem* (PPBl.); *egywt való kezések* 'con-sponsors' (C.); *együtt való munkálkodás* (ILLY. Préd. I. 164); *értessen gyakorta való hírekkel* (Tört. Tár Új f. I. 296); *ollan lők mikent haz heian égedől való vereb* (Döbr.-k. 179); *az en attyamfyay, ky budosnak tauolualo helyekben* (Ehr.-k. 114); *halgassatok tawolyvaló neepek* (Érdy-k. 342); *ha itt Kismartonban, vagy közel való jószágomban talállok kimulni ez árnyék*

világból (Tört. Tár Új f. XII. 601); kívántam volna, hogy az menyegzőre ott lehettem volna, de az *messze való létel* nem engedte (Lev. Tár II. 71). — *It ualo Uarosi Ember* (MJogt. Eml. I. 38); az *idevaló kiskalmároktól és borsolóktól* (Gazd. Tört. VII. 89); itt várakozzál addig, míg módod lesz az *idevaló jöve- telben* (Hall. HHist. III. 121); Váradon az *odavaló püspök* meg- égettette (Bod. Előb. 4); az *oda fel való jószágomnak* harmadát (Tört. Tár Új f. XII. 594); ujonnan kértük német császártul minden *oda ki való jószágunkat* (uo. 595); az az *ott való kastéj* az ő apjáé vót (KRIZA, Vadr. 419).

B) *Névu tók kal*: *Föld alatt való pinczékben* laknac vala (Com. Jan. 102); kelt *Plescovia alatt való táborban* (Szék. Okl. V. 129); hozzanak énnekem Bán uram pecsété és keze írása *alatt való menedéket* (Tört. Tár Új f. XII. 539); olyan az *alatta- való nép*, minémü a' király (PÁZM. Préd. 186); *wankos hy ala walo thafota* (OL. Nád. 49); nem találtam *alám való paripát*, elloptam a komiszárus pej lovát (Népk. Gy. I. 227).

In terra *Serdyafeluthualofeld vocata* (Muz.); *virag kert felet ualo Toroniban* Vagion borsso Cub: 2 (OL. UC. 15/9); *asztal felett való beszédek* (MISK. V. kert. 341); természeti és természet felettvaló vég (ILLY. Préd. II. 255); az oltárnac észac *felől való oldala* 'latus altaris, quod rescipit ad aquilonem' (KÁR. Bibl. I. 88); kikben bennec uagyon az *isten felől való tudatlanság* 'in quibus non subest scientia dei' (uo. 643); az *jobb felől való gyülekezetödben* vígy (TOLDY, RMPass. 134).

A *Förtön túl való szentegyház* épületi (Tört. Tár Új f. XII. 602); az császár az *tengören túl való basákat* . . . kibocsátta (uo. 560); nehezen hiszem, hogy az *Vágon túl való földet* megtart- hassuk (BERCS. Lev. 596); az *dunántulvaló operatiókat* Daniel uram maga is igen tetszőképpen jóváhatta (uo. 527).

Az *maior szoba előtt ualo pituarban* (OL. UC. 101/3); a világ előtt való *színes maga viselés* (FAL. UE. 362); az *hosweth ynnepeenek elette való napon* 'ante diem festum Paschæ' (Jord.-k. 365); a *kimenetel előtt való étszakán* (ILLY. Préd. II. 2). — Ez levél költ Lukafalyába Szent Bertalan nap után való Pénteken (Tört. Tár Új f. XII. 542).

Keonyeökleö fak nélkül való folyoso (OL. UC. 14/43); *maz nélkül való fazek* (uo. 2/34); bé-rekedés és horut lészen a mód

nélkül való kiáltástol (Com. Jan. 52); *makula nélkül való Szüz Mária* (Tört. Tár Új f. XII. 600); *tövis nélkül való rosak* (ILLY. Préd. II. 258); *vysz nekül való földyhőknek* neuzte (Mon. Apol. 346); *a dolog nélkül való létel* igen nagy dolog (Mik. Tör. Lev. 202).

Az ew veer zerent valo neenye (Érdy-k. 419); *mert fölül-múl ez szentséges gondolat minden egyeb test szerint való jó dolgokat* (TOLDY, RMPass. 68); *termezet zerent valo allat* (Dom.-k. 155); *avag törvény szerint valo idejűek* avag időtlenek (Ver. Verb. 182); *az rend szerint valo sido doctorok* (Eszt. T. Ig. Any. 94); *megengedvén mások a paradicsomnak valóság szerint való lételét* (MOLN. IÉpül. 8).

Ez a bő magyar példagyűjtemény, a melyet a végtelenségig lehetne szaporítani, nyelvünknek olyan sajátosságát mutatja, a melynek megfelelőjét a vogulban és osztjákban is megtalálhatjuk:

Vogul.*) *sāpākēl ālnē jāmēs la'ilēl* 'csizmával való jó lábbal' (VNGy. IV. 62); *nakiŋ vajil ālnē kwolān* 'bűnszerző harisnyával levő házában' (uo. IV. 177); *Polēm-tumēn vātāt ālnē jelpiŋ mātāt* 'a Polem folyó tava partján levő szent helyen' (uo. I. 37); *mir-kūšeji' ālnē xum* 'nép gazdájával levő ember' (uo. IV. 337); *mōt vārmālēl ālnē nē* 'más állapotban (dologgal) levő nő' (uo. IV. 405); *khoro-pāxt ālnē kharpēnēt* 'a szélén álló ligettel együtt' (uo. IV. 408); *tī mā ālnē nēŋ vitēn, tī mā ālnē xumiŋ vitēn* 'a földön levő nős vízre, e földön levő férfias vízre' (uo. I. 54); *kit-pis ālpä xasäp-pāl* 'kétfelé való szobarekesz' (uo. IV. 235); *tī pūškä-kiwērt ālnē vitēl ajtālŋ* 'ebben a hordóban levő vízzel itasd' (uo. I. 69); *jolēn ālpä la'ilēŋ pupi'* 'lent lévő lábas istenke' (UF. XI. 69); *jūwlē ālnē tāniŋ sipēm* 'hátrafelé való [irányuló] eres nyakam' (uo. III. 153); *jūlē ālnē kēriŋ šukēm latkati* 'hátralévő patkós cipőm alásüpped' (uo. III. 6); *tīl ālnē xātēl* 'az ezután való nap' (uo. III. 403); *xot ālnē mākānēl* 'bárhol levő kedves helyről' (uo. I. 59); *xotāl ālnē nīr-xal* 'mindenfelé levő vessző köze' (uo. III. 314); *xotāl ālnē nōxs piŋin ta ūnttuwēs*

*) A határozó néha ragtalan.

'bárhon levő nyusztfészekbe ültették őt erre' (uo. IV. 226); *χotāl q̄lnē tqw* 'bármerre levő galy' (uo. III. 447); *χotāl q̄lnē sāt sām* 'mindenfelé való hét vidék' (UF. XI. 49); *χotāl q̄lnē nājiy sāt mā-lāmtēnnēl* 'mindenfelé levő istennőcskét uraló hét világtájad felől' (uo. II. 131); *χotēm q̄lnē χātēlt* 'valamelyik (vhogyan való) napon' (uo. II. 190); *khotel q̄lēp ātāmēt* 'honnan való emberek' (uo. IV. 352); *lapā q̄lnē māt* 'közel való vidékek' (uo. II. 58).

Osztják. *χuwelta olti liṭey saχ liṭeu* 'messzire levő újjas köntösünk újja' (ONGy. 151); *joxli olti lq̄nəy sāpəl* 'hátrafelé való eres nyakkal' (uo. 20); *χanadṛiṛman oldi nēyχoi olmen* 'rejtőzködve való ember vagy' (PÁPAY, Nyelvt. 10); *χotaś olti iḱi* 'valamerre levő öreg' (ONGy. 43); *tāmē χodi oldi uai* 'ez milyen [hogyan való] állapot' (PÁPAY, Nyelvt. 87).

A határozó ragtalan: *hol tal olti χōlom eumem* 'orr-hegyre való három csókom' (ONGy. 13); *peyḱ taj olti ār kēl* 'foghegyre való sok beszéd' (uo. 23).

A jelzőül álló határozónak ez a kapcsolása módja nyomot hagyott a magyar szókinés fejlődésében is: innen szakadt ki egy sereg, immár önálló jelentéssel bíró összetett szavunk, a melyeknek a második tagja *való*; ilyen például: *fülbevaló*, *nyakravaló*, *fejrevaló* (Dunántúl: *fejkendő*), *zsebbevaló* 'zsebkendő', *ennivaló*, *útravaló*, *lábravaló*, *mellrevaló* 'pectoralis, pectorale, amiculum' (C.); *szemén való* 'a szarvasmarha betegsége' (Dunántúl); *alattvaló*, *följebbvaló*, *holvaló* 'utensilia, suppellex, vasa' (MA.): *keth* ladaban *aprolek holvalo*, *ky warro* assonyallatnak *walo sersam* (OL. Nád. 41).

Sőt ezeket az összetett szavakat nyelvünk tovább is tudja képezni és ilyen, az indg. nyelvekben elképzelhetetlen szavak keletkeznek: *alávalóság*, *jóraivalóság*, *örökkévalóság*.

A *való* igenévnek az a szerepe, hogy a jelzői határozót jelzett szavához fűzze, a nyelvtörténet folyamán — a mint később ki fogjuk mutatni — mind szűkebb körre szorul; de az a gazdag használata, a melyről régi nyelvünk tanúskodik, belevitte hajdan ezt az igenévet olyan kapcsolatokba is, a melyekben tulajdonképpen nincsen helye; csak a határozós jelzői szerkezetek analógiájából magyarázhatjuk ezeket a kapcsolatokat:

a) *Arra való nézve*: az igenévnek közelebbi meghatározója

nyelvünkben rendesen határozó: *csendesen sírva, hangosan beszélve* (de *nagy sietve* stb.); ebben az idézett régi szerkezetben pedig ott találjuk a határozó adjectiválására szolgáló *való*-t és ilyen kapcsolatot várnánk: *arra való tekintettel. Ezekre az okokra való nézve* (Lev. Tár II. 409); *arra való nézve* az németiség Ungvár alól elszállott (Mon. XXVII. 30); *arra való nézve* meg is csinálta az testamentumát (Mik. 76. l.); *kire való nézve* jobbnak tartottuk ezt a dolgot elhalasztani (TME. III. 125).*)

b) Hasonlóképpen ilyen analógiás alakulás ennek a szerkezetnek szakasztott mása: *valakihez való tartozó*: Minden *hozzá való tartozóival* egyetemben (TME. I. 109); Isten tartson meg mind Ferkóval, Annával és minden *hozzád való tartozókkal* egyetemben (Nád. Lev. 50).

c) A régen divatját multa *néhai való* kapcsolatban a *való* melléknevet fűz a jelzett szavához: *Néhai való jó Mátyás király*, sok országokat te bírál (RMK. I. 29). Éppen úgy analógia szülte ezt a szerkezetet, mint a Zala mentén járatos *mái hozott menyasszony*, *mái sült kenyér-félét* (*mai + ma hozott*).

Mármost eljutottunk a sajátos *nap lévő színöd, hó lévő testöd*-féle szerkezetekhez, a melyeket SIMONYI tárgyal;**) az eddigiekből önként következik, hogy ezeket a kapcsolatokat is analógiás alakulásoknak tartom, *nap szined, hó tested* helyett. Ugyancsak így kell magyaráznunk az ilyen ragtalan névszóval kapcsolt *való*-t a vogulban és az osztjakban; a vogulban különösen gazdag ennek az igenévnek ragtalan névszóval való kapcsolata; SIMONYI is felhoz néhány példát idézett munkájában. Az anyagnevekkel kapcsolatban mi is megemlékeztünk már egyféle használatáról.

A vogul is azon magyarázatunk mellett szól, hogy a *való* eredetileg a határozót kapcsolta a jelzett szavához; u. i. sok olyan esetben, a mikor a vogul ragtalan névszóhoz fűzi ezt az igenevet, tulajdonképpen ragtalan határozóval van dolgunk:

Tāl q̄lné pālēm 'tél[re] való ágyam' (VNGy. III. 257);
tāl q̄lné, tūw q̄lné vōj 'tél[re] való, nyár[ra] való zsír' (uo.

*) Vö. SIMONYI, MHat. II. 246 és KERTÉSZ, NyF. XXI. 22.

**) NyF. XLVII. 1.

IV. 17); *tūr-tēp ālnē šunīy kwolnē* 'tavi táplálék[kal] való házba' (uo. III. 366); *Ās-tēp ālnē jāmēs šunīl šunītilawēm* 'obi táplálék[kal] való nagy bőséggel kedveskednek nekem' (uo. III. 366); *tōnt-χum ālnē jāmēs χuril* 'vendég-ember[nek] való jó alakban' (uo. II. 151).

Sokszor fordul elő az irány, oldal jelentésű *pāl* szóval kapcsolatban; itt pleonasztikus az *ālnē* szerepe, a mint hogy az alább következő szerkezetekkel már találkoztunk is igenév nélkül: *ti pāl ālnē nājiy mān* 'ezen vidékbeli úrasszonyos földre' (uo. I. 53); *akw' pāl ālnē uj-āri-sa'ikēn* 'egyik oldalon levő állatleányi fürtöcskéjét' (uo. III. 308); *kit pāl ālnē nāliy kan tūleū* 'két felől való nyilas küzdötéren állunk' (uo. II. 191); *jāmēs pāl ālnē kāttramēm, vorti pāl ālnē k.* 'jobb oldalon levő kezecském, bal oldalon levő kezecském' (uo. III. 141).

Melléknévvvel kapcsolatban: *paspēy ālpā sāt gutā* 'villás levő hét kopját' (uo. III. 417); *vortiy ālpā tqw* 'keménységes levő galy' (uo. III. 446); *ānriy ālnē saw nekēm* 'ágyi állapotban levő sok nőcském' (uo. IV. 184); *sakwliy ālpā saw nār* 'halmos levő sok mocsár' (uo. III. 360); *munīy ālpā χasā tūw* 'izzadtságos levő hosszú nyár' (uo. III. 323); *χasliy ālpā saw nār* 'mohos levő sok láp' (uo. III. 364); *tūjtiy ālpā χasā tāl* 'havas való hosszú tél' (uo. III. 54); *mortim ālnē saw ujkwē* 'deltáji való sok madárka' (uo. I. 53).*)

Névmással, számnévvvel: *matēr ālpā matēr jānē joχte'im* 'valamiféle folyóhoz érkezem' (uo. III. 338); *matēr ālpā matēr paulnē nē'ili* 'valaminemű faluhoz jut' (uo. IV. 149); *akw' ālnē sāykiy tūw* 'egy[szer] való hőséges nyáron' (uo. III. 267).

Sokszor fűzi a *való* a tagadó képzős melléknévet a jelzett szavához: *ti χāltal ālne āri-kās* 'ez a végtelen való leányvigalom' (UF. XI. 83); *paštāl olpā jiw-ālem* 'hasadéktalan való koporsóm teteje' (uo. IV. 117); *šāntal ālnē χūrēm pasχēm* 'anyátlan való három rénborjúm' (uo. IV. 29); *nārt*

*) Az ide tartozó osztják példákat összeállította BEKE Ö. a Nyr.-ben (XL. 353, XLI. 286).

jiwtal q̄lnē ʒarä mākwät 'a hegybércznek fátlan levő tágas térségén' (uo. IV. 10); *törtal q̄lnē j̄qmēs puykēl* 'kendőtlen levő szép fejjel' (uo. III. 397). — Ez a kifejezés ugyanott előkerül igenév nélkül is: *törtal j̄qmēs puykēl* 'kendőtlen szép fejjel'; kétségtelenül ez az eredetibb szerkezet, s az igenévvel való pleonasztikus; különben is gyakoribb a vogulban az igenév nélküli szerkezet: *ʒaśtal ʒum* 'ismeretlen férfi' (uo. III. 178); *kēnttal-ke sau ʒum, t̄q̄rtal-ke sau nē* 'sapkátlan sok férfi, kendőtlen sok nő' (uo. IV. 66); *nam-tal tułätä at laple'it* 'az ő nevetlen ujját sem bírja fel-emelni' (uo. IV. 147).

A mint látjuk, a *nap levő, néhai való*-féle jelzők és rokonnyelvi megfelelőik a határozó jelzők szerkezetének analógiájára keletkeztek. Ha tehát nem is fogadjuk el SIMONYINAK e szerkezet keletkezésére vonatkozó magyarázatát (NyF. XLVII. 2) és KALMÁRNAK a jelzőről való elméletét (NyK. XXXIV. 88), a mely SIMONYI magyarázatát támogatja: mégis — ez újabb magyarázat mellett is — megáll SIMONYINAK az az eredménye, hogy a *nap levő, hó levő* jelzői használata nyelvünk ősi tulajdona. Mert hiszen ha másodlagos fejlődés eredménye is, csakis olyan nyelvben jöhetett létre, a melyekben megvan e fejlődés lehetőségének mondattani feltétele: a határozói jelzőnek a jelzett szóhoz a *való* igenévvel történő kapcsolása. Ez a feltétel megvan a vogulban és az osztjákban is; az analógia pedig a nyelveknek kezdetről fogva való fejlesztő és változtató ereje.

* * *

Említettük, hogy a határozós jelzőnek igeneves kapcsolása a magyar nyelvtörténet folyamán mind szűkebb körre szorul; már a XVI. századbeli nyelvemlékekben feltűnik, hogy a *való* a határozós jelző és jelzett szava közül el-elmarad: Terök János vitézsége és *Kassába jevése* (RMK. III. 22); királné asszonnak *fiával budosását* (uo. III. 10); ez *világból kimenetnek* utánna (TOLDY, RMPass. 144); az *tóban sokáig állásáért* (uo. 161); tetszék vidámsággal való nagy csudának, ugymint egy *álomból feltámadásnak* (RMK. II. 51); az Nagy Szent Pál apostolnak *életéről és haláláról szép história* (uo. IV. 173); az *királfé ellen hamisságát érték* (uo. III. 29). — A Jord.-k.-ben még azt olvas-

suk: Ty kyk kővettek enghemet az *wyonnaan valo zyleteesben* (415), — MOLNÁR ALBERT azonban már azt írja: Először az *uyonnaan születésnec* természetit magyarázzuc meg (Scul. 682b). — A népnyelvből: Gyenge vállad, piros orczád, kék szemed — te okoztad *akasztófán vesztemet* (Népk. Gy. I. 232).

A történeti fejlődésnek ez az iránya hozta létre a magyar összetett szavaknak azt a csoportját, a melyeknek első tagja határozó, a második tagja pedig igéből képzett főnév: a *szemrehányás*, *nagyravágyás* és társaik csak azóta lehetségesek, a mióta a fejlődésnek ez az iránya nagyobb erőre kapott, mert hiszen még nem is nagyon régi emlékekben olvassuk: Méltatlan *szemre való hányásokat* hallottam (KÁR. Bibl. I. 480); oh veszedelmes *nagyra való vagyás* (Lép. P. Tük. I. 114); a *nagyra való vágyása* ismét uralkodni kezd benne (MIK. Mul. N. 193). — Hasonlóképpen azt mondhatjuk ma: *ékesen szólás*, *együtt munkálkodás*, — míg régi nyelvünkben: az ő *ékessen való szollásának* mester-sége szerint (ZVON. Post. I. 1); *együtt való munkálkodás* (ILLY. Préd. I. 164). Az ilyen *való*-nélküli összetett szavak és kapcsolatok elterjedését elősegítette az a körülmény, hogy mai nyelv-érzékünk szerint ezekben a szerkezetekben a határozó az igéjével szoros egységet alkot és a szóképzés nem a puszta igéből, hanem a határozóval egybeforrt igéből történik: [*szemrehány*] + *ás*, [*ékesen szól*] + *ás* stb.

Talán még nagyobb mértékben apasztotta a *való* használatát az a körülmény, hogy egyes ragos és névutós határozók jelzői viszonyban felveszik a melléknévi -i vagy -s képzőt: a kurucz nóta még *eddig való hajlékról* beszél (THALY, Adal. II. 322), de ma már inkább *eddigi hajlékot* mondunk; *magán való életet* élt (ZVON. Post. I. 375): *magános életet* élt. *Hon való ellenség* 'hostes domesticus' (DECSI, Adag. 295): *honi ellenség* (a *honi* melléknevet a NySz. Rákóczi előtti korból nem ismeri). Az *itt való*, *ott való* helyett is inkább *itteni*, *ottani* járatos. — A névutóknak szinte mindegyike felveheti az -i képzőt, legalább az irodalmi nyelvben; de a népnyelvben is lehet rá példát találni: *rend kívül való munka* (DECSI, Adag. 84): *rendkívüli ajándék* (Tört. Tár Új f. IV. 32); *föld alatt való pinczék* (Com. Jan. 102): *föld alatti pinczék*; *forrás víz mellett való termő ág* (MA. Bibl. I. 47): *forrás víz melletti termő ág*; *természet felett való vég*

(ILLY. Préd. II. 255): *természet feletti vég; az dundántúl való operatiokat, az Vágon túl való földet* emlegeti még Bercsényi leveleiben (527, 596), a ma használatos *dunántúli, vágontúli* helyett.

A *-só, -ső* képző is nagyon sok esetben a *való* jogaiba lépett: *belől való ruha* (TOLDY, RMPass. 125): *belső ruha*; azon ewk meg eskewtthek, hog ha *kewol walo ellensege* lenne az haznak ewk keth felol walo ellenségre nem wyselnenek gondolth, hanem csak az *kewlseure* (Lev. Tár I. 17).

E folyamatnak egyik megnyilatkozása az, hogy egyes határozók valóságos melléknévvé váltak: A régiségben rendszeren *távol való, messze való földről* van szó; de már XVI. századi emlékekben olvashatjuk: *messze földről* is jönnek vala hozzá (RMK. II. 35); *távoly földön* császár meglátszik vala (uo. IV. 95); ez *jelen való evangeliom, ez jelen való gyűlés* h. ma *jelen evangélium, jelen gyűlés* járatos; *külön való ház* (Com. Jan. 157) helyett mondhatjuk: *külön ház*. Különösen érdekes fejleménye ennek a folyamatnak az, hogy a régi *ő-szinte-való* ember szerkezetből az *ő-szinte* határozó kivált és melléknévvé lett.

Az ide tartozó jelenségek közül bizonyára a legnagyobb mértékben csappantotta meg a *való* használatát a tagadó képzős melléktörzsek jelzős szerkezetének a fejlődése; az *untalan, hirtelen, mértéktelen* szavak, a mint ismeretes, határozós alakok, a melyekben a *-tal, -tel* a tagadó képző, *-n* pedig a módhatározó ragja; természetes tehát, hogy régi nyelvünk jelzői viszonyban *való-val* kapcsolja őket: el enieszett nélkül *untalan való uilágosság* vagy (Thewr.-k. 178); Krisztusnak kénjának *szönetlen való aittatos* gondolatja (TOLDY, RMPass. 69); *zertelen való bekeseg* 'pax inordinata' (NÉM. Gl. 122); *mel' hertelen való rettenetesseg* (Nagysz.-k. 16). — De azért már a kodexek korában valóságos melléktörzseknek kezdik érezni ezeket a határozókat és azt mondják: *szinetlen nagy keserűségvel* sirván (TOLDY, RMPass. 113); az *mértéktelen siralomért* állapot, miként holtelevén (uo. 145); *szeplőtelen szíz Mária* (uo. 112).

Előbb láttuk, hogy a tagadó képzős melléktörzsi jelzőt a vogul nyelv is gyakran igenévvé szerkeszti: *šāntal ālnē xūrem pasyēm* 'anyátlan való három rénborjóm'. Ez ismét olyan jelenség, a melynél az egyezés szorul magyarázatra; a magyar-

ban a *-talan* végű szó határozó, tehát a *hirtelen való jövetel* szükségszerű szerkezet; de a vogul *-tal**) képzős szavak valóságos melléknévek, így az igenévvel való jelzős szerkezet csak másodlagos fejlődés, analógikus hatás eredménye, a mint már előbb rámutattunk. A magyar és vogul egyezés tehát ez esetben csak véletlen.

* * *

A *votják*, *zürjén* és *cseremis* nyelvben a határozó jelző éppen úgy a jelzett szó előtt áll, mint a magyarban, vogulban és osztjákban, csak hogy a határozó és jelzett szava között hiányzik a *való* igenév. A magyar nyelv történetéből világosan kitetszik, hogy a határozó jelzőnek igenév nélküli szerkesztése nyelvünknek csak újabb korában fejlődött ki; megvan tehát a jogunk arra, hogy azokban a rokonnyelvekben, a melyekben a határozó jelzői szerkezetét a magyarnak ez újabb fejlődési fokán találjuk, ezt a szerkezetet szintén történeti változás eredményének fogjuk fel.

Votják. *taži bakalän ađamijän ulonez biräm* 'így szűnt meg békának az emberrel [való] lete' (MUNK. *Votj.* 78); *odig gurtiš kīk saldatjos* 'zwei soldaten aus einem und demselben dorfe' [egy faluból (való) két katoná] (WICHM. II. 34); *tšihjiš azves zundesli, kiš mardžanli* 'den silbernen ring am finger, die M-perle am handgelenk' (uo. I. 173); *ta duńneiš vuko-köez* 'e világon [való] malomkövek' (uo. I. 171); *bazariš līktem bere* 'bei unserer rückkehr aus dem bazare' (uo. I. 137); *vižištiz ađamijaz adžisa ta vi-kužo* 'a hurokban [levő] embert meglátván a huroknak gazdája' (MUNK. *Votj.* 55); *nojles gurtištiz koš-kilämzä šedsa* 'Noe falujából [való] kijárálását észre vévén' (uo. 51); *badžin imo kort-geršokiš šion saldat-šidjos* 'nagyszájú vasfazékból [való] étel a katonaleves' (uo. 196); *inmiš tilo-burdo-kad* 'égből [való] madárhoz hasonló' (uo. 197); *so tüiš čort-joslän kijaz kērā mėnam rugaä* 'ama tóból [való] ördögöknek kezében oda vesz az én papi bérem' (uo. 90); *tatin ti-duriš ađamijaz adžisa* 'itt a tópartról [való] embert meglátva' (uo.

*) Vö. BEKE, NyK. XXXIX. 418 s köv.

111); *badžin vu-duriš pižä puktäm* 'a nagy víz partján [levő] csónakba tette' (uo. 134); *kwiñ busijin životli* 'a három legelőn [való] marhának' (uo. 167); *mudorēn vüšämberä* 'a mudorban [való] imádkozás után' (uo. 170); *udmortjoslen Slobodaiž vetlemzî* 'die reise der wotjaken nach Slobodsk' (WICHM. II. 159); *insirä pirton-dirja* 'a szérüskertbe [való] hordás idején' (MUNK. Votj. 163); *gidä pirton-dirja* 'az istállóba [való] hajtás idején' (uo. 163); *Kıldišinlen mužjem vîlîñ ulemez* 'der aufenthalt des K. auf der erde' (WICHM. II. 142); *mužiem viwîš söd kiižez* 'die schwarze schlange auf der erde' (uo. I. 171); *badžin vu kužad söd suted* 'die schwarzen johannisbeeren, die an dem grossen wasser wachsen' (uo. I. 19); *ta L'ug-šur kotir mužemäz aslîm karo* 'ezt a L. folyó körül [való] földet magamévá teszem' (MUNK. Votj. 55); *šin-višonäz pellan kil* 'szembetegség ellen [való] ráolvasás' (uo. 181); *veš duñneviliš olokinjos* 'az egész világról [való] valakik' (uo. 70).

Zürjén. *sölömiš i sin-vaēn korēm kuža* 'a szívből és könnyel [való] kérés miatt' (NyK. XV. 421); *korisjasli čoridalēmiš miždēm* 'a szegények iránt [való] keménykedésért büntetés' (uo. 432); *vičistēm prestol uliš petēmis ponda* 'a váratlan asztal alól [való] kijövése miatt' (uo. 427); *kivzē bur vilē velēdēm* 'meghallgatja a jóra [való] tanítást' (uo. 418).

Cseremisiz. A cseremisiz a legtöbb határozós viszonyt névutóval fejezi ki; az ilyen névutós határozó jelzőnek gyakran még a viszonyragja is hiányzik és a névutó pusztá alapszava használatos: *kūrāk-βal pünđžžžž* 'a hegyen [levő] fenyő' (*βalnē* 'fölött' — WICHM. Cser. 235); *βuž ümbal jumə* 'fejünk fölött [levő] isten' (BEKE, Cser. Nyt. 237) (*ümbalnē* 'fölött'); *kaβan ümbal ozem ulna* 'gleichem wir dem winterkorn hoch auf dem schober' (PORK. 44); *kuruk ümbal kuežə* 'a hegyen [levő] nyírfa' (uo. 34); *toškalteš žemal ola kombəžə* 'a lépcső alatt [levő] tarka lúd' (uo. 37 — *jəmalnə* 'alatt'); *kuruk žemal pünžəžə* 'a hegy alatt [levő] fenyő' (uo. 34); *kūrāk kəðal pamašəš* 'a hegylejtő közepén [levő] forrásban' (WICHM. Cser. 241 — *kəðalnə* 'közepén'); *idem pokšel čəβəžə* 'a padlás közepén [levő] tyúk' (PORK. 56 — *pokšelnə* 'közepén');

čodra pokšsel luižo 'az erdő közepén [levő] evet' (uo. 56); *kuβar mučas kiakšə* 'a híd végén [levő] fű' (uo. 36 — *mučas* 'vég' SZIL. Cser. Szót.); *küşəl mučas torromsək* 'a felső végén [levő] kereskedő' (uo. 40); *pasú šenggel kapkažə* 'a szántóföld mögött [levő] kapu' (uo. 40 — *šenggelnə* 'mögött'); *idəm šenggel tuməžə* 'a pajta mögött [levő] tölgy' (uo. 35).*)

Ritkább eset az, hogy a névutón a viszonyrag is ki van téve: *pört ümbalnə pört-kaikšəm* 'a ház tetején [levő] verebet' (PORK. 42); *βüđ ümbalnə βüteləzəm* 'a folyó felett [levő] szalonkát' (uo. 42).

A cseremiszből éppen úgy, mint az újabb magyar nyelvhasználatban az ilyen névutós határozókból melléknevet is lehet képezni -sə (-se) képzővel**): *kəž βelenəsə kiš* 'a fenyőn levő [fenyő feletti] gyanta' (PORK. 31); *sarai šenggaləsə šarangažə* 'a pajta mögötti fűzfa' (uo. 34).

E fejezet főbb eredménye a következő: 1. A határozó jelzőnek a jelzett szóhoz *való* igenévvvel történő kapcsolása nyelvünk ősi sajátja; 2. A magyarban, vogulban és osztjákbán az analógia más szerkezetekbe is belevitte a *való*-t; 3. A magyar nyelvtörténeti fejlődés iránya az, hogy a határozó jelző és jelzett szava közt mind gyakrabban marad el a *való*; 4. A votják, zürjén és cseremisiz már befejezték ezt a folyamatot és a *való* igenévvnek ilyen használatát nem ismerik.

E dolgozat leglényegesebb eredményeit két tételben foglalhatjuk össze:

1. A magyar nyelvnek finnugor sajátja, hogy a főnév — sokszor valóságos melléknévi értékkel — tulajdonságjelzője lehet egy másik főnévnek (*gyermek leány, hím oroszlán*).

2. A magyarban és a finn-ugor nyelvekben a jelző megelőzi a jelzett szót.

Minden egyéb megállapításunk e két tételre vezethető

*) Vö. BEKE, Cseremisiz nyt. 231 és 236—258.

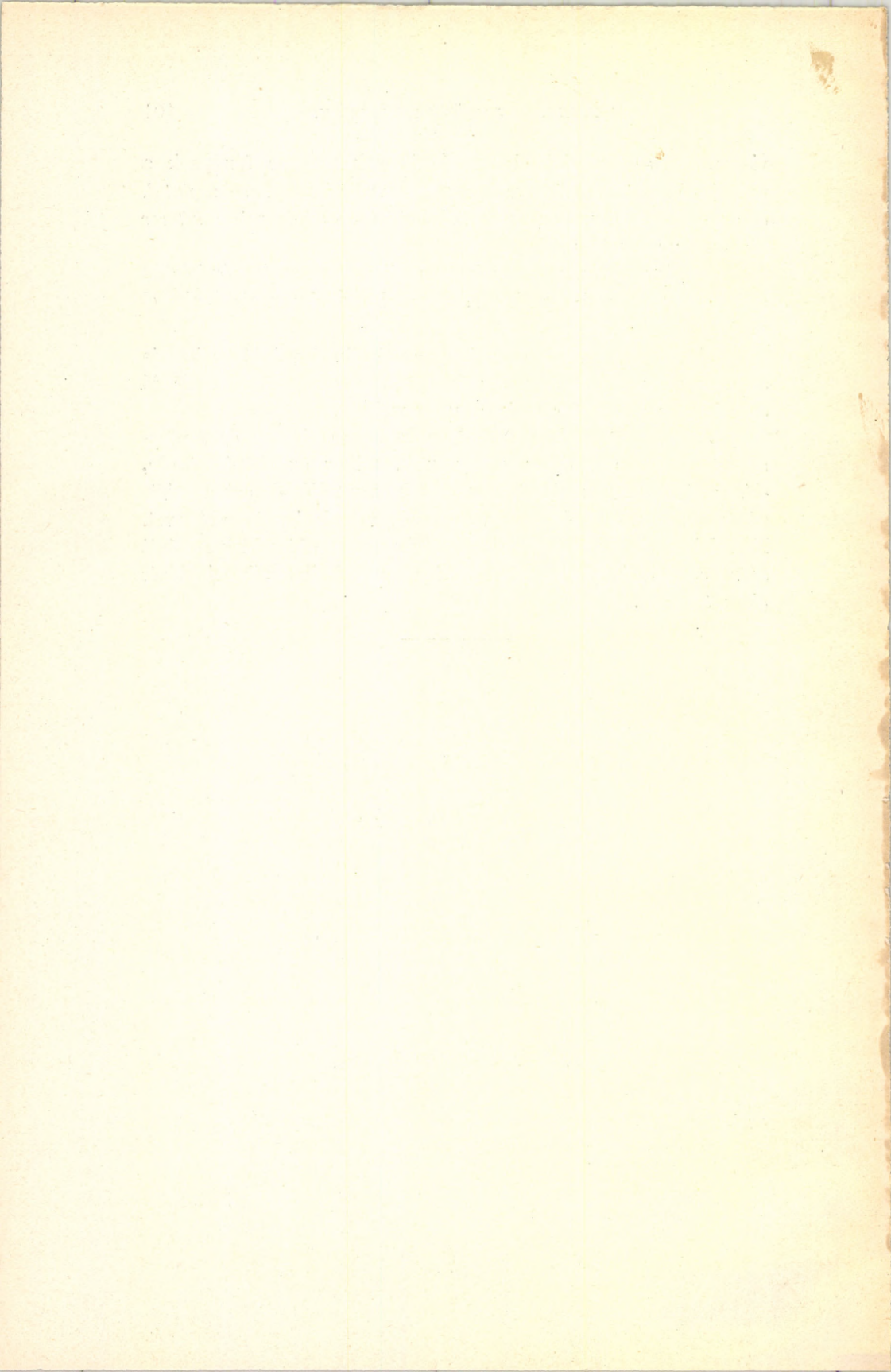
**) Vö. BEKE id. m. 131.

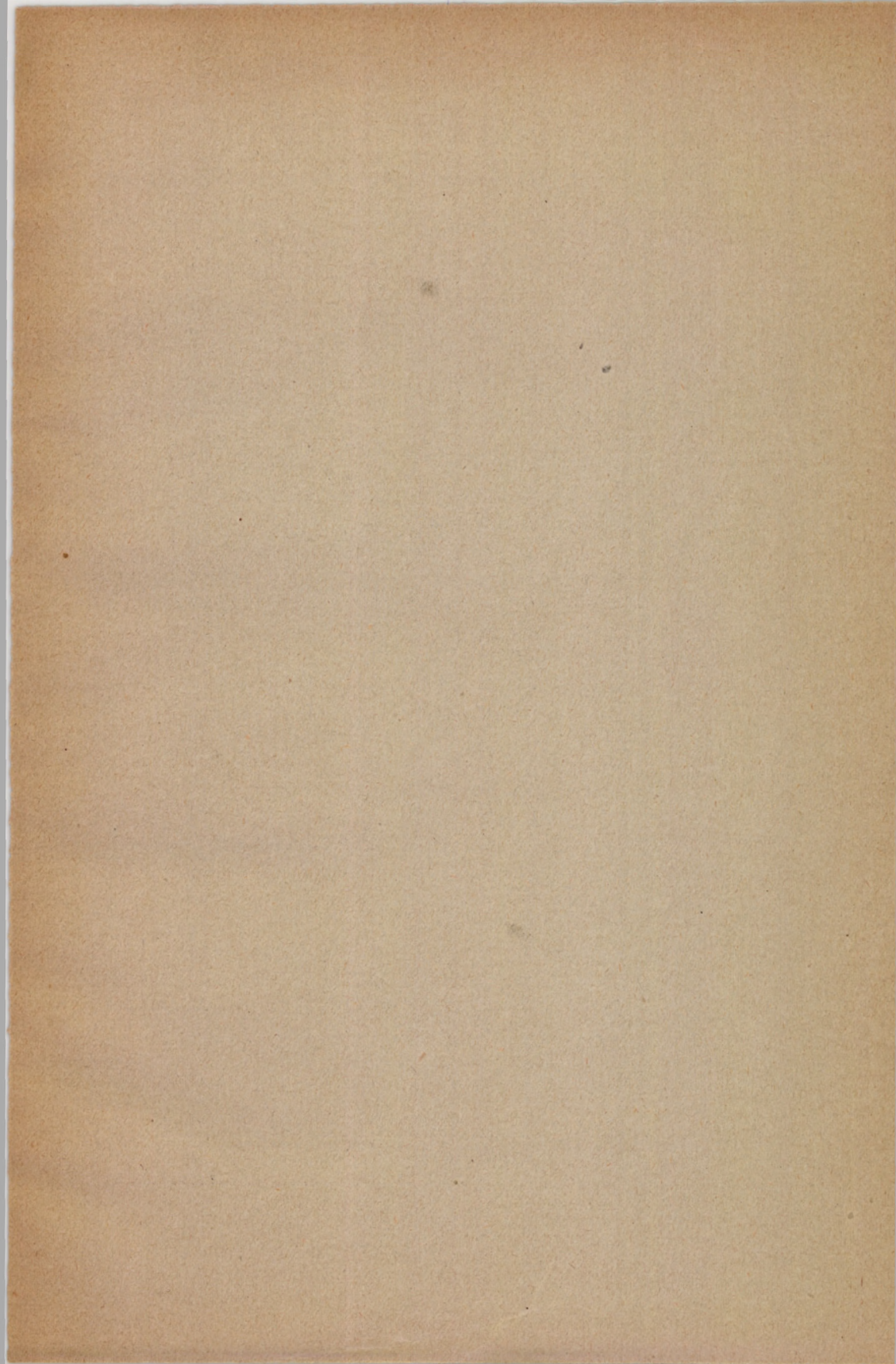
vissza. — a) Az elsőből következik sok magyar főnévnek a nyelvtörténet folyamán való melléknévvé válása (*ravasz, fiatal, dús* stb.) és az ilyen szerkezetek lehetősége: *félkéz fejsze, kétszer köntös, keze aszott ember*.

b) Ez magyarázza meg, hogy a változatlan anyagnév jelzőül állhat még akkor is, ha jelzett szavától melléknév választja el (*vörös bársony hosszú suba*).

c) Ezzel függ össze az, hogy a mértékszó valóságos jelzője azon anyag nevének, a melynek részét vesszük (egy pohár jó borral, ném.: *mit einem glase guten weines*).

A második tétel az előbbi eredményekre is áll; de fontosságát különösen kell hangsúlyoznunk, mikor az *István öcsém, János király, Duna folyó* kapcsolatok szórendjét és azt a sajátosságot magyarázzuk, hogy a vezetéknév megelőzi a keresztnévet. Erre lehet visszavezetni a határozói jelzőnek *való*-val kapcsolását (*jóra való tanítás*) és ennek az igenév nélküli továbbfejlődését (*jóra tanítás*).

UGOR (FINNUGOR) FÜZETEK.

Adalékok az ugor nyelvek ismeretéhez és összehasonlításához.

1. szám : Orosz-lapp nyelvmutatványok. (Máté evangelioma és eredeti textusok.) Gyűjtötte és fordította Genetz Arvid _ _ _ 1.20
2. „ Zürjén nyelvmutatványok. Közlik Budenz József és Halász Ignác _ _ _ _ _ 1.20
3. „ Svéd-lapp nyelvtan és olvasmányok. Irta és közölte Halász Ignác _ _ _ _ _ 1.20
4. „ Máté evangelioma moksa-mordvin nyelven. Tyumenjev A. fordításából bevezetéssel és szójegyzékkel közölte Budenz József _ _ _ _ _ 1.20
5. „ Votják nyelvmutatványok. Magyar fordítással és szójegyzékkel. Votják nyelvtanulmányok. I. rész : Bevezetés. Idegen elemek a votják nyelvben. Irta Munkácsi Bernát dr. 2.—
6. „ Felelet I. Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Ármin «A magyarok eredete» cz. munkájára. — II. Vámbéry úrnak török nyelvújítása. Irta Budenz József _ _ _ _ _ 1.20
8. „ Svéd-lapp nyelv. II. Jemtlandi lapp nyelvmutatványok. Gyűjtötte és fordította Halász Ignác dr. _ _ _ _ _ 2.—
9. „ Svéd-lapp nyelv. III. Ume- és Tornio-lappmarki nyelvmutatványok. Gyűjtötte és fordította Halász I. dr. _ _ 2.40
10. „ Svéd-lapp nyelv. IV. Déli-lapp szótár. Irta Halász Ignác dr. _ _ _ _ _ 3.20
11. „ A vogul nyelvjárások szóragozásukban ismertetve. Irta Munkácsi Bernát dr. _ _ _ _ _ 5.—
12. „ Déli-osztják szójegyzék. Pápai Károly dr. gyűjtései alapján összeállította Munkácsi Bernát dr. _ _ _ _ _ 1.20
13. „ Cseremis szótár. (Vocabularium čeremissicum.) Genetz Arvid közreműködésével szerkesztette Szilasi Móricz dr. _ _ 6.—
14. „ Irtisi-osztják szójegyzék. (Vocabularium dialecti ostjakorum regionis fluvii Irtysch.) Szerkesztette Patkanov Szerafim _ _ _ _ _ 4.—
15. „ Északi-osztják nyelvtanulmányok. Gyűjtötte Pápay J. 3.—
16. „ Cseremis nyelvtan. Irta Beke Ödön _ _ _ _ _ 6.—

Megrendelések a

Magyar Tud. Akadémia könyvkiadóhivatalához intézendők.

Budapest, V., a M. Tud. Akadémia palotájában.